

EGAN

JON KORTAZAR
1999ko kaiera

GOTZON GARATE
Lauaxeta eta jesuitak: ohar batzuk

ANGEL ZELAIETA
Gabriel Aresti Zorrotzako portuan
Kritikak eta erreseinak

2000-3/4

AURKIBIDEA

AZTERKETA LITERARIOAK

Iñaki ALDEKOA, Euskal narratibaren azken no- rabide batzuk	5
Jon KORTAZAR, 1999ko kalera	21
Gotzon GARATE, Lauaxeta eta Jesuitak: ohar batzuk	35
Elisabete GARMENDIA, Patxi Etxeberria, an- doaindar ezezaguna	51
Luis Mari MUJICA, Mikel Lasaren lehen poeti- kara hubilketa bat	63
Angel ZELAIETA, Gabriel Aresti Zorrotzako por- tuan	79

SORKUNTZA

Giulermo ETXEBERRIA, Begiraleak	89
Telesforo de MONZON OLASO, Gure behia hila da	93
Giulermo ETXEBERRIA, Aita Patxi Etxeberria (Andoain 1900-1989)	117
Ana URKIZA, Poesia	121

HAUR ETA GAZTE LITERATURA

Iñaki ZUBELDIA, Haur eta gazte literatura euskaraz	151
---	-----

ADABAKIAK

Ainara ONDARRA, Federico Krutwig Sagredo (1921-1998)	163
Juan SAN MARTIN, Javier Marías Idazlearen uste ustela	183
Juan SAN MARTIN, J.M. Setien apezpiku jauna- ren gizatasuna eta zintzotasuna	189
Mikel ATXAGA, Joxinixio Etxeberria bertsolari gudari	193

EGAN

Maz. Salvador Omena fidi

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETINA"-REN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Salla
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA

Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailak
diruz lagundutako aldizkaria

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin.

ERREDAKZIO BATZORDEA

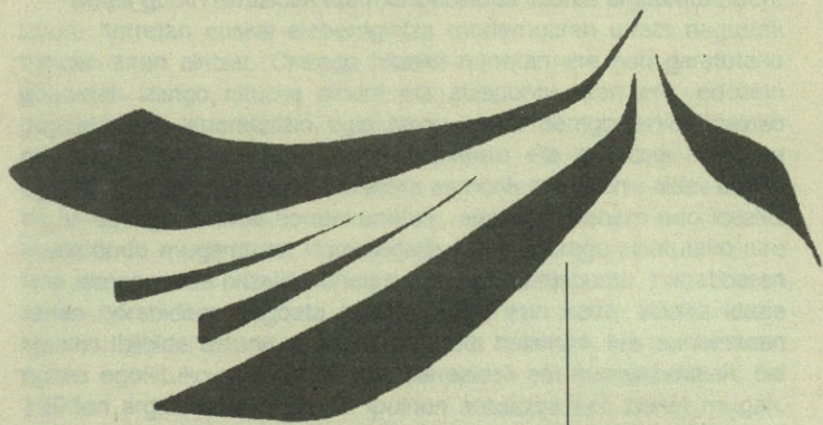
Zuzendaria:	Luis Mari Mujika
Zuzendariordea:	Iñaki Zumalde
Idazkaria:	Gillermo Etxeberria
Administraria:	Jesús Ferro Larequi
Bokalak:	Jose M ^a Urkia Juan Garmendia Larrañaga Abel Muniategi

ISSN: 0422 - 7328. EGAN
Legezko Gordailua: S.S. 289/1958
Inprimategia: BIZKER, S.L. - Lasarte-Oria

Euskal narratibaren azken norabide batzuk

JOAN ALZOLA

AZTERKETA
LITERARIOAK

Euskal narratibaren azken norabide batzuk¹

Iñaki ALDEKOA

Duela gutxi *Narrazioak eta mendebaldea* liburua argitaratu nuen. Liburu horretan euskal eleberrigintza modernoaren urrats nagusiak hartzen ziren aintzat. Oraingo hitzaldi honetan ere han garatutako gogoetak izango nituzke oinarri eta abiapuntu. Izan ere, edozein gogoeta edo jeneralizazio egin baino lehen derrigorrezkoa delako gogoeta horien oinarrian idazlan konkretu eta zehatzak aztertuta egotea. Ezin inongo literatur historia asmorik ere agertu aldez aurretik ez badago ibilbide horren urratsik, eleberriz eleberri edo idazlez idazle ondo mugarrituta. Horrexegatik nioen, gorago alpatutako nire lana izango nuela hitzaldi honetan oinarri eta abiapuntu. Narratibaren azken norabideez gogoeta egitera jarrita ezin bada, idazlez idazle eginiko ibilbide astuna eskaini, nahiz eta halakorik ere ezinbestean egitea egokituko zaidan. Bai nire *Narrazioak eta mendebaldea*, bai 1993an argitaratutako *Euskal Ipuinen antologia bat*, beren mugak, nire mugak, zituzten, hau da, egileak ezarritako edo erabakitako mugak. Halako erabakiekin beti gertatu ohi den gisa, diren guztiak ez daude; hori bai, daudenak ondo merezia dute egotea: B. Atxaga, J. Sarrionandia, A. Lertxundi edo R. Saizarbitoria. Izen horien artean euskal narratibaren ordezkariarik potenteenak biltzen direnik nork uka. Bestalde, uste dut nire hitzaldi honen ondoren datozen zenbait hizlari-erentzat sarrera ere badela. Ez dut baina hori esaten nire hitzaldiaren merezimenduak nabarmentzearren; aitzitik, nire gogoetan behin eta

---

(1) 1999an UEUn emandako hitzaldia.

berriz bueltaka ibiliko ditudan erreferentziak eta idazlanak nire ondorengo zenbait hizlarik patxada eta sakontasun neurtuagoz aztertu ahal izango baitituzte.

Hasiera-hasieratik aitortu nahi nituzke jardun honen mugak eta, horregatixe, esan, hitzaldi honen izenburu egokiagoa eta justuagoa zatekeela honako hau: "euskal narratibaren azken norabide batzuk".

Beraz, "euskal narratibaren azken norabide batzuk" hitzaldiak hiru atal nagusi izango ditu: 1) Euskal narraziogintzaren zenbait norabide; 2) Gure nobelagintza postabangoardiakoa epikaririk gabe gelditzen ari ote da; 3) Bizi dugun sasoi posmodernoak zer eragin luke gure nobelagintzan.

1) Euskal narraziogintzaren zenbait norabide

Behaketaren eta dokumentazio txorrotx eta maniatikoaren lehendabiziko nobelagiletzat har genezake Flaubert, kontuan harturik narratzailearen objetibitate zorrotza, narrazioan zehar ikustezin gertatzeraino, edo ikusirik *Madame Bovary* nobelatik aurrera erromantizismo kutsua har zezakeen emozio xumeena ere nola zientifikoki aletu eta xehetzen zuen bere unitate txikieneraino; ikusirik, halaber, fantasia definigaitz eta etereoek haren destaina zorrotzena merezi zutela. XIX. mendeko bigarren zatian eta XX.ekoan izan duen eragina kontuan hartuz, berriz, aurreneko nobelagile modernotzat ere har genezake. Poesiaren unibertsoan Baudelaire-k izan zuen eragina, Flaubertek izan zuen nobelarenean.

Berea dugu zientziaren eta artearen arteko ezkontza hau, alegia, aurrerantzean gero eta kondenatuagoa dagoela artea zientziarekin bat egitera, eta baita alderantzizkoa ere, zientzia artearen eremura hurbiltzera kondenatuta dagoela.

G. Flaubertekin hasi, Zola, Joyce, V. Woolf, M. Proust eta W. Faulkner-ekin jarraitu eta S. Beckett eta *nouveau roman*-aren ondoren nobela mota baten modernotasun ibilbideak ezin izan zuen aurrera egin. Nobelaren tradizio horrek muturreraino eramán zituen bere aukerak.

Egunero hasten delakorekin hasi, Ehun metroekin jarraitu eta

Ene Jesusekin amaitu, nobela modernoaren ibilbide osoa ibili zuen R. Saizarbitoriak, azkeneko nobela abangoardiakoaren muturreraino ibili ere.

Ene Jesus argitaratu eta handik hemeretzl urte geroago arte ez zen *Hamaika Pauso* argitaratu.

Atzetik zetorren belaunaldiak —B. Atxaga eta J. Sarrionandia, esate baterako— beste bide bat hartu zuen: abenturaren, poetikotasunaren, narrazio eta poesiararen bidea bi hitzetan esateko. Alde horretatik, belaunaldi berriak ez zuen gustuko, "istorioa bera baino, kontatzearen abentura" errebindikatzen zuen Saizarbitoriaren estilo narratiboa. Belaunaldi berriarentzat, aldiz, istorioa bera da funtsezkoa, narrazioa bere zentzurik epikoenean errebindikatuko du belaunaldi horrek. Ez zen bilakaera hori aurreneko aldiz gertatzen Mendebaldeko tradizioan. Esate baterako, nobela naturalistaren aurrean erreakzio berbera gertatu zen: *L'Education sentimentale* nobelan desagertu egin zen erabat abentura. Nobela horretan erabat desagertu da intriga; ordura arteko nobelaren bizkarrezurra zen istorioa (nobelak zerbait kontatzen bazuen, istorio bat kontatzen baitzuen), ito egin da nobela horretan. *L'Education sentimentale* horretatixe garatu zen "naturalismoaren eskola" eta mugimendu literarioa. 1890 inguruan sinbolismoaren ingurutik, eta Stevensonen abenturazko tradizio ingelesa errebindikatzen zutenen aldetik iritsi zen Zola eta nobelagile errealisten aurkako erantzuna. Huysmans-en *A rebours* (1884) nobelak errealismoaren agortze eta nekearen testigantza bat eskaini zuen.

Villiers de L'Isle Adam-en *Ipuin Krudelak* edo Marcel Schwob-en *Bizitza Imajinarioak* liburuek jada ahaztutako magia eta emozio poetikoa, erromantikoagoa edo idealagoa, berreskuratzeko premia larria erakusten dute.

Eleberrri errealistak bizitzaren alderdirik arrunten eta intranszendentetan jarri zuen bere arreta. Ez da ezer gertatzen nobela horietan, bizitzaren beraren ñabardurak dira irakurleak desfile monotono eta aspertuan igarotzen ikusten dituenak. Stevensonen *Altxor Uhartek*, beste illura klase bat eskaintzen zion M. Schowbi, abenturaren eta emozioaren xarma, izpiritualtasun berri bat. Sinbolismoaren saso horretan, 1890eko urteetan, ipuinaren aldeko eta nobela errealistaren aurkako erreakzioak batera iritsi ziren. Villiers de L'Isle Adam

eta M. Schwobek, Baudelaire eta Poerenganainoko tradizioa errebin-dikatu zuten. Ordura arteko nobela errealista arruntzat joaz, atmosfera aldaberritu baten alde egin zuen belaunaldi berriak, poesiar eta ipuinari genero egokiagoak iritziz. Urte horietan -1890ko urteetan-hartu zuen ipuinak bere tankera definitiboan, gaur egun ezagutzen zalon forma modernoa.

Ziurteaz nobelatik *Etiopiar*a bitartean abangoardien eraginpean lehenengo, eta Borgesen galbahetik pasatako geroagoko Pottekoen ikuspegiak ere ez al du aurreko mende bukaerako jokaldia errepikatu gurean, ia bakarrik protagonistak aldatuz: han Flaubert eta Zola dire-larik eta gurean Saizarbitoria (gutxiago J. A. Arrieta) eta B. Atxaga eta J. Sarrionandia bestetik?

Azken finean, honelako zerbait adieraztera datoz Atxaga eta Sarrionandia: aizue, nobelak modu temoso batean sailatzen dituen giza patu intranszendente horiek, ez al dira astunegiak eta prebisi-bleegiak gertatzen imajinazioa astintzeko orduan? Flauberten *L'Éducation sentimentale*ko heroiaren epikotasun osoa besterik ezean putetxe bateko atarikora errenditzen bada, bizitzan gertatutako gau-zarik hoberentzat gogoratzen duelarik gainera Frederik Moreauk pa-sadizo hori, zer xarma eskaintzen dio horrek imajinazioari?

Galdera horiek egiten dituztenek literaturaren baitan sentsibillita-te desberdin bat erakusten dute: nobela errealistaren giza irudi as-pertuen aurrean, narrazioaren beraren lillura aldarrikatuko da, narrazio horrexek bere baitan gordeko lukeen epika zaharrago-betikoaren distirazaleak dira: zaldun, abenturazale, esploradore, marinel, eta abar...

Modu batera edo bestera, euskal literaturaren esparruan jada benetako klasiko diren lanak idatzi dira ibilbide eta sentsibillitate des-berdin horien ildotik. Hala nola *Obabakoak* (1988) edo *Hamaika Pauso* (1995). Izan ere, ez *Obabakoak* ez *Hamaika Pauso* dira gorago marraztutako ibilbideen emaitza zuzenak. Nahiz eta gorago azal-dutako tradizio eta sentsibillitate horien bidetik etorri, urteetan ore-tutako lanaren emaitzak dira. B. Atxagaren eta R. Saizarbitoriaren maisu lanei, A. Lertxundiren *Otto Pette* (1994) idazlan interesgarri askoa gaineratu nahi nieke.

A. Lertxundiren ibilbideak ez du erakusten bi aurrekoen kohe-

rentziarik. Ezin da A. Lertxundiaren 90ko eleberrigintzaz jardun *Obabakoak*en argitaratzeak oriotarrarengan eragin zuen gogoeta bazter utzita. Izan ere, astindu hark ez baitzuen Lertxundi *Obabakoak*-en itxurako lanik idazten jarri, bai ordea bere ordura arteko ibilbidea etenarazi zuela eragin hark. *Obabakoak* argitaratu eta gutxira "Obabaren garrantziaz" zeritzan artikulu batean honelako gogoetak egin zituen A. Lertxundik:

"*Obabakoak* liburuaren ondoren, gauzek berdin jarrailuko al dute euskal literaturan? Galdera zaila, baina erantzuten ahalegintzea merezi duena, etorkizuna azti gisa antzematen hasteak dituen arriskuak ahaztu gabe. Eta, gure iritzi apalean, hemendik aurrera ez dira gauzak berdinak izango gure narratibagintzan. Ahaleginduko gara zein alderdi aldatuko zaigun adierazten, labur antxa bada ere. Lehenik, literaturgintza bera ere errealtatea da. Ez errealtatea aztertzeko modua bakarrik, literatura bera eraikitzen da, honela, literaturaren gal... Pluribokakotasunean ere irabaziko dute gure nobelek, orain arteko nobela gehienek eskaintzen zizuten irakurketa laua eta zuzena gairidituz. Ipuina ez da, aurretik, nobelaren morroi txikia izango, estamendu literario autonomoa baizik, bere erritmo, tonu eta hizkera propioz jantzirik..." (A. Lertxundi, *Diario Vasco*, 1988).

Lertxundiaren ustearen kontra, *Obabakoak* liburuarekin euskal ipuingintzak sabala jo zuen, eta 80ko hamarkadan ipuingintzak izan zuen estima ere ahuldu egingo da 90ko urteetan. Baina lehen bi puntuak ez al dira bete-betean Lertxundik berak *Carlatik* aurrera salatutako bidearen puntu programatikoak? *Carla* (1989) eta *Kapitain Frakasa* (1991) saio handi bezain frustratuen ondoren *Otto Pette* (1994) lan sendoa idatzi zuen, *Obabakoak* eta *Hamaika Pausoren* albora erakarri dugun idazlana.

2) Gure nobelagintza epikarik gabe geratzen ari ote?

Nire hurrengo ahalegina da hiru lan bikain horiek beren ondoren Atxagak, Salzarbitoriak eta Lertxundik idatzi dituzten hurrengo lanekin alderatzea. Erabaki honek bete-betean 90eko nobelagintza nagusiaren aurrean kokatzen gaitu. Horretarako, Eduardo Mendozak 1998ko abuztuan argitara eman zuen artikulu batetik abiatuko naiz,

gerora ere zeresan ugari ekarri zuen artikulu batetik, hain zuzen. Mendozaren artikulu horrek nobelaren gaurkotasunaz eta nolakotasunaz hitz egiteko parada eskainiko digu. Nire ustetan nobelagile katalanak egiten dituen googoetak zentzuzkoak ez ezik beher-beharrezkoak dira. Nik uste lagun diezagukeela gurean gertatzen denaren inguruan gogoeta egiten.

“La novela se queda sin épica” zuen izenburu E. Mendozaren artikuluak, eta bertan bizi ditugun garai posmoderno edo —berak nahiago lukeen beste kategoría bat erabiltzearen— postabangoardiakoaz mintzatu zen. Honelaxe definitzen du Mendozak sasoi hori:

“Uno de los resultados más notorios de las llamadas vanguardias artísticas fue el de convertir a todas las personas relacionadas con el arte, tanto creadores como espectadores, en críticos. Con la novela sucedió lo mismo. Algunos hacen coincidir el suceso con la aparición de *Ulysses*, otros lo retrotraen a la de *Madame Bovary*. Da lo mismo: probablemente la cosa se produjo de un modo gradual; lo que es seguro es que alcanzó su apogeo con la novela experimental de los años cincuenta y sesenta de este siglo. Lo importante, a mi parecer, es que, como en las otras artes, aquellos experimentos, encaminados a forzar los límites de las convenciones narrativas, pusieron en evidencia lo limitado de los límites y lo convencional de las convenciones. El mecanismo del juguete quedó a la vista, y lo primero que se vio fue el enorme grado de participación que la novela, como cualquier otro arte, reclamaba del lector. El viejo símil de la novela como espejo de la vida siguió en pie, pero ahora ese espejo solo reflejaba una persona leyendo una novela.”

Beharbada lehen-lehenik datorkigun irudia Julio Cortázarren ipuin famatuarena da: “Elkarren segidan dira parkeak”. Ipuin horren istorio fantastikoa honetantxe errenditzen da: abiapuntuan nahiz ipuinaren amaieran irakurlea dago, liburua eskuetan duela, besaulkian etzanda.

Gorago azaldu den moduan, R. Salzarbitoria ere E. Mendozak gorago diseinatutako tradizioaren ildoan jarri beharko genuke: Frantziako existentzialisten liburuetatik *nouveau roman* eta estrukturalismoaren maisuen lanetaraino ibilitako bidea berea ere izan zen.

XIX. mendetik aurrera berealdiko ardua hartu zuen nobelak bere gain: errealtatea irudikatu beharra. Egia da XIX. mendean burgesiaren mundu eta antolamendu moralaren berri eman zigula nobelak, edo, aproposago esanda, gizarte hark bere buruaz zuen irudikapena. Ezin ukatu nobelaren garrantzia gizarte modernoaren imajinarioa elikatzeke orduan: maitasuna, adulterioa, gatazka sozialak, eta abar. Azken batean, literaturaren ardua gertatu zen gizarte burges haren sentsibilitatearen heziketa sentimentala. Horixe da, E. Mendozaren ustetan, amaitu dena; alegia, gaur egun ez dio nobelak giza imajinario horri garai batean eman bide zion elikadurarik ematen.

XX. mendean nobelak jasan duen eraldaketa etengabearen ondorioz, idazle katalanak gorago zioen bezala, bizitzaren ispilu gertatu ordez, irakurtzen ari den irakurlearen ispilu bihurtu da nobela.

Oso kuriosoa da nobela modernoaren ibilbide horren zilegitasunaz eta atzeraezinaz teorizatu eta areago aldarrikatu duen zenbait ahots kualifikaturen iritzi kontraesankorrak konstatatzea. Esate baterako, Txuma Lasagabasterrek gurean euskal nobelaren errepresentazio gaitasunaz agertu dituen zalantzak, hau da, gure errealtatea irudikatzeke orduan euskal nobelagintzak betetako paperaz: "Parece como si los narradores tuvieran miedo a enfrentarse con la realidad histórico-social". Izan ere, esperimentazio formal eta teknikoak beste hizkuntzetako nobelagintzarekin homologatu bai, baina euskal nobelagintzak bizi dugun gizartearen ahalegin eta nekea, idealak eta porrotak islatzen al ditu? Horixe da Tx. Lasagabasterrek planteatzen duen zalantza:

"Pero el reto está ahí: la capacidad de la narración para poner en pie mundos en los que los hombres de hoy, y ¿por qué no?, los de mañana, nos reconozcamos "contados": en lo que somos y en lo que hemos sido, en lo que seremos y en lo que nos gustaría ser." (J. M. Lasagabaster, "De Arranondo a Obaba pasando por Madrid").

XIX. mendeko eleberrigintza errealistari eskatzen zitzaion berbera eskatu nahian agertzen zaigu Tx. Lasagabaster goragoko hitz horietan. Baina, ezinbestean, halako nostalgia igurtzi batekin esanak dirudite, berak ere esaten duen horretan osorik sinistuko ez balu bezala.

Hala ere, nobela modernoaren heroi hunkigarrienak pertsonala arrunt, xume eta anbiguoak dira. Haien heroitasuna beren baitan aztarka bildutako bizi-pusketak idatziz jartzera mugatu ohi da. Izan ere, jasanezina zaigu taxu eta zentzurik gabeko bizitarik: bizitza fikzioaren zedarrietan eraiki beharra dago. Egia da, baita ere, pertsonala interesgarrienaren mixeriak ere prebisibleegiak gerta dakizkiokeela irakurleari, baina trauma kolektibo sakonagoen faltan... Seguruenik Tx. Lasagabasterren nostalgia igurtzi horrek baluke zerikusirik R. Barthesek, estrukturalismo gogorrenaren sasoi lehiatsuak jada baretuago bizi zituenean, aitortzen zuenarekin:

“Eta hortxe, nire bidearen erdian –Dante konjuratuz, bizitza berri (Vita Nuova) baten atarian–, nire berezitasunaren gallur horretan, egin dut topo bi irakurketa horiekin (egia esan, hainbestetan berritu ditut non ez baitaukak data jartzerik). Lehena eleberri handi batena da, dagoeneko, ai enel, idazten ez diren horietako batena. Ez naiz obra batez ari, asaldura batez baizik; niretzat, asaldura horrek Bolkoski agurearen heriotzarekin iristen du gaina, bere alaba Mariari esaten dizkion azken hitzekin; herioren hurbilez, bi izaki horiek, aurrez inoiz maitasunaren berbakera (berbakeria) erabili gabe elkar malte zuten bi izaki horiek inarosten dituen samurtasun-eztandarekin” (R. Barthes, *El susurro del lenguaje*).

Ze mintzalra ezohikoa Barthesen ahotan! Ordurako 1978an gaude, eta berak idatzitako guztiaren kontra, nobelaren balore epikoak berreskuratu nahi lituzke Barthesek, eta zinezkotasun literarioaren (“momentos de verdad” bere esanetan) alde apostu eginez, desiratuko lukeen nobela idealaren aldeko honako testamentu programatikoa utzi zigun:

“...onartu beharra dago eginkizun den obrak (izan ere, “idatzi nahi duena” definitzen ari bainaiz neure burua) aktiboki errepresentatzen duela, esan gabe, sentimendu bat zinetan ziur bainengoen, baina izendatzea oso zail zitzaldana, zeren eta ez baita gai hitz higatu, laxo erabiltzearen erabiliz zalantzako bihurtu diren batzuen esparrutik irteteko. Esan dezakedana, esan behar dudana, zera da, obra bizitu behar duen sentimendu hori maitasunaren alderdikoa dela: zer da? eskuzabaltasuna? karitatea? Behar-bada Rousseauk “filosofema” baten duintasuna eman diolako, pietate (edo erruki) deituko diot” (Ibidem).

Zergatik hori guztia? E. Mendozarengana itzulliz, esango genuke nobelak pisua galdu duela, ustu egin dela, eta hark eskain diezagukeen plazerra plazer intelektuala bihurtu da, gozamen eruditoa: "Hoy la novela se ha convertido en una forma honesta, civilizada e instructiva de entretenimiento. (...) y los lectores de novela, en simples consumidores de novela."

3) Posmodernismoa eta gure nobelagintza

Egia da nobelaren abangoardiaren urratsak ondo ibili eta gero idatzitako nobela dugula Saizarbitoriaren *Hamaika Pauso*. Baina argi utzi nahi nuke hemen nire ikuspegia nobela horri buruz: *Hamaika Pauso* da euskal nobelagintza modernoaren lorpenik handiena. Bertan daude oretuta aurreko urteetako esperimendazio formal eta estrukturalak eta errealtate historiko-soziala, gorago Tx. Lasagabasterrek aldarrikatzen zuen errealtatea, hain zuzen. Hau da, pertsonalek eta pertsonaia horiei egokitutako giza inguruak osatzen duten unibertso nobelistikoak, gure munduaren sasoi nagusi bat hobeto irudikatzeke eta ulertzeke balio dezakeen nobela da. Baina kontuz, hemen ez dago literatura engaiaturik, ez dago pertsonaia nagusi edo narratzailearen aldetik inongo konpromezu ideologiko edo etikorik gizartearekiko; dagoena da konpromezu moral sendo bat pertsonaia nagusi horrek bizi duen munduarekiko. Nobelagileak ere badaki pertsonaia horri egokitu zaizkion zirkunstantzien berri, hor egingo du lan memoriak, unibertso nobelistiko hori unibertso moral bat ere izan dadin. Hori da zailagoa, batez ere gure artean, gizakiaren pultsio moralak ideologia jakin eta konkretuekin modu baldar batean nahasirik agertzen zaizkigunean nonahi. Baina unibertso moral hori gabe, pertsonalek dilema moral baten aurrean erabakitzeke gauza ez badira, idazle-narratzailearen morroi ideologikoak baino ez dira gertatzen. Hor ez dago nobela interesgarriarik inoiz. Talentuak talentu, zenbat halako gurean! R. Barthesek esaten zuen bezala:

"Eleberriak ez du inola ere bortxatzen bestea (Irakurlea); haren unea afektuen egia da, ez idelena: hortaz, inoiz ez da artoa, terrorista (...) Artearen alderdian dago, ez Apezgoarenean" (ibidem).

Hamaika Pauso bere baitan ditu euskal literaturan nekez aurki

daitezkeen emoziozko uneak, gorago R. Barthesek zinezko unetzat hartzen zituenak:

"...ohartu nintzen pasadizo haiek "eglairen une" gisa hartzen nituela (ez dut beste esapiderik aurkitzen): bat-batean literatura (horixe baita kontua) guztiz bat zetorren emozio inarrosaldi batekin, "garrasi" batekin (...) "Eglairen uneak" ez du zerikusirik "errealismoarekin". (...) ez genezan liburuaren funtsa egituran ezar, baizik eta, aitzitik, onar genezan obrak emozionatu, egiten duela, bizi dela, erne egiten dela "lurreratze" halako bati esker, eta ez dituela zutik uzten une batzuk baizik, eta horiek, zehatz hitz eginez, gallurrak direla, irakurketa bizia..." (Ibidem).

Irakurketaren *pathos* horretan, eta nahiz eta, gorago azaldu dugun bezala, beste mutur batetik sortutako unibertso literario bat izan, *Obabakoak*-ek eragindako emozioak ere badu lekurik. Bi lanok dira euskal narratiba modernoak eman dituen gallurrak. Eta A. Lertxundiren *Otto Pette* nobela? Euskal nobelagintzaren historia patetiko bat egingo balitz, nire ustetan ezingo genuke emozio literario berberaz jardun liburu guztiez. *Otto Pette* erreferente bazterrezina bihurtu zaigu sortu duen prosa literario eredu garri eta jasoarengatik, ordura arteko, eta geroagora ere, narratibaren irispideak areagotu dituelako. Nago prosa literario aberats horrek estali egiten duela jada berez interesgarria eta nobedoso gertatzen den mundu fiktizioa.

Andu Lertxundiren IFRENTZUAK sail osoa egileak berak *Obabakoak* argitaratu berritan idatzitako gogoeten ondorio baino ez da. Honela zioen Lertxundik orduan: "Lehenik literaturgintza bera ere errealtatea da. Ez errealtatea aztertzeko modua bakarrik, literatura bera eraikitzen da, honela, literaturaren gain".

Horrelako planteamendu batek derrigorrez ekarri behar zuen egilea testuartekotasun oparo batera. Horra, berriz, Galtzaundi elkarrean duela gutxi emandako hitzaldiko hitzak:

"Gure iragana, gure giza taldeak eta espazioak geure begiez eta geure hizkuntzan ikustea: literaturak zer esan handia du horretan. Navarra Villosladak abarkekin eta ardi larruekin ikusi gintuen oraintsu ehun urte, eta ordutik abarkekin eta ardi larruekin ikusten ditugu Erdi Aro hasierako euskaldunak, halatsu ikusten gaituzte besteek ere. Baina jantzien kontu hori baino haratagoko gora-

behera bat ere ageri da horren guztiaren atzean: gure iraganaren eraikuntza ez da historiako liburuetan soilik egiten" (A. Lertxundi, "Garenaren neurria")

Horixe da Ifrentzuak salla: geure begiez, geure hizkuntzan (Andurenean, alegia) Mendebaldeko istorio fundatzaile batzuen gainean eraikitako literatura. Ezaugarri nagusiak, bada, bi: intertestualitate etengabea eta prosa literarioaren ekarri eskerga.

Nahiz eta testuartekotasun oparoa, errealtatearen gorpuzkeratik aske garatzen den aldetik, posmodernitatearen ezugarrietako bat izan, Modernitatearen ikuspegi ortodoxoenetik idatzitako hitzak dira *Argizariaren egunak* eleberriko hitzok:

"tribializazioa: desitxuraketaren gallur demokratikoaz berdintzen ditu arrunkeria eta klasikotasuna, moda eta artea".

Eta aurrera eginez, ba al dago planteamendu desberdinik Saizarbitoriaren hurrengo nobelan, edo Atxagaren hurrengo nobeletan? Izan ere, motibo beretara jaitzita ere, literararioki nahiz nobelistikoki, ze planteamendu desberdinak *Hamaika Pauso* eta *Gizona bere bakardadean* artekoak.

Lehenengo eta behin, esan *Gizona bere bakardadean* nobelaren irakurketa askoz ere arinagoa dela, baina ez bakarrik *Hamaika Pauso*-rekin alderatuta, baita *Obabakoak* berarekin alderatuta ere. Non dago *Gizona bere bakardadean* edo *Zeru horiek* bezalako irakurketa arin eta erraz horren sekretua? Nobelaren egitura linealean, batetik: narrazioa abiatu, korapilatu eta amaitu egiten da. *Gizona bere bakardadean* nobelako antolamendu narratibo kalkulatu garrantzitsua goa gertatzen da narrazioaren beraren eraiketa autonomoa Carlos pertsonaiak islatuko lukeen mundu inguruan sakontzea baino. Suspensearen dosifikazio kalkulatu da egileak garatu duen baliabide nagusi. Patricia Highsmith-en ildotik, aurrerantzean nobelak oratu, harrapatu egin behar du irakurlea zintzurretik, eta ez askatu harentzat txorrotx eraiki duen sarearen amaiera arte. Beharbada, helburu horretarako nagusi diren baliabide eta teknikak nobelaren beste osagarrien aldean garrantzitsuak bihurtu dira. Alde horretatik, *Obabakoak*-en munduarekin alderatuz gero, ba, ezinbestean agertzen zaizkigu konbentzionalagoak nobela horiek.

Obabakoak lana Modernitatearen tradizio nagusi baten emaitza

definitiboa zen; hango pertsonaien "ni"ak Modernitate horrek eragin-dako psikopatologia nagusien isla ziren, Modernitateak zabalduetako "ni"aren zatitze eta finitzearen ondorio. Eszenategi haietan normalak ziren E. Munch edo V. Van Gogh bezalako margolarien aipuak. "Garrasia" bezalako margolan baten barne mundu atormentatuaren eta kanpoko espresioaren artekoak irudika lezake narrazioetako munduak ere nolakoak ziren. Izan ere, kanpo/barne dikotomiak sakontasun modernoetara erakartzen gaitu. Handik zetorkion emozioa ere, lehen gorago aipatutako estilo patetiko eta trantzendentean oretuta iristen zailo irakurleari, izan ere, irakurketa horretarako hezita zegoen irakurleak halako transferentzia mota bat jasango baitzuen. Egia esan, transferentzia edo Artearen instituzioaren estalpean sortzailearen eta hartzailearen artean konpartitutako izpiritualitate hori oso osoan fenomeno moderno da, Modernitatearen emaitza eta ondorio.

Izpiritualitate horixe da sasoi posmodernoetan seguruenik desegiten ari dena. "Agortu", "desegin" eta antzeko hitzek beharbada halako akabamendu baten mezua heda dezakete. Gauzak, ordea, ez dira horrela gertatzen, ez dira ez tupustean sortzen eta ez modu berean amaitzen. Normalean horrelako antzaldaketak askoz ere gradualagoak izaten dira, areago aldaketa kultural bati bagagozkio. Ze, sakontasun eta izpiritualitate berbera eragin dezaketen liburuak argitaratzen jarraituta ere, egia da, Borgesek esaten zuen moduan, ez direla obrak aldatzen, aldatzen direnak irakurleak direla. Nago, hala ere, alderantzizko bidea ere gertatzen dela, hau da, idazleak berak ere irakurtzen ditu bere giroan gizartearen joerak eta horrek badu gehienetan ondoriorik idazten diren liburuetan.

Esate baterako, bizi ditugun garai hauen ezaugarri nagusietakoa honako hau da, kultura jasoaren eta komertzialagoaren berdintzea. Alegia, aurrerantzean kultur ekoizpenak ere eskara/eskaintza balantzaren arabera neurtuko dira. Hori horrela bada, erabat neutralizatuta gelditzen dira literatur lanaren karga eta mezu utopiko iraultzaileak. Horren ondorioz, beraz, ordura arte prestijioa eta Literaturaren instituzioaren oniritzia zituzten idazlan eta egileek pisua galdu dute. Ordura arte nondik aurrera egin seinaltatzeko gaitasuna eta eragina bereganatzen zuten liburu eta idazle asko ohorezko postu pribilegiatu hori gabe gelditu dira, onenean Unibertsitateko ikerketa sailetan ezkatututa. Modernitatearen norabide bakarreko

edo abangoardia sasoiak ahuldu diren honetan, orain arte bide pribilegiatu horretatik kanpora ibilitako ahotsak edo estiloak -edo ordura arte ahotsik eta estilorik gabeak- errentabilizatu ditu literatur zirkuitu aldaberrituak. Orduan ikusi ahal izan dugu, instituzio literario horren babesik ezean, literatura jasoaren jarraltzailea edo irakurlegoa oso minoritarioa dela. Gaur egun edozein editorek inongo lotsarik gabe aitortuko lizuke ez lukeela, ezta oparitura ere, Modernitatearen libururik enblematikoena eta ikurra den J. Joyce-ren *Ulysses* nobela argitaratuko.

Gauzak horrela, neure buruari egiten diodan galdera hauxe da, egoera aldakor horrek zer-nolako eragina eduki dezake sortzaille bategan? Ze, garbi dagoena da, gure mundu berekoak baldin badira, nolabaiteko hausnarketarik egon behar duela. Hala ere, garbi esan behar da, "posmoderno" bezalako kategoriek sintomak detektatzeko baino ez dutela balio. Ezen egile beraren urte gutxiren barruan idatzitako lanetan antzematen ahal da halakorik? Gorago esan dudan bezala, aldaketak gradualki gerta daitezke, eta, maiz, oharkabeen ere bai.

Esate baterako, Saizarbitoriaren *Bihotz bi* nobelari arreta apur bat eskaintzea aski da, berehala konturatzeko "posmoderno" bezalako kategoria batek bazterrak nahasteko baino ez ligukeela balio. Hitzaldi jada aspergarriaren haritik, zerbait esan daiteke Saizarbitoriaren nobela horri buruz?

Ba, esan daiteke, azalean duen Hopper-en desolazioaren irudia bezala, oso moderna dela *Bihotz bi*, ez bainuke nik nobela horrentzat inondik ere posmoderno kategoria onartuko. Baina, gatozen berriz ere graduazioetara. Izan ere, *Hamaika Pauso* gure Modernitatearen gallurtzat jarri badut, ezin uka bi nobelen artean dagoen aldea. Zeintzuk dira alde horren markak? Hasiera-hasieratik zerrenda daitezke batzuk: tonua, ironia, umorea eta komizitatea, parodia... Aldi berean, beste zerrenda bat ere sala daiteke: tonu ez angustiatua, tonu desinibitua, arintasuna. Kontua izango litzateke asmatzea nola irakurriko lukeen egile beraren aurreko lanak ezagutzen ez dituen irakurle ez informatuak, edo nobela modernoaren egitura eta motibo errepikakorretan arnasarik galtzen ez duenak, gerraren historia urrutiegi gelditzen zaion irakurleak. Hau da: egileak berak hainbeste zor dion tradizio literarioaren informaziorik ez duenak (non

azala+edukia=azal kondentsatzailea tratamendu narratiboa ihes egiten dion) zer irakurtzen du *Bihotz bi* nobelan. Ba, gizona, protagonista alegia, gaiztoa dela, emakumea berriz gajo samarra; Hanbrekoa, memoriaren lausotasunaz harantzago historiaz biluztutako gerrako txiste barregarriak; eta koktelaren hasieran eta amaieran, telefilmearen musikaz girotuta, emakume bat leihotik behera.

Badakit tranpa egiten ari naizela, susmatu baino egin ez *Hamai-ka Pausotik Bihotz birako* aldea zertan konkretatzen den, eta hala ere jardun egin behar. Eta tranpa egin nahian ibili naiz ezen garbi baitago *Bihotz bik* proiektatzen duen irakurle motak ("irakurle implizituak"), goragoko informazio horren berri baduen irakurle heldua delako.

Beharbada, horregatixe gustatu zitzaidan Joxean Muñozek bi nobelen artean egin zuen lotura eta bereizketa:

"*Bihotz bi*-ren protagonistak hiztegiak (entziklopediak) saltzen baditu, lehenago norbaitek idatzi zituelako da. "Hitz askoren definizioak buruz dakizkit" esateko gai bada, lehenago norbaitek hartu zuelako hitzak zehatz, labur eta trinko adierazteko nekea. *Hamai-ka Pauso*-ren protagonista izan zen hiztegi-gilea".

Bihotz bik giro mediatikoen igurtzia narratibizatuta du: telesailak, *Reader's Digest*-en ordez Entziklopedia, pare bat filme arrakastatsuren izenburuak eta gida turistikoetatik hartutako informazioa lirateke erreferentzia kultural bakarrak.

Kontua da egileak guztiz ohartuki jokatu duela montaje guztian. Kontua da, egileak inork baino hobeto dakiela, Modernitatearen gure okaso honetan edo Posmodernia estreinatu berrian, nork jakin?, garai bateko zentzuz eta sentimenduaren indarrez betetako hitzak blaga huts bihurtu direla egun, marmar etengabe bat. Nola azaldu egoera hori? Honako honetan ere guztiz zilegia litzateke, nobelagile moderno guztien maisuak, Flaubertek alegia, adierazitakoa: zailagoa da mediokritatearen ahotik hitz eginaraztea pertsonaiei. Hortxe zegoen nobelagile frantsesarentzat zinezko meritu artistikoa.

Ricardo Senabrek idatzi zuen erreseinako esaldirik zentzudunena jasoaz eman nahi nioke amaiera gogoeta honi: "Amor Y guerra es un oasis en medio de este desierto de frivolidades mercantiles que nos aflige".

Beharbada, barkaezina irudituko litzaloke bati baino gehiagori posmodernismoaz hitz egiten hasi eta, gorago alpatu ditudan ahots iritsi berriak bazter utzi izana. Non daude Jasona Osoro, Unai Iturriaga eta besteak? Egon badaude, baina non ez dakit oso ondo. Seguru nago egongo dela nik baino hobeto idazle berriez hitz egingo duenik. Ikusi ahal izan duzuen bezala, idazle beteranoez mintzatu naiz, eta nahiko astun eta ideia garbi gutxiarekin pontifikatzen jarduteko. Mila esker nire hitzaspertu honi zuen arretea eskaini izanagatik.

1999ko kaiera

Jon KORTAZAR

1. Maitasunaren ezpalak

Nire eskuetara heldu diren aurtengo lehen poema liburu biak maitasunaren inguruan mugitzen dira. Pili Kaltzadak eman zion hasiera nire poesia-irakurketen urteari bere *Ur tximeletak* testuaren bidez. Ahots berria eta emakume batena. Kurioso da, baina laz ere emakumeak izan ziren lehenak poesia argitaratzeko orduan, Itxaro Bordaren *Orain* hunkigarriaren eskutik. Bestea berriki argitaratu da, Jose Luis Padronen *Ibaia euri-erasotan bezala* izenburuarekin.

Biak agertzen dira gai baten inguruan taiutuak: maitasunaren inguruan, hain zuzen ere, baina maitasunaren ikuspegi desberdin bi eskaintzen dituzte bere orrialdeetan.

1.1. Maitasuna galtzen duenaren hitz gordina da Pili Kaltzadarena, eta agian sentimendua azaltzeko indarrean aurkituko du irakurleak, nire iritziz, liburuaren alderik nabarmenena. Autodestrukzioaren ilunpeetatik ez du ihes egiten poesiaren nitasunaren ahotsak eta maitatu eta maitatua ez izanaren artean mugitzen da idazlearen labirintua.

Sentimenduaren azalpenaren aldetik, noiz edo noiz Kerexetaren *Ezezagun baten koaderno*a etorri zait gogora. Baina alde horretan besterik ez, arras desberdina baitugu espresio moldea. Kerexetarenean narratiboa, hemen lirika sinbolistaren ildoetatik doan hizkera. Noiz edo noiz, baita ere, hirurogeita hamarrekko urteetan asko erabili zen espresaera etorri zait burura, gerora "ttikitasunaren poesia" izenarekin ezagutarazi dena. Abestiaren moldea nabari zailo testuari

askotan, paralelismoa behin eta berriro erabiltzen denean, edo eguneroko hizkuntzaren moldeak agertzen dituenean.

Galtzeko arriskuan dagoenaren tonua da nagusi eta mantendua liburuan eta hitz hauek labur dezakete, agian, liburuaren tonua: "Eta jadanik/ denbora agortu bazaigu ere,/ del egidazu.// Nequak ere/ jakin behar izaten du/ heldu zaiola,/ bete-betean,/ elurra egiteko tenorea".

1.2. Maitasunean burua galdurik duenaren tonua da Jose Luis Padronena. Berea sentimenduaren ospakizuna da: maitasuna bizi du eta kontatu egiten du.

Joera honetatik ondorio bi izan ditu bere poesiak. Batetik, ia dena bihur daiteke testurako erabilgarri: edozein momentu, edozein deskribapen; puntu honetan ugaritasunean badago arriskurik; poemak tentsiorik begiratu gero, ez dira maila berekoak guztiak, nahiz eta egunerokotasunaren metaforizazioa, irakurketa eta aldaketa izan poesia honen zutaberi nagusienetarikoa. Bestetik, maitasunaren ospakizuna izan arren, sentimenduak baditu gorabeherak, eta "Ibai beroak" sailaren ondoren "Ibai hotzak etorri", poesia honetan bizitza eta heriotza elkarturik agertzen direlako. Unearen gorazarrea egin ohi du idazleak, jakin dakielako unea desagertu egingo dela, eta unearen hausnarketa eginez salbatzen dela gizakia heriotzatik, transzendentzia puntua bilatzen duen prozesuan. Maitasunarekin batera denboraren joana bildurik agertzen da. Azken batean esanguratsua baita liburuari jarritako izena: ur barrenera, Ibaia, azaletik jausten diren euri tanten jokoak eratzen du liburuaren esanahirik nagusiena. Barnetik doan sentimenduari eguneroko unea datorkio, ura bata (Ibaia), ura bestea (euria), iraunkorra hura, galgarria bestea. Baina eguneroko eta iraunkor izan baita da ura, bakarra sentimendua.

Unea metaforizatzea maite du Padronek, batzuetan paradoxa, eta esaldi filosofikoa lirikarekin baturik agertzen delarik. Txikitasunaren poesiaren zenbait ezaugarri ere ekarri ditu liburuaren orrialdeetara: paralelismo jokoak, aurrera kasik egiten ez duten poema borobilak. Eta izen soiletan, aditzik gabe, eralkiriko poema luzeak. Izadia eta materiaren izakia biltzen diren tokian hasten da Padronen poesia elkarrizketan.

2. Unibertso txikien egoneza

Emakume poeten lana ugaria izan da poesiaren argitaratzea urri den urte honetan. Irakurleak kontuan hartu beharko luke urriaren hasiera arte, hiru poema liburu berri argitaratu direla –besterik ez– euskaraz.

Gaurkoan 90 hamarkadan hazi direnen lana alpatu nahi nuke. Isabel Diazek Irun Saria irabazi zuen 1998. Urtean, *Ontzi iluna* lanarekin, eta, ohitura denez, aurten argitaratu du liburua Kutzak; Miren Agur Meabek bere *Oi, hondarrezko emakaitz* poemategia Lasarte Ori lehiaketan saritua ikusi zuen, aspalditxo, eta orain *Idatz & Mintz* aldizkariak emango du argitara, bere aleen gehigarri gisa.

Emakumeek, adibidez, Galizian berrikuntza ederra eman diote olerkigintzari, eta ahots berriek poesigintza aldatu egin dute. Asko dira (Olga Novo, Chus Pato, Yolanda Castaño, Enma Couceiro, María Cebreiro) Rosaliaren hizkuntzan lanean ari direnak. Gure artean, ez dira horrenbeste eta urrundik ere ez dute Finisterreko lurraldean duten indarra. Baina Isabel Diazek ere baditu erro galiziarak eta poema bat galizieraz eman du bere liburuan, eta ez frantsesez, irakurle gaizki enteratu batek esan duenez.

2.1. *Ontzia eta emakumea*

Ontzi iluna liburu hau Isabel Díazen lanean bigarrena da. Aurrekoa ere Ernestina Champourcin Sariketa irabazi ondoren argitaratu zioten poetari. Eta ordukoaren antzera *Ontzi iluna* poema desberdinez osaturiko poemategia dugu. Ardatz nagusia, agian, tituluaren bertan dago. *Ontzia* emakumearen sinboloa da pentsakizun tradizionalean: gizonen munduan. Berreterretxeren kantorian Margaritak eskuekin *ontzia* osatzen du eta bertan hartzen du Berreterretxeren odola, hazia, azken batean. Liburuko poema txiki batek adierazi du testuan landu nahi den esanahia: *ontzi iluna*: gaua da, baina “ontzirik ontziena”, emakumea. Nik ordea, nahigo dut beste zerbait irakurri, “ontzia” emakumea da, eta “iluna”, gatazkatsua den bere izaera. Unibertso txikia egonezinez eta artegasunez agertzen da, higidura handiz.

Liburua poliedroa da, gai desberdinez osatua. Emakumearen

egoera da, agian nagusi liburuan zehar. Egoera bikoitza, gizonaren azpian bizi da ia bakarrik bere egoera sotilean, baina askatasuna nahia du. Eta Isabel Diazek askotan adierazten du askatasun nahia: "Zeren eta emakumeak gutxitan izan baitira bidaiariak/ (Zergatik baina?). Besteetan, ordea, emakumearen bizitza xume eta sotila, detaileetan oinarritua agertzen da askotan: irria, hitz sotila, esaldia umila barrenaren lasaltzeko: "Ez zaitut galdu nahi/ entzun nahi nuke". Horrek in nahiko eta sobera balitz bezala.

Agian liburuko kontraesanik handiena, gaien artean egin den barreliaketa izan da: bata bestearen atzean agertu dira, gai sentimentalak, bertso laburrak, egoerazko gaiak, haur kantak... Pentsakizunak askotan ematen die sendotasuna liburuko poemel, eta irakurgarriak dira oso testuan han-hemenka agertzen diren zenbait bertso eder. Hauek, adibidez: "betegabeko ametsek/ emakumezko izena dute", edo "Ustedu egin da arbola/ eta honen gainean eraikitako/ sinismen eta balore sistema osoa".

Noizbehinka Atxagaren *Etiopiaren* oihartzunak nabariak dira, baina liburuak badu pentsakizun eta sentimenduen arteko adabaki ez ongi josia, bata alde batetik eta bestea beste toki batetik joango ballira bezala.

Hizkeran ere nabari zailo hori Isabel Diaz: irudi zenbait, eta zenbait hitz bigun agertzen dira, pisu tradizional larregi dute, agian, nire gustuko, baina elkarrizketaren tonua lortzen duenean, amari edo adiskideari eskainitako poema borobiletan, testuek edertasun bitxia lortu dute.

"Neu naiz malerusa" idazti duen emakumeak badu zeresanik gaurko poesiaren alorrean, ontzia iluntasunez beteko bazailo ere.

2.2. *Urtaro esperokoa*

Edozein irakurlek baino hobeto azaldu du Miren Agur Meabek hitzaurre ezin ordainduzko batean zein diren bere liburuaen historia eta helburua. 1991. urtean Lasarte-Oriako lehiaketako irabazle, zabalakunde kaxkar baten erruz erdi galdurik izan da poemategi borobil hau liburutegietako apaletan. Juradu hartan egoniko Juan Mari Lekuonak hitz egin zidan liburu honen balioaz aspaldi eta presazko

Irakurketa bat egin nion aspaldi. Bigarren bizitza eskaini diote Labayru Ikastegikoek poema ongi moldatu –moldatuegi, agian?– honi.

Peneloperen mitoan oinarriturik liburuak zazpi zenbaki magikoa darabil infinituaren adierazle. Idazleak moldatu egin du liburu, baina gorde egin du literatura tradizional eta mitoaren arteko kinka. Zazpi zatikok pareka agertzen dira: maitasunaren poz eta nekeak, idaztearen poz eta nekeak, denborari buruzkoak, nahaste-borrastekoak, eta zazpigarrenik ez dago, liburuari bukaera zabal eman nahiz.

Emakumearen ikuspegia da, agian, liburuan nabarmen agertzen dena: bere galderaz osatua, larrialdi batek bultzatuko balu bezala poemaren ahotza diskurtsoaren eraikitza. Horregatik dira poemaren hasierak garrantzitsuak eta indarrez osatuak: irakurlea hasieratik hartu behar du idazleak. Bestela, irudimena esaldiaren barrokismoan –aberastasuna ere deitu lezake norbaitek– kiribiltzen baita. Hiztegiaren hautapenean lan eskerga egin du poetak, baina zenbait irudi zehatz gabeak agertzen dira. Ez dira alferriki igaro zortzi urte, eta pena da, estetika rekargatuegia agertzen delako, aurkikuntza ederraren artean.

Definizioari buruzko poesia da, batzuetan Miren Agur Meaberen lehen liburu honetakoa. Esaldiaren aberastasunean sinonimiaren bila, pilaketa behin eta berriro erabiliz, onomatopeia askotxorekin sentimenduen adierazpenean.

Irakurle honi liburuaren eraiketan eginiko joko arkitektoniko, hizkera eusteko ahalegin bizia, zenbait esaldi indartsu atsegin izan zaizkio, eta etorkizunak emango du estilo bat egin nahi izan duen poeta honen berri.

3. Haurrentzako poesia

Helduentzat eginiko poesiaren uzta urria gertatzen ari den urte honetan, nabarmen ugaritu da, edo ugaritzekotan da haurrentzako beren-beregi sorturiko poesia liburuaren sorta. Berriki agertu da Lutxo Egriaren *Kalezuloko animalien itzalak*, Pamiela argitaletxeko edizio ongi baino hobeki prestaturiko argitalpenean, inprentako probetan ezagutzen dut Jaun Juan Kruz Igerabideren *Botoi bat bezala*, euska-

raz eta gaztelaniaz Anaya-Haritza etxeak agertuko duena, eta agerztear omen dago Karlos Linazasorenen lana Aizkorri editorialean.

Haurrentzako egiten den poesiaren hiru adibide, bada.

3.1. Lutxo Egiarena lehen liburua da, egunkarietan asko ibili ondoren. Deian eginiko kolaborazioak ezagutzen genizkion. Badakigu baduela ere poema liburu bat idatzia, kalea noiz ikusiko zain. Tartean haurrentzako zuzenduriko liburu hau eman du argitara.

Ironia eta gogo jokoan oinarrituriko poema laburrak dira liburuan, Grandvilleren marrazkiak eta Joaquin Resanorenak lagun dituela. Zazpi ataletan banatuak, animalia mota askorekin egin du lan Lutxo Egiaren irudimen munduak: animalia zaunkalariak, miaolariak, hegalaria, ttipiak, handiak, bihurriak, eta azken hitzak. Paradoxa eta absurduaren mundutik hurbil, poetak lan berezia egin du poema laburretan alegietan agertzen den kontrako irudia emateko. Animaliak ez dira bertuteen adierazpide, jolasaren eta mundu magikoaren agerbide baino. Kasu honetan errealtatearen malla bigaz egiten da joko: "zaldia/ irrintzika/ xake taulan", beste honetan mingostasunak agintzen du: "Muskerra/ bakardadeaz mintzo zaio/ hiriko poeta gazteari", edo kritika soziala: "Isilak oihua/ isilik garraxia/ isilik berba/ eta isilik txoria./ Gaur goizean ekarri baitute/ telebista berria".

Gaia jarrita balego legez, poetak animalien munduari errepasso eman dio, irribarre xume batez poeman sartzeko eskaintza egiten diola irakurleari.

3.2 Juan Kruz Igarabideren poemetan, ordea, hats poetikoak –lirikoak– pisu handiagoa du. Egiaren animaliak hiritarrak dira, metroan lan egiten dute edo espaloiak zabalduz doaz. Juan Kruz Igarabideren mundua izadian gertatzen da, han ditu bere munduaren erroak. Haurrak ere poemaren barnean agertzen dira, pertsonaia gisa: "Gizonaren irribarrea,/ Emakumearen irribarrea,/ musu bat, eta ni". Ezin zaio hasiera hoberik eman ez bizitza bati ez liburu bati.

Ez da hau erdaraz ematen duen lehen liburua. Igarabidek Hiperion argitaletxe nonbraduan atera zuen *Begi niniaren poemak* liburu orain urte batzuk. Eta euskarazko aldakiaren musikaltasuna fina eta garbia bada ere, eta itzulpenak zenbaitetan horren berri ez badu ematen ere, gaztelarako jokoak zolia da, hala ere.

Herri lirikako metaforizazio prozedura hurbil du Igarabidek, kopia

zaharraren talukera edonon aurkituko zailo. Kontuan hartu beharko genuke sortaldeko filosofiaren mireslea ere izan dugula idazlea eta Japoniako "haiku" forma poetiko labur eta bitxiaren langile eta izan dela denbora luzean.

Botoi bat bezala liburu batua da, narratiboki eraikia. Haurraren jaiotzaren ondoren, egunaren jaiotza dator, mutil koskorren munduari iluna darralo, horrela pertsonaien munduaren kontrapuntu gisa agertzen da izadia. Sentipenen modulazioak, batzuetan alaitasunak, besteetan minak, han pozak, hemen negarrak kontraste jokoak ez ezik, liburuaren jarraipen batua eman dute. Adibidez, 56. eta 57. orrialdeetan agertzen den paralelismoa alpatu beharko genuke: "Haurra pozik : / Loreak jaiotzen zaizkio / poltsikotik". Horren ondoren, naturaren irudi paraleloa eskainiko zaigu: "Adarño ttiki./ Barrez lehertu da/ krik, kiliki".

Metaforizazio prozedurak dira harrigarrien sentimendu fineko poeta honengan: jaiotzen den haurra botoia da, amaren titiak, eguzkiak, bizikleta galdua, buru makur da, etsipenaren sinbolo gisa, logura elefante ilun bi betazalen gainean... eta horrela behin eta berriro, harrigarriak liburuaren argitasuna inoiz estaltzen ez duelarik.

Juan Kruz Igerabide erreferente garrantzitsua gertatu da gure haur literaturan. Liburu aspaldi egin duen bidean beste pausua da.

4. Poeta berrien erronda

4.1. Nortasunaren bila abiaturiko liburu dugu *Nongo nor* izenburupean Jon Alastuik argitaratu duena Oinatik Potxo argitalzuloan. Argitaletxeen faltan argitalzuloetara joan behar idazle berriak. Potxoren lana ere alpatzekoa da. Letra zaletasunez sorturiko joko eta errentarik gabeko saioaldi eta tentaldia ere bada. Adiskide talde baten lanez urtero-urtero bere lanak argitaratu dituzte Lope de Agirre haren gutunetik hasita.

Ez dakit zer nolako zabalkundea izango duen liburu honek, baina *Nongo nor* hau ezagutzeko eskatuko nioke irakurleari. Plaqueette antzeko liburu honek biltzen dituen hamasei olerkiak tankera desberdinekoak dira, eta ahots ugarikoak, tentatzen ari den poetaren

ahotsa oraindik heldu gabe (Ajustui 1971. urtekoa dugu) balitz bezala, tentu desberdinez, modu desberdinak agertuz.

Hitzaurrea idazten duen Gerardo Markuletak hiru sail nagusitan banandu dio lana estreinako poeta honi: erdi aro ukitukoak, geltokiez eta hotelez ari zaiguna eta azkenengoz, sententzia itxurako poemak. Niretzat, "Nongo nor", liburuari izena eman dion poemak adierazten du ahotsaren zentzu nagusia: nortasunaren bila abiatzen denaren burua dago kontutan testu horretan. Nongo nor hori hitz joko harritu batean bere Joanaren Joanaz galdezka ari zaigu, Nemesio Etzanizen testua gogora dakarren etengabeko nor hitzaren deklinabidean. "Bihotz berria estreinatuko" duen poetaren testuak dira hemen zentzudunak. Munduan galduta dagoen nortasunak hegoalderantz egiten du, historia baten bila, batzuetan espazioetan ardura jarrita, besteetan nortasunak eta denborak nahastuz etengabeko jokoan.

Gaurkotasuneko narrazioan oinarrituriko poemak (bidaiak, telefonoak, hotelak) dira, nire iritzirako borobilenak, hunkigarrienak, kontutan hartu behar bada ere, sujerikorrek direla Erdi aroan kokaturikoak, sujerikorrek eta isiltzen den datu baten eraikitakoak, "Gaztelua, urruti" deiturikoan bezala.

"Urteak, galderak, mapak" osatzen dituzte testuaren ardatz nabarietak, eta, agian, hor dira hiru hari ere liburuaren mataza osatu nahi dugunerako. Urteak: behin eta berriro denboraren joana presente baitago poemategian: "hamaika baitira hiltzeko aukerak/ Baina bat bizitzekoa eta berori bakarra". Galderak: batez ere zalantzaarena, "Gaztelua, urruti" deiturikoan gertatzen den bezala, poeman ez baita azaltzen zer gertatu den, eta beraz, poemako pertsonalari egindakoaren zentzuaz izango duen galdera geratuko zaio betiko. Mapak, azkenez, bizitza berri baten esperantzarekin.

Horren guztiaren azpitik, baina, badira egunerokotasunaren harian galduriko poemak ("Belarri garbiketan", adibidez), edo erritmoaren mugetan kulunkatzen direnak, besterik gabe ("Bost arrazoi", absurdutik hurbil darabilena poetak).

4.2. Aiausturen kasitik urrun dago, agian, Xabier Olasorena. Sariketen zirkuituetatik ezagutarazi du bere burua Gasteizen bizitako poeta honek, eta liburu partida baten idazle da. Behin irabazi du Ernestina

Champurcin Saria, hirutan Urrutxu eta Zumarragako Udalek eratzen duten Iparragirre Saria. Baina, batetik edo besteagatik, Olasoren lanak ez du arreta handirik lortu zirkuituetan. Poeta bakarti, poeta fin, poeta ondua. Oihartzuna etorriko ahal da bere bidera itzala egiten.

Liburu bi etorri zaizkit eskuetara, biak sariketak argitaratzen dituen Bermingham etxearen eskutik eta Felipe Juaristi lagunari esker: 1998an argitaratu zen *Urtaro*, eta berriki agertu den *Datak eta postdatak*, itxura desberdinekoak baina poema laburrari lotuak. *Urtaro* haikuz osaturiko poema liburua da, badakizue zer den haikua: Japoniako poesian erabiltzen den ahapaldi mota da, oso laburra, zen filosofiarekin lotua eta une batez begiradaren luzea argitzen duena.

Saiatu da, gainera, haikuen neurriak mantentzen, eta liburuaren egiturari, Vivaldiren lau urtaroak kontuan hartuz, ibilbide berbera egiten da. Haikuak, baina, irristagarriak dira, osa zaila bat ona egitea, eta oso erraza asko txar egitea. Gai aldetik, molde desberdin aurki ditzakegu: izadiaren kontenplaziotik sortuak, eta subjektibitatea biltzen dutenak. Haiek dira ugariak, beste hauek, ordea, ez dira maiz agertzen, nahiz eta, nire ustetan interesgarriagoak gertatzen diren: "Zeinen goiz / den/ berandu", bezalakoek sententzia itxura hartzen dute.

Modu askotakoak dira liburuan agertzen direnak, baina larregiak ez ote direlakotan nago: tentsioaren tentsioez, haiku bat orain eta ondoren beste bat, irakurketarako, irakurketa jarraitu baterako ez du betarik ematen egileak. Agian bere eskuera fin eta sentsibilitatez betearen berri izateak ematen dio libururi interesa.

Datak eta postdatak liburuak jarraitzen du poesia *minor*, itxuraz txiki baten bidea: gregeria edo aforismo deitzen dituen prologile lanetan arituriko Felipe Juaristik, ohar edo ateraldi ere badira. Haikuen tradizioa ugari ez, baina polita izan badugu gure artean (Juan Kruz Igerabideren haurrentzako poema liburu ederrak, Ailleten Haiku-maiku, berrienak baino ez alpatzearren), liburu honek Albertiren poesia arina dakar burura. Egunerokotasunaren ezpaletatik ateratako poemak ditugu: marra, irudi baino gehiago, apuntea, margo osatua baino lehenago.

Datek egunkari baten berri ematen dute, berriro denboraren ziklotasuna, borobiltasuna gogoratuz, eta hein berean, joan doanaren martxa tragikoa. Postdatek egun bakoitzeko ohar idatzia da.

Ingenioaren jokoan, kontzeptuen joko dantzan denetarik aurki dezakegu: ohar ironiko polita, hitz jokoá, onomatopelaren indarra, firi-firia, hitzen egon eza, iruzurra, deabrukeria txikiak. Guztiak akumulazioaz.

Testuak pilatuz lan egiten duen poeta da Olaso, eta hizkuntzarekin esku fina erakutsi badezake ere, poema laburrekin lan egin arren, luzeegiak egiten zaizkit bere liburuak.

4.3. Guztiz itxura sinbolistan idazti du bere Pello Otxotekok. *Harandiko begiradaren bila* deitu du bere liburuá, hau ere Bermingham argitaletxearen eskutik emana.

Izenburuan bertan ageri dira sinbolismoaren metaforarik garrantzitsuenak: begirada: fintasunaren sinbolo eta "haraindiko"aren bila abiatzen den joera.

Poema txikiak dira, gehien batez idazleak eman dituenak. "Maite ditu maite" leloarekin hasita testuak badu kantarekin loturarik, erritmo zoliarekin. "Nor izatearen asegaitz" ageri da liburuan pertsonaia poetikoa, ihes egiten dion izakiaren bila abiaturikoa.

Sinbolismoak aspaldi agertu zuen bere helburua ez zegoela begiek ikusten zuten aldean, baizik eta urrunago agertzen zen mundu batean. Horrela dio testari izenburua eman dio poemak: "Izan ere,/ ez al du merezi/ zeru ilun itzaltsua behatzea/ isolamendu sotilean/ izar-argi bakarra baldin badago ere?/ Haraindiko begiradaren bila" (59).

Ohikoak diren ezaugarriak aurkitu ditzakegu testuan: erritmo jokoak, izen sintagmen pilaketan agerturiko formulak, anaforaren erabilpena, dena sentsibiltatearen agerpenaren alde.

5. Ahotsaren indarra

Erromantizismoarentzat poesia zerbait handia zen, duina, egia ezagutzeko bidea, egunerokotik gora egiten duena, hizkera arrunta mesprezuz tratatzen duena, deuna, zientziak baino hobeto egia zer den dakiena, egia humanistikoa, nola ez?, pertsonarentzat egoki den egia, hizkera aldetik autonomia, maila arruntarekin zerikusirik jakin nahi ez duena. Hegaz goraka egiten duen poesia dugu gure begi ninietan aspaldi geratu dena. Horrelakoxeak dira sariketetara

aurkezten diren original gehienak. Txukun, euskara ondo baino hobeto erabiltzen dutenak, modernismoaren hizkuntzan, sentipenen hiz-kuntzan agerikoak.

Postmodernitateak gauzak aldatu ditu erabat. Eta gaur egun gauzak nondik nora doazen jakitea ez bada erraza ere, editorialetan gurago omen dute goian jarri dugun era horretako poesiarik agertu ez. Ikuspegi erromantikoaren aurkako bi ditugu gure artean gaur. Poesiaren alorrean exkax baino exkaxagoa –oro har eta salbuespenak salbuespen- izan den urtea bukatzera omen datoz biok, eta erabat diferenteak dira sentipenen poesiatik. Gerardo Markuletaren *Hauta-lanierako poemategia* da lehena, eta Martin Etxeberria Garroren *Katiluaren ipurdia*, bigarrena.

5.1. Poetika banarekin hasten dira liburu biak, baina Etxeberria Garrorena hartuko dut kontutan joera baten adierazpide iruditzen zaidalako. Kontrajarpen bortitz batekin hasten du poemategia gazteak: "Infinituaren zatiak/ ikusi nituela/ Idazten ari nintzen/.../ Eta bitartean,/ han zegoen/ katilu txuri txikia/.../ Berak esan dizkidan egiak/ ez dizkit zeruak esango". Zeruaren egiak alde batera uzten dira katilu txiki baten egiaren aurrean: metafisikaren azken aztarnak gaitzetsi dira, errerealismoak, egunerokotasunaren alde. Poetika definitzeko modu argia da behintzat.

Ondoren, "Freskoa" gisa saldu nahi izan duten poesia dator. Agian, errerealismo zakarraren bidetik egindako obserbazioaren poesia da agertzen dena liburuan, batzuetan azalean geratzen dena ("Kamixeta txuriari begira" adibide hurbila ematearren, "Gorka Zanzi-bar"), ironia merke batez poemaren tonua aldatzen duena ("Zerrenda bat hiretzat"), besteetan munduaren ikuspegi lasala ematen duena ("Gure portuak", "Martin"), beti ere bizitzari buruz iritzi ezezkorra ematen delarik: "Bizitza./ Beti haurdun bezala,/ Inoiz erditu gabe".

Badirudi proposamen estetiko ezohizko baten aurrean gaudela: erotismoaren agerbide, eguneroko bizitzaren aparkaleku, begiradaren erresuma da hau, noizbehinka begirada hausnarketa bihurtzen dela, beti ere hausnarketa ezohizko. Hala eta guztiz, eta editoreek beste zerbait esaten badute ere kontrazalean, nik uste, jarraitu dira arriskuak egunerokotasunaren poesia honetan. Egia da, halaber, irudien museo berri bat dakarrela liburuak: hurbiltasunean oinarrituta-

koa, marketan eta iradokortasunean oinarritua: agian, zinemaren erreferentzia kulturalak dira hemen ageri direnak, agian gazteen munduaren ispilua da (marken alpamenak ez dira falta).

Liburuaren balorerik alpagarriena baina, narrazio kutsua da. Ez bakarrik poema bakoltzak duen narraio kutsua (hor dira laukiak, antzerki osoaren argumentua ulertzeko betarik ez bagenu bezala) liburu osoko narrazio kutsua baino. Badira motibo zenbait (katilua, ipurdia, mozkorra) liburuan zehar behin eta berriro errepikatzen direnak, osoari osotasunaren bira emanaz. Bat aipatu nahi nuke, behin eta berriro agertuz, liburuaren zentzua ere agertzen duelako. Bertso soil bat da: "tristurak ere adikzioa sortzen du".

Baina idazleak esan duen gisa –asko baitira idazkerari buruzko alpamenak liburuan: "Nik ez nuen/ idazten ikasi;/ izaten ikasi nuen". Beraz idazkera eta biziera hain hurbiletik lotzen duen idazlearentzat biziera helduak idazkera poetikoaren umotzea ekarriko duelakoa esperoan gara.

Fran Alonso poeta galziarrak liburu bat idatzi zuen *Tortillas para os obreiros* izenburupean. Liburu horretan tortillak egiten zituen emakumearen ahotsa nagusitzen zen, liburu beraz, emakume horren ikuspegitik ematen zen. Berritasuna bilatuz gero, hobe emakume arruntaren ahotsa.

5.2. Gerardo Markuletak aspaldi defendatu du esperientzia poesiaren balioa, eta noizbait joera horretako poetak itzuli ditu euskarara. Ukitu filologiko-ironikoaren esparruan kokatu du bere Hauta-lanerako poema hauek, izenburuan Sarasolaren hiztegia aipatuz (agian, "Poetika IV" an aipatzen den hiztegia?). Poetika batekin hasten da poema-tegi hau: poesiaren indar juxtua gorai patuz, poesiaren goxotasun pobrea, poesiaren ezereza, baina idatzi ostean ere "atzamarra erretzeko arriskua" ere badela gogoratuz. "Atarikoak" lehen sailean poemena izaeraz isuritako hausnarketak aurkeztu ditu poetak.

Minaren inguruan idatzitako liburu dugu hau, eta batasun kontzeptualak eman dio osotasun-haria testuari. Horrek eta idazkera fin baten adierazpideak.

Liburu zabaldu aurretiko Virgilioaren aipu batek gogoratzen duenez. "Minak bere ahotserako bidea urratzen du". Eta horrela egin da poemategi osoan: minak urratu du ahotsa, egin du bide sentipene-

tik hitzetara. Liburuan "hainbat berbamin,/ zenbait herrimin,/ maitemin zerbait". Horrela eratzen da liburuaren egitura: Mineriak, berba minetik sorturiko hitzak, hitz jokoak, pentsamenduak, parodiak, tes-tuen gainean idatzitako testuak.

Herriminak osatzen du liburuko hirugarren aldea "Herrimin ari-
ketak": gorroto eta maite den lur eta herri baten inguruak. Egilearen
adiskideei gutxien gustatzen zaien atala. "Inondar" gisa bere burua
alpatu duena saiatzten da gure errealtatea gotor izan den itsasoan
marinel zaharra izaten, eta batzuentzako eta besteentzako kritika
aurkitzen den ataleko joera ezezkorra da, mende bukaerako semeari
dagokion gisa.

Laugarren atala, "Maitemin ariketak", liburuko borobilena dela-
kotan nago. Esperientzi poesiak beti jo zuen elegiaren bidetik, eta
hemen bat baino gehiago aurkitzen dira. Baina ahotsen ugaritasu-
nak, eta maitasunari buruz emandako ezpala desberdinek osatzen
dute atalaren balio nagusia. Testuetan nabari da oraindik Markuletak
bere testuei ematen dien hotsasun urrundua, baina arnasa zabalagoa
da, hizpidea zabalagoa, eta irudi soilaren gaintetik (egon badiren
arren horrelako bertso-lerro gutxiko testuak) egileak utzi dio irakur-
leari arnasa hartzen.

Liburuan badirudi idazleak testuak idazten dituela, eta joera me-
tatestuala erraz ikusten da testuan, baina poemaren alorra laugarren
atal honetan ageriago geratu da, eta agian, horregatik da gustaga-
rriagoa maitasunari buruzko ikuspegi ironiko hau.

Bibliografia

- AIASTUI, Jon: *Nongo nor*. Potxo. Oinati, 1999.
 DIAZ, Isabel: *Ontzi iluna*. Kutxa, Donostia, 1999.
 EGIA, Lutxo: *Kalezuloko animalien itzalak*. Pamiela, Iruña, 1999.
 ETXEBERRIA GARRO, Martin: *Katiluaren ipurdia*. Alberdania, Irun, 1999.
 IGERABIDE, Juan Kruz: *Botoi bat bezala*. Anaia-Haritz. Madril, 1999.
 KALTZADA, Pili: *Ur tximeletak*. Erein, Donostia, 1999.
 MARKULETA, Gerardo: *Hauta-lanerako poemategia*, Erein, Donostia, 1999.
 MEABE, Miren Agur: *Oi, hondarrezko emakaitz*. Labayru, Bilbao, 1999.

- OLASO, Xabier: *Datak eta postdatak*. Bermingham, Donostia, 1999.
- OLASO, Xabier: *Urtaro*, Bermingham, Donostia, 1998.
- OTXOTeko, Pello: *Haraindiko begradaren bila*. Bermingham, Donostia, 1999.
- PADRON, José Luis: *Ibaia euri-erasoetan bezala*. BBK. Bilbao, 1999.

Lauaxeta eta jesuitak: ohar batzuk

Gotzon GARATE

Gauza jakina da Lauaxeta josulagun izan zela. *Josulagun* hitz honetaz argitasun bat. Guk jesuitok, geure artean horrelaxe deitzen genituen geure buruok: *josulagun*. Eta "Compañía de Jesús" adierazteko, *Jesusen Lagundia*.

"Jesuita" hitza ere maiz erabiltzen genuen eta dugu. Euskaraz idazterakoan, baina, "josulagun" sarriago erabiltzen genuen geure gazte denboran eta orain ere.

Lauaxetaren bizitzaz oraintxe emango ditudan berriak beraren adiskideek esanda dakizkit. Batez ere Daniel Gaston, Leon Lopetegui eta Felix Korta josulagunei esker. Denak zenduak dira.

Gaston eta Lopetegirekin urte askoan Deustu Unibertsitatean bizi izan nintzen.

Felix Kortarekin maiz mintzatu nintzen Bilbon zegoela. Gerra zibilaren ondoren, "Jesusen Bihotzaren Deia" aldizkaria bigarren aldiz argitaratzen hasi zenean, Felix Korta aldizkariaren buru egin zuten. Felix Korta Lauaxetarekin batera sartu zen jesuita.

Gastonek ez zekien euskaraz. Nafarroako Vianan sortua zen (1907). Gizon legettua eta jatorra genuen. Literatuaz oso axolatu. Elkarrekin hizketaldi luzeak izaten genituen Deustu Unibertsitateko geure egoitzan.

Maiz neure langelako giltzak uzten nizkion, han ditudan literatura

liburuetatik nahi beste hartzeko. Bere bizitzako azken aldian "eleberri beltzaz" erabat zaletu zen.

Esteban Urkiaga, Lauaxeta, Laukizen sortu zen 1905ean. Ume koxkorretan, ordea, Mungjara aldatu zen familia osoarekin. 1918an Durangora ikastera joan zen, josulagunen ikastetxera. Hortxe gaitzen ziren geroago apaiz izango ziren gazteak.

Lauaxeta 1921an josulagun egin zen Loiolan. Nobiziadoan ari-mako zuzendari, hots, josulagunek "Aita Maisu" deitzen dutena, Tolosako Martin Garmendia izan zuen, euskara gartsuki maite zuena.

Euskaltzale talde bikaina osatu zen nobiziokideen artean. Aipatu ditugun Gaston, Lopetegi eta Kortaz gainera, Elantxobeko Ibiñagabeitia Andima, Lesakako Frantzisko Sarobe eta Arrasateko Jokin Zaitegi ere han aurkitzen ziren.

Apaiztegi eta komentuetan euskaldunak bildu direnean, maiz elkarri bihotz eman eta euskaltzale bikainak sortu izan dira.

Zalduby eta Elizanburu, adibidez, Larresoron euskaltzaletu ziren.

Frantziskotarretan Pablo Agirrebalzategik, Jose Azurmendik, Joseba Intxaustik eta Juan M. Torrealdaik osatzen zuten taldea aspaldi nabarmendu zen Euskal Herrian.

Karmeldarren artean ezagunak ditugu Santi Onaindia, Lino Akesolo, Julen Urkiza, Luis Baraiazarra eta Patxi Uribarren. Lan harrigarriak burutu dituzte.

Lauaxetaren lagunetarik Ibiñagabeitiak Jesusen Lagundia utzi egin zuen eta Venezuelara aldaratu zen. Han eta geroago ere beti euskararen alde kalpu handiz lan egingo du.

Sarobe euskaltzale eta gizon saildua zela diote. Lauaxetaren ikaskideetarik hauxe da nik ezagutu ez nuen josulagun bakarra. Nortasun handitako kristaua omen zen. Guztiek begirune zioten, Felix Kortak esaten zidanez. Santu ohoretan hil zen Tuteran. Sunbillaiko erretore den On Basilio Saroberen anaia zen.

Denetan Jokin Zaitegi zen euskaltzalerik sutsuena. Gizon jatorra eta ausarta, bere bizitza osoa Jaungoikoaren eta euskararen alde emango zuena.

Gerra zibila bukatu eta abertzale zelako, Ameriketara bidali zuten nagusiek.

Ez zen bakarra izan. Arrazoi berberagatik beste jesuita batzuek ere alde egin behar izan zuten Ameriketara: Agirrezeziagak, Maguregik, Atutxak, Jorge Agirrek..

Giroa Francoren aldekoa zen. Gogoan eduki behar da, Errepublikak lege gogorrak eman zituela jesuiten kontra. Askok alde egin zuten atzerrira.

Franco Errepublikaren kontra jaiki zenean, salbatzailatzat jo zuen jesuita askok.

Gerra zibilaren denboran Arsuaga Josulaguna gudarien kaperau ibili zen. Norbaitek salatu egin zuen Erromara. Erromatik agindua etorri zitzaion, gudarien kaperau izatea ez zela gauza egokia.

Francoren soldaduekin Josulagun asko ibili zen kaperau. Horien kontra ez zen salaketarik izan.

Franco buruargia zen eta Jesuiten onginahia irabazteko, berehalaxe harien kontrako lege guztiak desegin zituen.

Zaitegi Ameriketara irten egin zen Jesusen Lagunditik. Hil arte, apaiz jarraitu zuen, ordea.

Guatemalan "Eusko Gogo" aldizkaria atera zuen (1950). Francoren denboran hauxe genuen euskaraz idatzitako aldizkari bakarra. Zaitegi aldizkaria Euskal Herriko Iparraldera igortzen zuen. Beste batzuen lana zen Iparraldetik ezkutuan Hegoaldean sartzea.

Gu zain egoten ginen, "Eusko Gogo" noiz etorriko. Gure izterbeglek euskara menperatzeko ahalegin guztiak egiten zituzten garai goibel hartan, aldizkari horrek bihotza altxatzen zigun.

Nik neure mendean euskaraz idatzi dudan lehendabiziko artikulua "Eusko Gogo"n idatzi nuen.

Zaitegi Ameriketatik etorri zenean, harekin egoteko era izan nuen. Deustu Unibertsitatera etortzen zen bere liburuen propaganda egitera. Batez ere euskaratu zituen Platonen lanak zabaldu nahi zituen.

Arrasatek gizon ospetsuak izan ditu. Horien artean Zaitegi.

Lololako josulagunen taldean besteok ere baziren: Plazido Mujika, Migel Mari Zubiaga, Erraimun Argarate eta Gillermo Larrañaga.

Plazido Mujika ospetsua da. Batez ere bere *Diccionario Castellano-Vasco* zoragarriengatik. Euskaraz eguzkiz eguzki idazten jarduten dugunok, ongi dakigu zein mesedegarri den. Ez dago horren parean ipini litekeen beste *Castellano-Vasco* hiztegirik. Ez eta hurrik emanik ere.

Hiztegi askok hori izan du iturri, alpatu egin ez badu ere.

Pasadizo bat gogoratzen zait. Behin Deustu Unibertsitatera euskal idazle entzutetsu bat ekarri nuen. Hitz egiten ari zela, honela esan zuen:

"Nik neure eleberrietan "tener hambre" hamar modutara esaten dut. Eta ez pentsa neuk asmatutako moldeak direnik, ez. Moldeok.... [ezbaian egon zen une batez]... Azkueren hiztegitik atera ditut".

Nola aterako zituen Azkueren hiztegitik moldeok? Seguru asko Mujikatik atera zituela, han baitaude garbi asko: "hambre" hitzean begiratzea, besterik ez zuen behar.

Bere burua goratzeko, ordea, Azkue alpatzea hobe zela iruditu zitzaion.

Neu eta beste josulagun batzuk Mujikari esker bereziak eman beharrean gaude. Gure haur denboran euskara debekatua genuen Gipuzkoako herrixketan. Francoren urterik larrienak ziren. Eskolan ez zegoen euskaraz ikasterik, ez hitz egiterik.

Batxilleratoa egitera Durangoko jesuiten ikastetxera joan eta gauza bera. Edoskitzen genuen kultura oso osoa espainolez zen.

Hantxe euskaltzaletu nintzen ni, ordea, hamabi urterekin. Alboan lagun euskaltzaleak nituen eta espainoltzaleak ere bai.

Orduantxe lehendabiziko aldiz egin nion galde neure buruari: "Nizetza, euskalduna ala espainola?"

Josulagun sartu ginenean hasi ginen euskaraz idazten. Lehengo maisua Plazido Mujika izan genuen. Nik ordurarte bakar bakarrik geure etxean ikasitako euskaraz egiten nuen. Plazidok norabide be-

rriak erakutsi zizkigun. Ostegunero biltzen ginen euskaldun talde bat, gramatika eta, ikasteko.

Plazido Mujikaz hauxe esan behar dut, noiz edo behin haren biografia osatuko bada ere.

Plazido gizon buruargia izan arren (buru handi-handia zuen gainera), bi urteko haur batek baino malizia guttiago zuen. Neure mendean bakan ezagutu dut holakorik. Haren xaloa!

Gertatzen zitzaion guztia kontaten zuen, haurtxo batek bezala. Iparraldean laborariek erraten duten bezala, ez zuen "gibelego aterik".

Guregana etorriko zen goizean eta esan: "Ez dakit, gaur iratzarri naizenean, hankak burkoaren gainean neuzkan eta burua ohe barre-nean".

Neure denboran josulagun disziplinatua eta zartadatsua asko ezagutu dut. Gutxi Plazidoren mailakoak.

Castellano-Vasco hiztegia nola egin zuen harrigarria da. Oineta-ko kaxetan sartzen zituen hitzez beteriko txarteltxoak, eskuz idatzitak, jakina. Orduak eta orduak, asteak eta asteak, urteak eta urteak eman zituen hiztegi hori egiten.

Denbora ez galtzeko, gelako atean, kanpo aldetik, ohar bat ipinia zuen, baketan utz zezaten: "Lanean".

Gu halere sartu egiten ginen haren gelan eta idazten ikusten genuen, burua makur, hantsa hartzeko ere betarik gabe.

Ez dut uste bat ere zegoenik, Mujika ezagutu eta malteko ez zuenik.

Migel Mari Zublagaz beregaineko onespenez mintzatu behar naiz. Neure denboran euskaldun gutxi ezagutu dut euskaraz horren ederki hitz egin eta idazten zuenik.

Lauaxetaren seguratar ikaskide honek bere bizitza osoa misio ematen eman zuen Hegoaldeko bazter guztietan. Haurtzarotik euskaraz ongi bazekien ere, gero bere misioetan toki askotako euskara ikasi zuen.

Gu Loiolan dotrinako haurrekin txangoren bat antolatzen genuen-

nean, diru eske Zubiagarengana jotzen genuen. Beti zen bihotz zabal, batez ere euskara tartean bazen. Euskaltzale zintzoa.

Idatzi zituen liburuek haren maisutasuna erakusten digute. Egia esan, batzuetan abstraktoegi idazten duela iruditzen zait. Gauzak bikain esan bai, ordea. Euskaraz ongi idatzi nahi dutenei, nik haren liburuak irakurtzeko aholkatuko nieke : *Zorion bidea, Aurrera beti, Indar-iturria, Goizeko izarra...*

Urretxuko Ramon edo Erraimun Argaratek Jesus'en Biotzaren Deya"n olerki batzuk idatzi zituen eta prosaz ere zenbait lan.

Fillipinasetan urte mordoan eman zuen misiolari. Gero Lololara etorri zen. Hantxe ezagutu nuen. Gizon jatorra, alala, potoltxoa, adiskidetsua zen. Euskaltzale fina. Ahots zoragarria zuen. Gustura entzuten genion kantatzen.

Gillermo Larrañaga azkoitiarra Tuterako gure ikastetxean ezagutu nuen. Itzulpen jakingarriak egin zituen. Horien artean "*Milla ta bat gauetako ipuiak*".

Caracas-en bizi izan zen eta *Venezuela'ko matxinadak amazortzigarren gizaldian* burutu zuen.

Nik Guillermo batez ere bere irakaskintza liburuengatik ezagutzen nuen. Batzuk ez zituen argitaratu. *Kimika* bai.

Beti eduki zuen euskara aintzakotzat.

Patxi Kortak, Zubiagak, Gastonek... denek esaten zidaten Lauaxeta lotsati eta izutia zela. Dena barnean igarotzen zuena.

Junioradoan

Nobiziadoa egin ondoren, 1923an, Lololan bertan "Junioradoa" egiten hasi zen Lauaxeta, hots, ikasketa klasikoak.

Besteak beste, Virgilio, Horazio, Demostenes, Homero eta Sofokles aztertzen zituzten. Inazio Errandonearekin ikasi zituzten greziar tragediak. Horien artean Edipo, Elektra eta Antigona. Guk ere geure Junioradoan gauza bera egiten genuen.

Aita Jose Maria Estefania izan zuten erromatar poeten maisu.

Estefania literaturan oso ongi jantzia zela oraintxe enekin bizirik den Zeanuriko Anton Arzari eta beste askori entzuna diet. Arza Estefaniaren ikasle izan zen.

Estefania, euskaraz ikasteaz gainera, zaletu egin zen euskararekin. Euskaldunak bultzatu egiten zituen euskaraz idatz zezaten.

Lauaxetaren, Lizardiren eta Orixeren baitan eragin handia izan zuen Estefaniak. Patxi Altunak aztertu du alderdi hau [Ikus bibliografia].

Bestela ere Lauaxetaren garai hartan Raimundo Olabide (bibliaren itzultzailea), Francisco Apalategi (*Euskal mutillak armetan*) eta Zeanuriko Juanjo Goikoetxea Lololan zeuden. Denak euskaltzaleak. Gazteek, euskal galez zerbait galdetzeko, bazuten nora jo.

Apalategi zuzendari zutela eta Estefania laguntzaile, 1923an *Academia Vasca* sortu zuten juniorrek. Euskara lantzeko antolamendua zen. Ordurako Oñan, jesuiten teologia etxean, bazen horren antzeko beste Academia Vasca. Lauaxeta Oñara aldatuko denean, han sartuko da.

Daniel Gastonek junioradoan erabiltzen zuten zenbait liburu aipatu zidan:

—Kleutgen, Joseph S.I.: *Ars dicendi. Priscorum, potissimum praeceptis et exemplis. Illustrata a Josepho Kletugen. Silvae Ducis, Verhoeven Frates, 1855*

—Fitz Moritz Kelly: *Historia de la literatura española*

—Jungmann: *Literatura universal*

—Menezdez y Pelayo maiz irakurri eta oso estimatua zuten.

—Jungman, Jose: *La belleza y las bellas artes según las doctrinas de la filosofía socrática y de la cristiana*. Madrid, Tip. del Asilo de Huérfanos del Sagr. Corazón de Jesus, 1881

Leon Lopetegi nire bizikideak beste testu baten berri eman zidan:

—Gomez Bravo: *Poesía española y americana*.

—Modelos de literatura castellana en prosa y verso escogidos por el P. Vicente Agusti, S.I. Hirug. argit. 1908

Lauaxeta junioradoan bihurtu zen euskaltzale, Jokin Zaitegiren eraginez batez ere. Aldi horretan idatzi zuen bere lehenbiziko olerkia, Josulagunek Bilbon ateratzen zuten *Jesusen Biotzaren Deia* aldizkarian.

Behin junior euskaltzale batzuk elkarrekin zeudela, batek (Zaitegik beharbada) "Gora Euskadi askatuta" oihu egin zuen.

Juniorren aita ministroa Inazio Errandoneak horren berri izan zuen eta txit haserretu zen. Euskaldunei herrietan gogor egin zien.

Loiolako argitasunen artean, nahietaezkoa da Leon Lopetegik Lauaxetaz kontaktzen duena aipatzea. Hitzez hitz artikulu honetara aldatuko dut.

Garbi azaltzen dira bi alderdiok: Lauaxetak euskarari zion maitasuna eta sentibera zela.

Honatx Lopetegik idatzitako eta niri utzitako lerrook. Erdaraz dago eta dagoen bezala dakart.

Episodios curiosos de mi vida en este aspecto

Ha habido algunos que han cobrado todo su interés después de algunos años. Recordemos en primer lugar este episodio de premonición trágica, que tuvo el famoso Urquiaga (Lauaxeta), cuando estudiábamos retórica en Loyola a fines de 1923 o principios de 1924.

Había dado el entonces reciente obispo de Vitoria, Fr. Zacarias Martínez, agustino, unas disposiciones sobre la enseñanza del catecismo en su diócesis, y exigía mucha preferencia por el castellano, incluso a los niños euskeldunes.

No recuerdo los términos exactos de esas disposiciones, pero hay que hacer notar que se dieron pocos meses después del comienzo de la dictadura de Primo de Rivera, en Setiembre de 1923.

En cierta ocasión comentábamos en el recreo de la noche de uno de aquellos días de invierno lo que no considerábamos digno de acierto, desde el punto de vista del respeto debido a las diversas lenguas vernáculas para el bien de las almas, y participábamos en la conversación Lauaxeta y un servidor, que

nos oponíamos a lo que tenía de partidista aquella disposición, y otros no eskeldunes, de cuyo nombre no me acuerdo, y que defendían más bien la postura del Obispo en este punto, pero no precisamente desde el punto de vista apostólico.

Nosotros nos opusimos y tratamos de explicar todo aquello. Lauaxeta, que era muy impresionable, se excitó por lo visto más de lo que yo había supuesto.

Hay que tener en cuenta, que el poeta fue algún tiempo sonámbulo, y que por eso tuvo como compañero de cuarto al que luego fue P. Marticorena, del que nos acordaremos después, pues era muy sereno y forzado, por si hiciera falta en alguna ocasión enfrentarse con el Lauaxeta sonámbulo.

A la mañana siguiente a nuestra pequeños discusión, se me presentó el poeta en mi cuarto, y llamándome a la puerta, como lo hacía siempre, me contó su pesadilla de aquella noche.

Sonaba que había comenzado una guerra civil en toda España, desde los Pirineos a Cádiz, y que "también participábamos nosotros".

Y así había estado dándole vueltas a esa idea que le había desazonado y de la que todavía se notaba la impresión recibida. Él lo atribuía a la conversación sostenida la noche anterior y al brío con que había sostenido su punto de vista.

Cuando al cabo de los años, Lauaxeta fue hecho prisionero en Gernika y fusilado en Vitoria, me acordé de esta especie de premonición profética que ya había recibido y que tan tremendamente cierta iba a resultar para él.

Filosofian

1926an Lolola utzi eta Lauaxeta filosofia ikasketak egitera, Oñara (Burgos) aldatu zen. Han Frantziako poeten irakurle kartsua egin zen. Eta oso bertsozale. Francis Jammes eta Baudelairen zenbait olerki euskeratu zuen (Ikus *Eusko Olerkiak*. Poesias Vasca, 1930. 12-14 orri)

Daniel Gastonek nire egollarkideak Lauaxetak Heine irakurtzen zuela dio. Bai eta Alfred de Musset, Gerra Junqueiro, Goethe, An-

dreiev, Eichendorf eta Homero. Gastonen ustez Homerok eragin handia du Lauaxeta baitan.

Lauaxetak Leopardi oso maite zuela esaten zidan Daniel Gastonek. "Il passero solitario"k eta "L'Infinito"k zirrara handia egin ziotela aitortu zion Lauaxetak berak.

Gastonek gertakizun hau kontatu zidan. 1928 urtea zen eta Gaston eta Lauaxeta Oñan zeuden, filosofia ikasten.

Esan dudanez, Gaston bera oso literatura zalea zen eta liburutegitik Leopardiren liburu bat atera zuen. Lauaxetarekin mintzatu zen liburu hartaz eta hark uzteko eskatu zion. Horrela egin zuen Gastonek.

Luzaro gabe, ordea, Lauaxetak utzi egin zuen Jesusen Lagundia eta Oñatik alde egin zuen. Lauaxetaren gela garbitzerakoan Leopardiren liburuak agertu zen. Gastonen izenean baitzegoen, liburuzainak errietan egin zion, liburuak elkarri uztea debekatua zegoela eta.

Lauaxetak ez zituen filosofia ikasketak bukatu. Jesusen Lagunditik irten zen 1928an.

Ez dago zuzen, beraz, *Elhuyar*, *Hiztegi Entziklopedikoak* ematen duen argibidea (1077 or.): Lauaxeta "apaiztu zenean Bilbora joan zen".

Lauaxeta ez zen sekula apaiz izan. Apaiz izateko filosofia urte bat ments zuen, hiru urte majisteritza eta hiru urte teologia. Halaxe bada, jesuita jarraituz gero, zazpiren bat urte falta zituen apaiz izateko.

Gastoni maiz galdetu izan diot zergatik irten ote zen. Bi arrazoi ematen zizkidan:

Lehendabizikorik: "Apaiz izateko baino poeta izateko indar handiago sumatzen zuelako".

Lauaxetak aspalditik sumatua zuen bere baitan literaturarentzako zaletasuna. Zaletasun hori josulagun izateko zaletasuna baino handiago zela konturatu zen eta utzi egin zuen Jesusen Lagundia.

Bi indar horiek noiz eta behin elkarren kontra jardun lezaketela garbi dago. Gracian eta Coloma larri ibili ziren, Jesusen Lagundia utzi

ala ez. Fraukak utzi egin zuen eta beste askok ere egin du bere baitan gogoeta hori, jarraitu ala irten.

Bestalde, etorkizuna beltz ikusten zuen Jesusen Lagundian, ez baitzuen, guztira, euskararentzako maitasun handirik hautematen.

Lauaxetak sufritu egiten omen zuen josulagun askoren artean euskararenganako zabarkeria ikusita. Erdal giroan bizi behar. Izutia zenez gero, baina, isildu egiten zen eta kolkoan gordetzen zuen dena.

Lauaxetak, aldiz, Gastonen ustez, bere burua erdaraz baino hobeki adierazten zuen euskaraz.

Nik, egia esan, azken puntu honetaz duda handia egiten dut, Lauaxetak, jesuita sartu zenean, euskara ia ahaztua baitzuen eta nolabait ere euskaldun berria baitzen. Jesuita ikasketak, berriz, latinez eta gazteleraz egin zituen, ia guzti guztiak.

Ez dut inondik ere ikusten aldi hartan Lauaxetak euskaraz erdaraz baino hobeki zekienik. Hori bai, Jesusen Lagunditik atera eta euskaraz erdaraz baino gehiago idatzi zuen eta trebatu ere, ongi trebatu zen.

Lauaxeta jesuita zeneko argazkiren baten bila erotua ibili naiz. Ez dut aurkitu. Baziren, segurua asko. Felix Kortak esan zidanez, berak ere bazuen. Puskatu egin zuen, ordea.

Hemen argitasun bat ematea komeni da. Lauaxeta eta Orixe blok izan ziren josulagun eta blok utzi zuten Jesusen Lagundia.

Bion artean alde handia dago, baina. Lauaxeta bere nahiez atera zen Jesusen Lagunditik.

Orixe, ostera, bota egin zuten. Berak jarraitu nahi zuen josulagun. Nagusiek uste izan zuten, halere, jesuita izateko ez zuela balio, beraren izakera kalkarragatik.

Orixeren bizitza eta lana ez dago ulertzerik puntu hau gogotan eduki gabe.

Orixek bere bizitza osoan eduki zuen bihotz zolan arantza hori sartua.

Gure artean, josulagunon artean, bazen sinesmen bat: josula-

gun hiltzen zena salbatu egiten zela. Santa Teresak ere zeruko ikusmen baten ondoren horixe esan zuen: "Jesusen Lagundian hiltzen diren guztiak zerurutzen dira".

Bestalde, Jesusen Lagunditik ateratzea ez zen seinale ona. Jainkoaren eskutik alde egitea bezala zen.

Orixek kezka hori izan zuen beti. Ea salbatuko ote zen. Horregatik bere mende guztian zintzo zintzo jokatu zuen, infernurako bidetik ahalik eta urrutienik ibiltzeko.

Bere lan guztietan "Jainkoaren billa" ibili zen. Eleberriren bat egiteko eskatu ziotenean, hura bere bidea ez zela erantzun zuen.

Maiz esan zioten ea ez ote zuen apaiz izan nahi. Berak ezetz: "Nik josulagun hil nahi nuke". Horixe zen bere irrika sakona.

Orixe Jesusen Lagunditik zergatik bota zuten ez dago garbi. Egia jakiteko, esaera zaharrak dioen bezala, bi alderdiei entzun behar-rko zitzairen. "Zegik (ez egin) ezer Hendorea (alkate) entzun artean bestea". Orixe eta josulagun nagusiei aditu behar-ko genieke. Eta orduan ere, kontua garbi geldituko litzatekeen ez nago ziur.

Josulagunek botatzeko eman zituzten arrazoiak gordeak daude artxiboetan. Sekretu handia da, ordea, eta ez dago artxibo horietara hurbiltzerik.

Lauaxetak, Jesusen Lagunditik jalgi eta soldadutza egin beharra izan zuen Garellanon.

1930ean Euskaltzaleek Erreterian antolatu zuten lehenbiziko "Euskal Olerki" egunean "Maitale kuttuna" olerkiaz lehen saria irabazi zuen.

Txapelketa honetan lehiakide ospetsuak izan zituen: Lizardi, Orixe, Jaurtarkol, Loidi, Zugasti, Enbeitia.

Olerki egun hauen antolatzaile Aitzol zen, euskal Olerkiaren eragilea.

"Maitale kuttuna"z haxe esango nuke. Deustu Unibertsitatean, Euskal Filologiako ikasleei askitan azaldu izan diet olerki hau. Ez da Lauaxetaren onenetakoa. Emakume tradizionalaren, elizkoia- ren eta

zintzoaren eredia goratzen zuenez gero, ordea, epalmahikideek oso gogarakoa izan zuten.

Hurrengo urtean (1931) *Euzkadi* (1913-1937)ko "Euzkel Atala"ren ardura berak hartu zuen, ordurarte Orixek zeukana. Noiz behinka olerkiren bat ere idazten zuen.

1931an *Bide barrjak* olerki bilduma argitaratu zuen eta lau urte geroago (1935ean) *Arrats beran*.

Bestalde, *Euzkadi*, *Euzkara* eta *Yakintza* aldizkarietan idazten zuen.

Ipuingintzan eta antzerkigintzan ere aritu zen. Itzultzeari ekin zion noiz eta behin. Onaindiaren liburuan (*Urkiaga'tar Estepan "Lauaxeta". Olerki guztiak*) aurki liteke beraren zenbait itzulpen.

Gu lan honetan ez goaz Lauaxetaren lana aztertzeraz.

Lauaxeta 1937. go apirilaren 26an Gernikan harrapatu zuten francotarrek, frantses kazetalaria batzuei herri hartan gertatutako bonbardaketa erakusten ari zitzaieela.

Gernikatik Gasteizko espetxera eraman zuten. Han hil zuten, Espainia baino Euskal Herria maiteago zuelako.

Lauaxetaren heriotzaren berriak Aita Moreno josulagunak gatzigatu dizkit. Aita Moreno hau izan zen Lauaxeta espetxean bisitatu eta hiltzeko preparatu zuena.

Alfonso Moreno Bilboko josulagunen Egoitzan bizi zen, "Corte Ingles" ondoan.

Aita Morenok Gasteizen hiru bat aldiz ikusi zuen, espetxetzat erabiltzen zuten Karmeldarren etxean. Ez daki Lauaxetak berak deliturik, ala bestela, garai hartan espetxekoen ardura espiritualak berak zuelako. Aita Morenok ez zekien euskaraz.

Ikustera joan eta bitan aurkitu omen zuen gelan belaunikaturik, ebajelioa irakurtzen. Beti pasarte bera irakurtzen ari omen zen. Johannes ebajelioaren pasarte hau: "Non vultis venire ad me ut dem vitam". "Bizia eman dezaluedan, ez duzue niregana etorri nahi".

Aita Morenorekin ez omen zuen literaturaz hitz egin. Beti erlijioaz.

Beste hitzok ere esaten omen zituen (Aita Morenok kuaderno zahar bat erakutsi dit, orduko kontuak dituena, orduan idatziak, berak dioenez). Lauaxetaren hitzok irakurtzen dizkit:

—Si he de pecar el día de mañana, prefiero morir ahora.

—Dios mi padre.

—Jesus vida, Jesus el *único* (Morenoren kuadernoan azpimarraitua).

—Muero contento porque muero con Jesús.

—Confío plenamente en la Virgen.

Hil baino lehenago, espetxean zegoela, Aita Morenok esan omen zion:

—Begira, zuk ez duzu gauza okerrik egin, ez duzu borrokan parte hartu. Anaia Banco de Bilbaoko zuzendari dut. Beharbada zure askatasuna lor lezake.

Lauaxetak, ordea, ez omen zuen nahi:

“Ez du merezi. Hiltzeko ez naiz inoiz orain bezain ongi gerturik egongo”.

Ekainaren 24an, hil bezperako arratsaldean, berriz ikusi zuen Aita Morenok.

Biharamunean, 25ean (1937), goizeko 5:30tan atera zuten furgonetan Karmeldarren etxetik Gasteizko hilerriara. Hamar lagun omen zeuden. Horien artean Aita Moreno ere bai.

Presoak hilerriko atez kanpora hiltzen zituzten, hormen kontra. Aita Morenok bere gurutzea eman omen zion eta Lauaxetak eskue-tan hartu.

Hiltzerakoan lasai lasai omen zegoen. Gurutzearekin hitz egin omen zuen.

Tiroak tira eta buruaren eskubiko aldea xoil (erabat) txikitu omen zioten, garunak atereak eta xehatuak ikusten zitzaizkiola.

Hil eta gero, Aita Morenok hartu omen zituen Lauaxetak zeuzkan gurutzea, medailla eta errosarioa.

Bibliografia

- AITZOL (Jose Ariztimuño), *Idazlan guztiak*. 6 liburuki. Erein, Donostia, 1988
 ———, *Eusko olerkiak*, Donostia 1930, 4-24 orr.
- ALTUNA, Patxi, Jose Mª Estefania Zabala, S.I.(1889-1942) *Maestro de Vas-*
cos. Mensajero, Bilbao, 1990.
- ARATXABALETA, B., "Lauaxetaren Ondartza" in *Iker Atalak*, Labayru, 1
 (1981).
- ATXAGA, B., "Lauaxetaren azken eskribuak". *Anaitasuna*, 341(1977)41-43.
Eihuyar. Hiztegi Entziklopedikoa, Usurbil, 1993.
- ESTEFANIA, Jose M., (Lauaxetak bere lanak atera eta eman zuen eritzia)
 Razón y Fe, 1931.
- ESTORNES LASA, B., *Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco, Literatu-*
ra. IV Alea. Auñamendi, Donostia, 197 orr.
- ETXENAGUSIA, K., KORTAZAR, J., ETXEBARRIA, A., *Euskal Idazleak Bizkaie-*
raz. *Antologia, testu azterketak, ariketak*, Labayru Ikastegia, Bilbao, 1980.
- JUARISTI, Jon, *Literatura vasca*, Taurus, Madrid, 1988.
- KORTAZAR, Jon, "Lauaxeta eta Europako poesia" *Hegats* 4(1991)85- 90.
 ———, "Lauaxeta gogoan", *Idatz eta Mintz* 2(d.g.)23-26.
 ———, *Lauaxeta: biografia política*, Alderdi, Zarautz, 1988.
 ———, "Lauaxetaren iturriak dirala eta ohar pare bat" *Idatz eta Mintz*,
 5(d.g.)32-33.
 ———, "Lauaxetaren olerkigintzaren ardatzak" in *Jakin* 36(1985)79-98.
 ———, *Literatura Vasca, Siglo XX*. Etor, Donostia, 1990.
 ———, *Teoría y Práctica poética de Esteban Urkiaga, Lauaxeta*. Desclée de
 Brouwer, Bilbao, 1986.
 ———, Jon, MADARIAGA, J.R., "LAUAXETA: Arrats beran", *Euskal Editoreen*
Elkartea, Donostia, 1991, 7-18.
- LANDA, Josu, *Gerraondoko poesiaren historia*, Elkar, Donostia, 1983.
- LAUAXETA, *Azalpenak*. Labayru, Bilbao, 1982.
- LERTXUNDI, A., "Lizardiren bide modernoak", in *Jakin*, 29. (1983), 6-16.
- LIZARDI, "Rumbos Nuevos" *Euskadi* 1931.12.30/1.3.
 ———, "Rumbos Nuevos". *Euskadi* 1931.12.17/1.
- MALLONA, A., "Sarrera" in *Urkiaga, E. Azalpenak eta beste 1932*. *Euskal*
Editoreen Elkartea, Donostia, 1991, 9-41.
- MITXELENA, *Historia de la literatura vasca*, 146 or.

- MOGEL, "Liburu barri bat: Arrats Beran". *Ekin* 162(1935).
- MUJIKA, Luis M., *Historia de la literatura euskérica*. Luis Haranburu Editor. San Sebastián, 1978.
- ONAINDIA, Santi, *Urkiaga'tar Estepan "Lauaxeta"*. *Olerki guztiak*. Bilbao, 1985.
- , *Euskal literatura* IV, 145-157.
- , "Esteban Urkiaga ta Basaraz 'Lauaxeta' (1905- 1937)". *Gaiak* 4(1977)617-633.
- , "Urkiaga'tar Estepanén bizl-urratsak", in *LAUAXETA: olerkiak*, Etor, San Sebastián, 1974.
- PENADES BILBAO, Josu, *Lauaxeta, historian hezurmamituriko sinesmena*, Deustu Unibertsitatea, 1996.
- SAN MARTIN, Juan, *Escritores euskéricos*. La Gran Enciclopedia vasca, Bilbao, 1968.
- SARASOLA, Ibon, *Euskal literaturaren historia*, Lur, Donostia, 120 orr.
- URKIAGA, E., *Olerkiak*, Erein, Donostia, 1985. Jon Kortazarren sarrera.
- URKIAGA'TAR Estepan (Lauaxeta), *Olerkiak*, Etor, Donostia, 1974.
- , "Arrats beran'" *El sol* 1935-07.27/2.
- VELEZ DE MENDIZABAL, J., *Iokin Zaitegi*. Egilearen argitalpena, Arrasate, 1981.
- VILLASANTE, Luis, *Historia de la literatura vasca*, 346 orr.
- ZARATE, Mikel: *Bizkaiko euskal idazleak*, Seminario Ikastetxea, Derio, 1970, 224 orr.

Patxi Etxeberria, andoaindar ezezaguna

Elisabete GARMENDIA

Patxi Etxeberriaz galdetu eta ziur jende gehienak ezagutzen duela izen horretako norbait, hain balta arrunta, Espainian José Pérez edo Frantzian François Dupont izan daitekeen bezala. Baina Patxi Etxeberria Tolosa, euskalgintzan nor izatera iritsi zen gizona, ezezaguna dugu, euskaltzale, jesuita eta andoaindar batzurentzat salbu. Konparatu bestela, demagun, Aitzol, don Manuel Lekuona edo don Jose Migel Barandiaranekin, Etxeberriaren garaikideak eta giro berekoak hirurak ere. Andoaindarra ezezagun izatearen arrazoa, lehenengo eta behin, honek esplikatzen du: bere bizitzaren zatirik haundiena, 89 urtetik 54 urte luze, Ekialdean Urrunean egin zituen, Txinan eta Filipinetan hain zuzen ere. Hogei urterekin irabazi zuen lehen idazketa saria, Donostiako Santo Tomasetan, eta hil bezpera arte ez zion euskaraz idazteari utzi, baina bere obra aldizkarietan barreiatuta geratu da, umezurtz, neurri handian erbestean bizi izateagatik.

Zinez euskaltzale eta abertzale zen gizona, euskalgintzan bete betean lanean zebilela, zergatik denak utzi eta jesuita sartu ote zen, zertarako eta Txinan ia bizi osoko atzerrialdia jasateko? Hori argitu ezinezko auzia gertatzen da. Izan ere, misiolaritzarako bokazioa izanda ere, eta zalantzarik ez dago bazeukala, nolabait behartuta joan zen Txinara, jesuiten barruko liskar politikoei eraginda. Gerora, 58 urterekin, Euskal Herrian eta Erroman egonaldi bat egin ondoren Olabideren *Idazteuna* inprentarako prestatzen, badirudi aukera ezin hobea izan zezakeela misiolaritza utzi eta hemen geratzeko. Frankis-

moa bere onenean zegoen, baina gerra osteko etenaren ondoren poliki poliki euskalgintza hariak lotzen hasia zen, Elizaren babesean neurri haundi batean. Hala ere, ez ba, Patxi Etxeberria Formosara itzuli zen. Bere borondate osoz ala Jesusen Lagundiko nagusiek hala aginduta?

Urte batzuk geroago, 1975ean, Aita Arrupek ezezkoa eman zion Bixente Olano andoaindarrak Etxeberria herriratzeko egindako eskariari. Aita Etxeberriaren misiolaritzarako bokazioa eta lurralde urrun haietan egiten ari den lana aipatzen ditu Arrupek hark han jarraitzeko arrazoitzat. Berrito ere, ezin zalantzan jarri motibo horiek, baina zergatik hortaz bizt zuen Etxeberriak Euskal Herritik urruti ego-tea erbestealdi modura? Izan ere, bere gutunetan ase ezinezko herrimina ageri da behin eta berriz. Herrimina eta jakinmina hemen gertatzen den guztiaz, euskalgintzan eta herrigintzan orohar.

Aitortu beharra dago, hori bai, Txinan egoteari eskertzen ziola bere burua 36ko gerratik libratu izana. Gerratik eta haren ondorio likaragarrietatik. Familian bertan bizt izan zuen drama, anaia Joxe Inixio, Itxarkundia batailloiko gudaria, Artxandan hil zuten, Patxi Etxeberriak susmatzen zuenez, ezagunen batek gainera. Anaiaren hilketak eragindako oinazea poesiara isuri zuen andoaindarrak. Behar-bada kontzientzia txar apurren bat ere izango zuen, berak piztu bait zuen etxean abertzaletasunerako garra. Urruti izateak nahigabea haunditu egingo zion, ziur. Eta urruti egon arren, ez zen libratu, sinbolikoki behintzat, gerraren atzaparretatik. Etxekoek, gerrak iraun zuen bitartean, meta batean izkutatuta eduki zituzten Aita Etxeberriak hemen utzitako bi gauza esanguratsuenak: kaliza eta 1933ko Eusko Olerti Eguneako lan sarituen liburua. Kaliza gorrien beldurrez gorderik izango zuten; liburua berriz, frankistengatik. Meta barrenean gordetako kalizak eta liburua laburbiltzen dute Etxeberriaren bizitza.

Belar motzeko maiorazkoa

Merdilegi baserriko oinordekoa zen Patxi Etxeberria. Merdilegi, Andoaingo Goiburu auzoan, bi etxebizitzako baserria da. Bata Nagusi Etxea, eta bestea Etxe Beltza, harri ilunez egina baita, garai batean etxeordea izana nonbait eta Patxiren aurrekoek bizitzeko egokitua.

Izan ere, amaren aldeko aiton-amonak Eldualendik etorriak ziren, eta Merdilegin maizter gisa sartuak.

Euskal Herrian beste askotan bezala, emakumezkoen lerroari jarraitu behar zailo Patxiren Izaera edo behintzat ibilbidea jarraitzeko. Berak aitortua da amak aitak baino aginte haundiagoa zuela etxean, eta amonak zuzen zuzen gobernatzeko zituela senide guztiak. Hasteko, beraz, amona, Mikelantoni Zumalakarregi, senarra hartuta Eldualendik Merdilegira etorria. Semeek Ameriketara alde egin zioten, batak Kubara eta beste biek Argentinara. Ama-alabak bakarrik geldituta, etxean gizonen bat behar zutela eta, senarra Altzagatik ekarri zuen alabak, Maria Bautista Tolosa Zumalakarregik. Higinio Etxeberria zuen izena altzagarrak. Eta honela Maria Bautista eta Higinioengandik jaio zen 1900eko apirilaren 23an Jose Frantzisko Etxeberria Tolosa, Praixku etxekoentzat. Haren atzetik beste hamar neska-mutil etorri ziren, horietatik bi txikitik hilak. Familia haundia nolana ere, Andoainen etorkin eta maizter izateko.

Umetan izandako gaisoaldi luze batek jarri zuen Patxi bere bizitzako afizio nagusi izango ziren musika eta letren bidean. Etxekoneko nagusiak, bisitan joaten zitzaionean, filarmonika bat agintzen omen zion sendatzen zenerako. Patxi, ilusio haren bizipozez sendatu bai, eta filarmonikarik iritsi ez. Urtetan itxoin behar izan zuen musika zaletasuna jorratzeko. Gainerantzean gaisoalditik oinez ibiltzen ahaztuta baina burua bizkortuta ateratzen zen. Eskolara itzuli zenean, gauzak aise eta gogoz ikasten omen zituen, bere susmotan amak egindako promesaren bati esker. Eskolara, Merdilegitik aurrez aurre eta behelaldean dagoen Sorabila auzoko elizpera joaten zen hasieran, gero berriz Andoaingo alkate izan zen Keperin Ansa sortutakora. Berez hori bukatu beharko zituen ikasketak Merdilegiko maiorazkoak, baina Andoainen bertan bazuen beste aukerarik: latina ikasteko seminarioa, Ustoa jaunak zuzentzen zuena.

Seminarioa, eskola bikoitza

Apaizgintzarako gogoia zer nolatan sortu zitzaion, hori ez du kontatzen Etxeberriak. Izan ere bere bizitzan oinarritzeko izan ziren erabakiei buruz argitasun gutxi ematen du. Eta hala ere, kontatu kontatzen ditu gertakizunak xehetasun nahikorekin. Esate baterako

hauxe, Ustoaren seminariora sartzeko dela jaso zuen unea: *"Egun hori irallaren 16a zela uste dut. Aita eta ni garoa ebakitzera joan ginen, eta han ari ginela nere arreba Erramona joan zen berria ematera: aizak, Frantzisko, seminariora joateko. Ordurako eskainiak eta egin zituzten etxezoek eta joateko. Eta ni etxera etorri nintzen, zerbait hartuko nuen, maindireak edo lo egiteko, eta joan nintzen"*.

16 urte zituen orduan Patxik eta famulo edo morroi modura sartu zen seminarioan, hau da, ikasketak lanaren truke ordaintzen zituela. Baserritik kalera, garoa ebakitzetik seminariora, latina ikastera. Segurasko hor heldu ahal izango ziren musikako ikasketei ere. Kontua da hiru urtez Andoaingo seminarioan aritu, probetxu onez nonbait, eta orduan Gipuzkoako apaizgaiak ere biltzen zituen Gasteizko seminarioan sartu ahal izan zela. Hori 1919ko abuztuaren hasieran, Gasteizen Andra Mari Zuriaren jaiak zirela.

Gasteizko seminarioa apaizgintzarako ikasleku izateaz gain, euskal jakintzarako eskola ere bihurtu zitzaion Etxeberriari, ordurako sortua zitzaion gogoia garatzeko toki aproposa. Kontuan hartu behar da euskalgintzaren Pizkunde garaia zela hura. Sortu berriak ziren Eusko Ikasakuntza eta Euskaltzaindia, 1918an Oñatin egindako Kongresuaren ondoren. Apaiz jende asko zegoen mugimendu horietan sartuta. Horien artean bi izen esanguratsu, orduan eta gerora euskal jakintzan arrastoa utziko zutenak: Manuel Lekuona eta Jose Migel Barandiaran. Ataundarra matematiketako irakaslea izan zuen. Lekuona berriz, Etxeberria bera baino sei urte zaharragoa, bide erakusle euskalgintzan. Lehenengo pausoa dotrina berria euskaratzeko taldean sartzea izan zen. Filosofiako bi urte, beste hiru teologiakoak, ikasketak burutu eta apaizteko prest zen Etxeberria, eta horrela, 1925eko abenduaren 19an eman zuen meza berria. Apaizgintzarekin batera, seminariotik herrilenerako irrika atera zuen Etxeberriak: *"Apaiz ikasketak egiten genituenean guk bai amets egiten genuela. Horixe! Behin zerbait ginenean Euzkadi osoa zuzendu behar genuela esanez ibiltzen ginen. Izan ere, oker zeuden gauzak asko ziren"*.

Molde berriko apaiza

Ilusio hori dena apur bat hoztu egin zitzaion lehenengo izan zuen karguan, Burgosko muga dagoen Arabako Lalastran. Han,

aitortzen zuen gerora, ezin etsi. Nonbait euskaltasuna zeriola joandako apaiz gaztearentzat hura ez zen eremu egokiena. Dena den, lau hilabete besterik ez zituen igaro han. Laister zuen beste destino bat, Goierrin oraingoa, euskal giro bete betean: Itsaso lehendabizi eta ondoren Ezkioko Santa Luzia, edo berak nahiago zuen izenez, Andua deituriko auzoa. Esanguratsua da xehetasun hau ere. Izan ere, Zumarragako Santa Luzia periak lapurtu zion izena Anduari, eta Etxeberriak nahiago zuen izen zaharra erabiltzea, santarenaren ordezt.

Guztira lau urte egin zituen Etxeberriak Goierrin, gerora konstatzen zuenaren arabera, lau urte bizipozez beteak. Giro aproposa aurkitu zuen eta baita arrastoa utzi ere inguruan. Horretarako haus-tura bat edo beste eraginda, hori bai. Apaiz berriak ez zuen ez ardorik edaten ez kartatan egiten. Beraz, Itsasoko apaiz zaharra penaturik geratu zen, jokorako lagunik gabe. Patxi Etxeberriaren zaletasunak beste era batekoak ziren: musika, poesia, eta antzerkia, hori dena euskaltzaletasunean bilduta.

Laurogeita gehiago urterekin ere Patxi Etxeberria gizon bizi eta bixkorra baldin bazen, nola buruz hala gorputzez ere, hogeita hamar urteko buelta horretan zer izango zen imajina liteke. Txiki asko bezala, iharra eta arina, ibiltaria. Gerora oroitzen ditu mendiz egiten zituen ibiliak, Itsasotik Ezkiora eta alderantziz, nolana: *Altsason izaten nintzen hartan, busti beldur haundi gabe, mendiz mendi hantxe joaten nintzen Ezkiora, don Sinforosorekin hitzaspertua egitera. Hura etxean ez bazen... ni berriro Itsasora, bazterretako intzak bilduz. Halek bai urte ederrak eta egun alaiak eta baztertxo atseginak*". Don Sinforoso hori lbaguen zen abizenez, argazkiak ateratzen trebea; badu bat Ezkioko Igartu Belti baserriko sukaldean familia osoari eging-dakoa, antropologoentzako egokia oso.

Giro horretan, telesail ingeles bateko apaiz protagonista bezala irudikatu dezakegu Etxeberria: gaztea, dinamikoa, afizioz, jakinminez eta eginkizunez betea. Izan ere, eliza eta mendi aldea bai, baina kalean ere bazituen bere harreman sozialak. Horretarako Ormaiztegi zeukan eskueran. Herri txikia izan arren errepidez eta trenbidez ondo komunikatua, bainuetxearen urterik onenetan eta industria hasi berriarekin. Lantegi horietako bat Irizararren altzari fabrika zen, euskal estiloko tailan izen haundikoa. Irizarren emaztea, doña Cándida Salazar, XIX. mendeko señora ilustratu eta dotorea zen, etxea tertulia

gune bihurtzen zekien horietakoa, eta han izan zuen sartuetxea Etxeberriak. Laister bildu zuen taldea inguruan.

Irakasle eta eragile

Izan ere, Ormaiztegin, garalko euskal giro azkarrehetan ohizkoa zen bezala, antzerki talde bat jarri zuen martxan Etxeberriak. Jende gaztea, entsaloak Irizartarren lantegian egiten zituzten. Baina euskararen inguruko lanak ez ziren horretara mugatzen. Anduara jeltsi zenean, orduz kanpoko eskola bat sortu zuen apaizetxean, haur eta gaztetxoekin euskara eta musika lantzeko.

Golerrin ez zegoen garai hartan ikastolarik edo antzekorik. Etxeberriak 10-14 urte bitarteko ikasleak biltzen zituen inguruko herri guztietatik. Gero Euskal Jaletara eramaten zituen, horietan izaten ziren lehiaketetan parte hartzera. 1930ean, Erreterian ospatutako lehen Eusko Olerti Egunean, bere bi ikaslek sari bana jaso zuten poesia errezitatzan. Urtebete lehenago, Aiete eta Leitzako hurrekin batera, Patxi Etxeberriaren zuzendaritzapean aurkeztutako Ezkioko taldea nabarmentzen du *Euskal Esnaleak*, Andoainen izandako Euskal Haur Egunaren kronikan.

Zalantzarik gabe, egun hori markatua zegoen Etxeberriarentzat. Irailaren 21a zen, Larramendiren omenezko astearen azken aurreko eguna. Hantxe, egun horretan, eta, ez ahaztu, bere herrian, jaso zuen apaiz gazteak beste lan bati ekiteko gonbitea. Argia astekaria zuzendaririk gabe geratua zen, Bitor Garitaonandia, ordurarteko zuzendaria, hil eta gero. Egin dute topo Etxeberriak eta Aita Jorge Agirre jesuitak, eta honek, zapla, albistea: "*Badakik, Argia-n zuzendaririk ez zegok, eta ibili dituk bila eta bila, eta hire izena agertu duk hor tartean, eta hik izan beharko duk*". Horrelaxe kontatzen du Etxeberriak berak, Aita Agirrek esandakoa. Esan eta egin, apaiz gazteak laister zuen bere gain astekari bizkor eta hedatua zen *Argia*-ren zuzendaritza. Ez zuen, ordea, asko iraun langintza horretan. Beste gogoren batek jana zion barrua, eta zirt zart, berehala zen Loiolan ate joka, jesuita egiteko asmotan.

Zergatik lagundira?

Etxeberriaren paperetan arakatu eta zintzilik geratzen da galdera. Zergatik apaiztu eta gero jesuita izateko enpeinu hori? Nolatan utzi alde batera arrakastaz betetzen ari zen euskalgintzako lanak? Galdera hauek are eta zentzu haundiagoa hartzen dute gainera kontuan hartuz gero Lagundian sartzeak barru eta kanpoko erbesteratzerara eraman zuela nolabait. Lagundi barruan euskaltzale izateak oztopo eta nahigabeak ekarri zizkion batetik, apaiz soil izanez nekezago izango zituenak, eta bestetik, Euskal Herritik berehala aldendu zuen, Belgikara lehendabizi eta Txinara gero, ia bizitza osorako.

1930eko uztailaren 15ean Loiolan sartu eta hurrengo urteko otsailaren 3an Belgikako Tournaira bidean zen beste jesuita batzurrekin, Manuel Azaña Errepublikako presidentek Lagundia Espainiako lurraldeetatik uxatu zuenean. Loiolan hasitako nobiziadua Tournain eta Marneffen osatu eta 1931ko uztailaren 17an egin zituen zinitzak Etxeberriak. Luzagabe, Txinara joateko zorian zen. "*Goitik behera*" etorri omen zitzaion agindua eta susmoa hartu zion abertzalea izateagatik aldendu nahi izan zutela nagusiek: "Beti gogo txarra nabaritzen nien, ni Europan bizi nendin beste jesulagunekin batean". Kontua da hitza hartu egin ziotela nagusiek, behin baino gehiagotan esana bait zien: "*Hemen behar ez banauzue, ni Txinara bidali*". Jesuiten artean bazuen lagun bat, Alta Agirre, hemen gera zedin ahalegin guztiak egin zituena, baina hark ere etsi egin behar nagusiengandik jasotako erantzunarengatik: "*Joateko, hik eskatu omen duk eta*".

Sanestebanetan, abuztuaren hasieran, festak Goiburu auzoan. 1933koak gazi-gozoak gertatu ziren Merdilegiko Etxe Beltzean: Praixkuren despedida, Txinara irten aurretik. Agian barruan sentituko zuen zerbait, urruntasunak dakarren beldurra, baina ez zekien asko ez zituela berriro ikusiko ez aita-amak eta ezta anaia Joxe Inixio ere. Bihotza erdibituta izan behar zuen nolana ere: hain juxtu euskal letretan bere izena gailentzen ari zen garaian, bazihoan urrutli, misiotara.

Bost lore

Aldean sari bat zeraman, Urretxun Iparragirreraren ohorez antolatutako Oleriti Egunean lortua. 1933ko uztailaren 16an izan zen hori, Txinara irten baino aste batzuk lehenago. Poema saritua: "Bost lore", Belgikan idatzia. Sari honekin izan zituen gorabeherak Etxeberriak. Aitzolek, hasieran, gutxietsi egin zuen, gero bere iritzia aldatu arren: "Bost lore azaletik irakurri izateak guri ere halako ezbeharren bat egin ote zen iruditu zitzaigun. Baina zehatz eta astiro aztertu ondoren hamaika gauza sotil eta aratz aurkitu ditugu". Horren ondoren, Aitzolek euskal estetika propio eta bereziaren aldarrikapena egiteko erabili zuen poema saritua. Etxeberriarentzat atzerrian, Belgikan, sentitutako herrimina adierazteko bidea izan zen, besteak beste, "Bost lore". Abiapuntu, haurtzaroko parajeak:

Ene, Belabi-mendi!

Ezin nik zu aantzil

Garagarril goiz batez

Eguras naiean,

Muñoz muño nabilzu

Zure belarrean:

Leizaran egiz eder

Zure oin aurrean.

Txit mardul dago Izadi

Ain egal ezean.

Herrimina jaulkitzeko motibo eta aukerak sobera izango zituen handik aurrera Aita Etxeberriak.

Misiotako abenturak

Beste zazpi jesuitekin joan zen Etxeberria Txinara: Barandiaran, Bolunburu, Eguren, Lazpita, Lopez, Totorika eta Gogorza. Marsellatik abuztuaren 12an irten eta hilabete pasatxora, irailaren 15ean, iritsi ziren Shangaira. Itsasuntzian ateratako argazki batean misiolari itxurarekin ageri da Etxeberria, lehenago sekula ikusi gabeko bizar luze luzearekin. Misiolari itxura bai, baina horretan tajuz jarduteko hizkuntza ikasi behar ezer baino lehen. Eskolarik gabe, belarriz, arituaren poderioz. "Gero irakurtzen ikasi genuen pittinka pittinka; idazten, nik behin ere ez nuen gogorik izan". Harrigarri samarra gertatzen da

Etxeberriaren aitortpen hau, idazten ez ikasi nahi izatea alegia, batetik berak horretarako zuen zaletasunagatik -euskaraz behintzat- eta bestetik misiolariak zeuden lurraldeetara egokitu beharra aldarrikatzen zuelako, tokian tokiko kultura ezagutu eta errespetatuz.

Wuhu, Tatung, Hanshan, Chaohsien... horietxek berak pasatako tokiak hogei urtetan zehar. Ezer gutxi dakigu urte horietaz, ez bada politikako gorabeheren baitan jasan behar izan zituenak. Esaterako 1937an, Tatungen, Txina hartua zuten japoniarren tiroak etxeraino iritsi zitzaizkion. Gero, komunistekin, etxean preso egon zen lau urtez: "*Etxea kartzela bihurtu zitzaidan, espetxea bezalaxe. Eta bertsoak idatzi nituen egunerokoa eginez, egunero, egunero, egunero*". Idatzi horiek auskalo non galdu ziren. Bere lehengusina Munita moja misiolariaren eskutan jarri ote zituen, kontua da paraderorik ez dakigula.

Txinan, hori bai, Wuhun, argitalpen bitxi bat egin zuten jesuitek iritsi eta berehala: 1934ko egutegia euskaraz, argazki eta guzti, misioaren laguntzaileei Euskal Herrira bidaltzeko hango berri emanek. Etxeberriaren idatzi eta argazkietarako zaletasuna ezagututa, bere eskua soma liteke egutegi horren atzetik. Izan ere, Etxeberriak bazuen kazetari sena, hemengo aldizkarietara bidaltzen zituen artikuluetan ez ezik, gutunetan ere isurtzen zuena. Gutunen lagungarri, oso sarri igortzen zituen berak ateratako argazkiak, idatziarekin eta irudiekin kronika modukoak osatuz.

1952ko amaieran Mao Tse-Tungen erregimenak uxatu eta Formosara joan zen Etxeberria, Txiang Kai-Sheren Errepublikara. Han lasalago bizi ahal izan zuen misiolaritza. Horretan zegoen, ustegabeko agindua jaso zuenean: etor zedila Euskal Herria, Olabideren Biblia argitaratzeko prestatzera.

Biblian murgilduta

Lan hori egiteko agindua nola jaso zuen, horrela kontatzen du Etxeberriak berak:

Nere eskerik ez zen izan Formosatik Euzkadira itzultze hartan. Orduan, hantxe, basarritalde polit-politean nintzen, eta 1955eko irailaren azken igandean, Loiola erki nagusiko jesulagun eskudu-

nari idatzi nion, Olabiderena argitaratzeko zerbait egin behar zuela. Guk eskutitzak etxeko nagusiari uzten genizkion, egokieraz bidali zitzan. Biharamonean, nere baserri txokoan nintzen eta iluntze-iluntzean, hango gure nagusia nere bila:

—Baina zer zabilta? Eta, urrutizkiñez deia neretzat Euzkadira itzuli nendin, Olabiderena argitaratzeko.

Horrela, nere bila zebiltzala jakiteak harritu ninduen. Baina, Erromako Jesulagunen Nagusiaren agindua zela... eta, nik isilik egon behar.

Harrigarri samarra gertatzen da nola egun batean, Formosa urrun hartan, gutuna idatzi Lololako nagusiari eta hurrengo egunean agindua jasotzen duen telefonoz. Zalantzarik gabe, lapsusen bat izan zuen Etxeberriak datekin. Gainera, *Idazteunaren* sarreran jasota dagoenez, Janssens, Jesuiten Lagundiko Nagusiak, 1955eko irailaren 17an idatzi zion Erromatik Lololako Erki Buruari, Olabideren Biblia argitaratzea gomendatuz. Kontuak kontu, agindua eman zioten, bai, eta berak "isilik egon behar" apal batekin estaltzen badu ere, zalantzarik ez gogoz hartuko zuela enkargua.

Raimundo Olabide jesuita arabarrak, lan eskerga egin ondoren, azken ukituen faltan utzi zuen *Idazteuna* 1942an hil zenean. Harrez geroztik, han zegoen trabatuta idatzia, baten eskutatik besterenetara pasaz, aurrerapen haundirik gabe. Gerra osteko euskararen kontrako giroa apur bat arinduta, garai egokia zen erlijio liburua argitaratzeko. Eta horrela, Europara etorri eta buru belarri sartu zen Piatxi Etxeberria Itun Zahar eta Berria jasotzen dituen liburua osatzen. Horretarako, 1956 eta 1959 artean hamar hilabete igaro zituen Erroman eta gainerantzeko denbora Bilboko Indautxun. Argitaratu, Bilbon bertan, Grijelmo inprimategian argitaratu zen *Idazteuna*, 1958an. Etxeberriak, liburuaren amaieran, bi mila eta ia berrehungarren orrialdean, aitortzen du bere esku hartzea honako bertso hauen bidez:

*Olabide'tar Erramun Aba
Gazteiz'ko seme azkarra!
Idatzi Deunen zure itzulketa au
Lan aundi bikain bakarra.
Argitalpena zuzen-bearrez
Ibili da andoindarra;*

*Aren izena Etxeberria...
Izango bait-du akarra.*

Formosa-Iloilo-Loiola

1959 arte luzatu zuen Etxeberriak egonaldia Euskal Herrian. Izan zitekeen garai egokia hemen geratzeko, sasoiko gizona artean, urterik onenak misioetan emana lada, bazeukan aukera Euskal Herrian bai elizgizon modura eta baita euskaltzale gisa ere nahikoa lan egiteko. Baina berriro ere, Formosarako bidea hartu zuen, eta beste hamazazpi urte han igaro. Hurrengo destinoa berriz, Filipinetako Iloilo izan zuen, 1975ean Iritsi eta hamabi urtez. Ez zuen denbora alferrik galdu. Batetik, bertako hizkuntza ikasi behar, eta horrela, berak esaten zuen bezala, hamabigarrena "*Iardatzera*" iritsi zen. Bestetik, berriz, jaioterria ahaztu ezinik, euskaldunen aztarnak arakatu zituen Irletan, eta horrela, euskal jatorriko abizenen bilduma aberats bat osatu. Euskal Herriarekin harremanetan jarraitzen zuen, beti bezala, gutun eta aldizkariak medio. Hori, 1987ko abenduan Lololara ekarri zuten arte, "*urte asko dituenarentzat hemen (Iloilon) toki egokirik ez dutela eta...*".

Loiolan hasitako erbesteratzeak Loiolan behar zuen amaiera. Beranduegi agian. Beranduegi Euskal Herriari pausoa hartzeko. Hor-tik bere kexa: "*Loiolara ekarri naute. Etortzerik ez nuen eskatu. Berrogeita hamalau urte haundi erbestean eman ondoren... lehen-goia ez da Euzkadi. Gizartea erabat aldatu da. Hau ez da nik utzi nuen Euskal Herria, ez burubidez, ez hizkuntzaz*".

Berriro ere, eta bizialdiaren amaierara iritsita, Aita Etxeberria erdibiturik. Euskal Herriko egoera ez du gogoko. Hizkuntza kontutan garbizale amorratua izaten segitzen zuen, h-a gorroto. Gizartearen joera berriak ez ditu ulertzen ez konpartitzen. Hala ere, ez zen Santutegi zuloan izkutatu. Osasunak lagundu zion bitartean, bere azken egunetararte, lagun zaharrak bisitatu, euskal giroko ospakizunetara joan, hala nola Senpereko Herri Urratsera edo Udallerri Euskaldunen Mankomunitateko jaialdira Lizartzan... eta bizitza osoan zehar bezala, idazmakina prest. Hala utzi zuen azken arnasa eman bezperan ere, Tomas Garbizu musikagile lezotarraren heriotzak eragin zizkion bertsoak idazten. 1989ko abenduaren 3an, goizeko seiak aldera,

hilzorian aurkitu zuten, egun pare bat aurretik antzemandako tronbo-
slak jota. Paperean, gogoeta hauxe:

Eguna bezain laister

Urteak amaitu:

Zabalik ataria

Andik nai det sartu.

Goibelaldi txatxuak

Betiko bazartu...

Biotz barrengo labe

Ez det nai banatu.

Xabierko Frantziskoren egunean eman zuen beraz azken arna-
sa, beretzako Euskararen Eguna zen datan. Gerra garaiko kaliza eta
olerki liburua alde banatan, Xabierkoaren misiolaritza eta euskara
beste bietan, horratx Aita Patxi Etxeberriaren gurutzea edo, nahi
bada, laburua marrazten duten ardatzak.

Mikel Lasaren lehen poetikara hubilketa bat

Luis Mari MUJIKÁ

Mikel Lasaren pasarte poetiko zenbait komentatu genuen, orain urte batzuk, Miranderen poesigintzari eskainitako lanean.¹ Hurrengo orrietan bere *Poema Bilduma* mugatuko gara hemen, ongi jakinik EHU.ak gerora *Memory Dump* izenpean bere poesiaren ikuspegi zabalagoa argitaratu zuela.

Mikel Lasaren poesia, zoritxarrez, aski alboraturik egon da garai-ko arestiar poesia sozialaren arrakasta erosoá, besteen artean, tar-teko zela (eta, hain zuzen, ikustekoa litzateke autore batzuk euskal munduan jasan duen isilunearen zergatia). Miranderen ostean M. Lasak urrats berezietakoak eskaini dizkio euskal poesiari. Bere mintzo poetikoaren ezaugarrietan sintagma askoen egitura luzea, metaforismo eta sinbolismo onduak daude. Lasaren pasarte poeti-koak luzeak dira (nolabait, gaztelaniaren eremuan Vicente Aleixandre batek eskaintzen dizkigun gisakoak), eta luzadura horren mamidur-an, nolabait, bere poesigintza gehiena poesia askean garatzeak zerikusia izan du. Lasak ihes egiten du, hasieratik, Lizardiren hertsaduratik; gure poetaren sintagmek askatasun eta malgutasun berezia azaltzen dute, kera zabaleko formak lortuz. Ikus dezagun, bada, bere poesiaren alde zenbait, laburki. Lan honetan ez ditugu poetaren kera guztiak harrotuko, alde formal batzuk baino.

---

(1) Luis Mari Mujika: *Miranderen poesigintza*, II alea, 88 ond.

1.- Sintagma poetiko luzeak

Mikel Lasaren poesigintzan sintagmak kerantza luzeagatik karakterizatzen dira. Arestik, lehenago, 30. hamarkadako olerkarien hertsaduratik ihes egin zuen hizkuntzaren trataeran forma lau eta herrikoiagoak hartuz. M. Lasak ere 30eko belaunaldiaren estetika zeharo desberdina agertzen digu bere poesigintza eraikitzean (neurria albora uzten du, gehienbat), eta iruditeria berria azalpide malgu eta luzeagotan -multzo poetiko garatuagotan- eskaintzen. Lasaren mintzo poetikoa gozoa eta sinfonikoa da. Olatu batean gisa kateatutako irudi-sareak ematen dizkigu esakun luzetan. Sinboloak eta metaforen lanketa, alde formalen eraikuntza, atsegina zaio Lasari. Euskara aski laua du, (espreski, Lizardik eta Lauaxetak anitzetan gure mintzaira poetikoari eginiko torturatik alde egin guraz...). Lasaren poesian ez dago Lizardiren disziplinarik, baina harengan arrotzagoa zen malgutasuna eta kera uhintsuen garapena agertzen digu. Hona adibide garbi bat perpausen luzadura eta iruditeriaren aldetik:

*Arratsalde hura munduaren azkenengo eguna zen
t'amor eman genion bizitzari
Udaberrian kantatu nuen hasierako egunaz ez naiz oroitzen
Jainkoak gizona tanketatu zuen egunaz
ez naiz oroitzen
paradisuko azken egun hontan.
Katuak ganbaretan lo daudez
tolesgabeko ametsetan
urteak eta denborak deusezten
edo ta denbora milaka ugaritzen².*

Lehengo zatian perpausa poetikoa (ia inolako puntu, koma eta etendurarik gabe) zazpi lerrotan luzatzen da, olatualdi bat-bera baliatzen. Luzadura eufonikoa ekitaldi luzean ematen da gogoeta eta olde poetikoak hori eskatzen diolako. Hemen Lasak ez du neurriaren trabarik (eta poesia neurrigabea hautamen zilegia da, ongi aprobeztatzen bada), eta faktore horrek erraztu egin dio poetari saredura hain hedatua eratzerakoan.

---

(2) *Mikel Lasa eta Amaia Lasa. Poema Bilduma. Ed. Herri-gogoa 1971, 58 or. Gure alpu guztiak edizio honetatik eginen dira.*

Poema berean gorago beste pasarte hauek:

... *Triste diren bezela tamarindoaren adarrak
itsas bazterrean
euriaren pean
triste ta ustel palmondoa
udazkenean
"chalet" ubelaren jardinean
Zarauzko plaiatik ez hain urruti*³.

Hemen, irudiez aparte (eta bertan *tamarindoa* alpatzea aski sugerentea gertatzen da), -ean deklinatiboa behin eta berriz, uhina bezala amaierak errepika gozotan saretzen (eta bertan ez da erripiorik ematen bertso neurtuetan bezala).

*Bertso urratuak poemak ere antzeko azalpideak ditu:
Poetari haurtzaroan diruaren kutizia gezurrez kendu zioten
bait zekiten jakin ideia hutsa zein mixerablea den*⁴.
*Bainan beherago mintzo sugerigarriagoz:
Gure hiztegiko zeinbat hitz doaz
eta orain ez dira ezer ez bada
memoria desmemoriatu baten oroitzapen gazigeza*⁵.

Hurrengo pasartean mintzo sinboliko umotuagoa oraindik, ura, itsasoa eta elementu botanikoak tartekatuz:

*Gizon berriaren letaniak kantzatzera noa
Mila gauza umilen dizdira izkutuan:
nere ezpainetan daramadan basa-krabelina
hitz zuloetan dantzan darabilan ur berdea
eta nere gelako egunaren zazpi argi diferenteak...*

...*Hainbeste ontzi nere begietako itsasoan
hainbeste metal soinu urrutitik karraxiak albotik
hainbeste burni gurutzatu hain estruktura egokiak
nere oin-azpiko lurra gotortzen ari...*⁶.

(3) "Amorio galduak", 58 or.

(4) "Bertso urratuak", 63 or.

(5) *Ibidem*, 64 or.

(6) "Gaur ideki diet itsasoari eta haizeari leihoa", 100 or.

Eta beste keru erromantiko eta ebokatzaille batez:

*Bainan inularraren nehor ez da oroituko zutaz maitea
bakarti orenen gisa zure kanta bortitza izan arren
norbait abesten ari dela, ari dela, somatu arren
historiaren zer-esanaz galdezka ari den zotin galdua.*⁷

Gisa hoentako mintzo solte eta hedatua gerraoste ondorengo poesigintzan lehenengotakoa da (ezen eta, Miranderen poetika neurriari lotuagoa zegoen, eta bere hedadura sintagmatikoa egituraz urriagoa zen). Goiko pasartetan sintagma luzeen irudi-sareak malgu-malgu emanda ageri dira, *ari dela/ ari dela* errepikaz eta guzti.

Hurrengoan, berriz, egitura pausatsua paisalaren sinbolismoan bilduriko xarmaz azaltzen zaigu:

*Salamanka aldean Tejares.
Hibaiko ur beltzean ene aurpegia islatzen.
Chanberiko txabola txiroak
iriaren gazezur munoan...*⁸

2.- Irudien mundua

Mikel Lasaren irudi-mundua ez da hain harroa bere poetikaren hasi-masietan, ezta ere zerbait bortxatua; musika isurterrazez doan expresioa da baino. Lasak alde formalari garrantzi handia damalo, eta, protestazko poesia egiten duenean ere, ez du zapuzten sinboloen mamidura. Gure poetari mezu poetikoari egoki zalon irudi-itzaldura ematea atsegin zailo. Hurrengo lerroetan, komentario handirik gabe, irudi horien azalpen soil bat egin daiteke:

*Euriaren tristea
ari eta ari atergabeko amaian*⁹.

---

(7) Poema bera, 104 or.

Gogoratzekoak dira, orobat beste pasarteok: "Katuak ganbaretan lo daudez gau t'egun denborari denbora emanaz..." ("Amorio galduak", 57 or.).

(8) "Salamanca I", 111 or.

(9) "Amorio galduak", 57 or. Baita beste hau ere: "Eta plaia-hondar-hustuak udazkenean/ ez du ene etsipenaren zapore garratza" ("Denboraren marka, 62 or.).

*Euriagatik triste ari
Triste diren bezela tamarindoaren adarrak...*¹⁰

*Mundu axolakabeak itsaso izugarriak plaiaren bakardadeak
ematen ez ziguna: maitasunaren arrastoa.*

*Zeinek bait du urtearen zehar
biziaren hari guztia kolorazten
zeinek bait du ene arpegiaren eskultura
beheraka zimurrez markatzen*¹¹.

Ondorengo pasartean iruditeria musikaren tematikatik sortuta:

*Izagak soilik haizeari buru emanaz
tristeziazko salmoak
murmuratzen dituzte...*¹².

Lasaren poesigintzaren edozer da motibu adierazpen estetikoan
iturburu, adibidez, kaio baten garraisia edo txalupa baten forma:

*Ez dezagun poema zero zolan ixeki
kaio baten orrua edo txalupa baten gibel borobila
edozein poema baino ederrago direnean*¹³.

Eta era originalago (eta jatorrago) batez:

*Urrutitik etorri amets zurrunbiloa
bata bestearen ondotik
marmol-irudiz bihurtu zen*¹⁴.

Hemen zurrunbiloaren metaforak metalizazioa jasan du ohiko
ildo formaletatik urrun. Marmolak poesia barroko (edo modernista
baten kerua, segun...) ukan arren, hemen adierazpen sugerentea
du, ametsa bezalako elementu animiko bati atxiki zaiolako.

Eta oraindik saredura konplexu eta barnekiagoaz (sei lerrotan,
nahiz eta bertso librean) hurrengo pasarte poetiko ongi egituratua:

---

(10) Ibidem.

(11) "Denboraren marka", 61 or.

(12) Ibidem, 62 or.

(13) "Bertso urratuak", 63 or.

(14) Ibidem, 65 or.

*Hemen zegoen egon gizona
txaplata beltz iduria
errukigabeko eguzkipean
bidexiorrean kixkaldua
ari litsetan xahutzen ari den
marrazki beltz asaldata*¹⁵.

Mintzo sinboliko eder bera emakumearen soina eta itsasoaren neurrigabetasuna lotzen dituenean. Ametsak ez dauka mugarik, itsasoak bere linean (emakumearen *bilustasun* luzean) ez duen gisa:

*Itsas aurrean egin nuen ametsa
eta emakumearen maitasunaren desioa
itsas ertza neurri gabea da eta
arrezkero bien gorputzak uztarturik zeuden
oihal zuri bat itxura aldatzen urrun nabarrean
eta dagoeneko bien gorputzak uztarturik daudez*¹⁶.

Oraindik gaztea den Mikel Lasarengan atzeman daiteke ilargia-
ren sinbolo-indarra, Machado edo Juan R. Jiménezen edozein orritan
aurki daiteken bera, baina euskaldun baten xarmaz. *Ilargia* amodioa-
ren lekuko aproposa da:

*Gaua zen eta ilargi haundia
gezurrezko gaua gezurrezko ilargia.
Bi itzal besterik ez ginen
lilurazko gau hartan
itsasoaren ertzean eta
haitz haundi baten gainean*¹⁷.

Hemen ilargia eta itsasoa kostaldeko edozein poetak eraiki de-
zaken koadroa eskainiz. Maitasunaren giro animikoari gunee aproposa
jarri nahi izan dio.

---

(15) *Ibidem*, 66 or.

(16) *Ibidem*, 67 or. Eta trenaren estampa profitaturik: "Batbatean/ gaua
beltz luzaren ondotik/ trenaren etengabeko ritmo hirukoia/ mutu geratu
zen..." ("Egunsenti izoztua", 65 or.).- Eta bisemiazko indar biziak hurrengo
atal paisajistikoa: "Mendi muño kaska-motza/ mixeriaren azidoak errea"
(*Ibidem*, 66 or.).

(17) "Bitartean", 71 or.

Hiru inexiboz (-ean/an) osaturiko pasarte lheskor-abstraktuan, berriz, errepikatan ondutako naturaltasunez, bestalde:

*Gauerdian nago
romantikuen ugartean
izatearen mugan
mugaren mugan.* ¹⁸

Erromantizismoari loturiko pasartean, "mugaren mugan" delakoa errepikatuz, ahalako tranzendentzia, helgaiztasun existentziala eman nahi izan dio pasarteari, amodioa sentitzea zentzu fisikoel dagokiena baino zerbait gehiago ballitzan.

Ez-iraunkortasunaren koadro banala hondartzan idatziriko letren gorabeheran ere bai :

*Enamoratua hondarraren gainean
idatzi dut zure izena maitea...
Irudi banal eta eternalak
(bihotza ta gezia)
marrazten nituelarik
hondarraren gainean eta uraren ertzean.* ¹⁹

Hurrengo zatian bakardadearen hasea irriaz eta neska-musuz egiaztatua, euskaran garaiko olde poetikoan hain ohikoa ez zen lldotan emana:

*Eta poblatuko dut
ene animaren bakardadea
gizonaren irriz ta neskatxaren musuz* ²⁰.

---

(18) "Txorabioa", 74 or. Idazkera inpreziso baten aldetik oso sugerigarria bihurtzen da "galdu egiten naiz ez dakit nungo bideetatik" delakoa. (Ibidem, 75 or.). Eta ilargiaren tematikara berretorritz: "...Maitasun kolore/ egiazkoa, lilurazko izar-ilargirik gabe,/ ez gehiago pentsatu..." ("Eguzki berri-tan", 89 or.). Bide berdinetik: "Maitea zure besoetan/ ez da ilargirik ez izarrik..." ("Maitea zure besoetan", 75 or.). Baina hurrengoan mintzoa existentzialistagoa bilakatzen da: "Zoaz eta esaiozu Rilke-ri:/ izarren hautsa krudela da/ eta ilargiaren esneak/ goragala ematen dit" ("Poeta berria", 80 or.). Ez ahantz gaztelaniako poesian maiz erabilia izan dela "luna lechosa" delakoa tindu Inpresionistaz.

(19) "Enamoratua", 77 or.

V. Aleixandre baten poetikan "poblar" hitza aunitzetan ageri da; hemen Lasak "poblatu" (eta "bete", ez ibiltzea) *urrats on bat da gure hizkuntzaren esparru espresiboan, ezen eta "poblatu" horrek "bete" ohiko aditzak ez duen konnotapen espresibo biribilagoa jasotzen du sinbolismoaren aldetik. Nahiz maileguen urradura lexikal baten beldur izan, komeni da mintzo poetikoan horrelako "erosloak" espresioaren mesedetan nolizbehinka onartzea. Metaforismoak "erderakadak" lasai beregana ditzake, lorpen poetikoa adierazkorrago gertatzen bada.*

Eta egoera existentzial antitetiko batean kokatuta:

Poetaren gogoa
bizi dabil airean
amets herrian errege
mundu honetan pobere ²¹.

Ukaezinezko lorpen gertatzen dira, orobat, teknika modernoaren aldetik ondorengo formula baldan -axolagabeak-, inozoki, eta, kerantza inprezisoan jalgiak:

Kantatu nahi dut kanta bat
axola gabe
inorentzat
haizeari beharbada
beharbada itsasoari.
Edozein blue
azkenengo modako airea... ²².

Eta karakterizazio paisajistiko sugerikorretan bilduta, *lainoa, ugartea, itsasoa* alpatuz:

---

(20) "Poeta berria", 80 or.

(21) "Abestiak", 86 or. Eta errepiken bidez erritmo patxadatsuoan: "Mendi mugak su eta gar/ oro agi, oro garbi, badaezpadako amets lilurak gabe/ naiz eta eguzkia oraindik ez agertu..." ("Eguzki berritan", 90 or.). Eta lehenago ez partikula errepikatuz: "Ez gehiago pentsatu,/ eguzki berritan zaude./ Ez galda, ez bila,/ zalantza oro bazter,/ eguzki berritan zaude" ("Eguzki berritan", 89 or.).

(22) "Zoriona, zoriontoa", 91 or.

*Paisaje pasartearen laino urratu gisa
burutik zaizkit iragan geldiro...²³*

*Edertasun biluzia zein izugarria den!
ipar aldera ihesi doan itsas bazterraren linea
negua maite duten hegazti gris haundien hegada
eguzki-begi-haundia ugartearen gainean²⁴.*

*Kainuak abiada haundian agurtu ninduten
itsas gaineko zero zolan joan itzulietan
gris hitsean galdu bitartean²⁵.*

Zehaztapen paisajistiko hauek, dudarik gabe, deskribapen nagri baten aldean eginak daude, eta bisemiazko kerak dira nabari, nahiz eta mintzo hau ez izan oraindik osoro irrazionala.

Ondorengo pasarte paisajistikoa formalki Lizardirena baino askoz aske eta "irrazionalagoa" da, "kolore errebelatua" eta "hibaiaren kantsazioaz mintzo zaigularik" Lasa:

*Orduan gizonak eta harriak berriro pakeak egingen dituzte
eta lano gorritua eguzki bildua
erdoiaren kolore errebelatua
(behin gizonaren esperantza)
hibaiaren kantsazioan islatuko dira
eta nere animaren egonarrria eta esperantza izanen²⁶.*

Kera deskriptiboetan poesia modernoari molde uhintsu-luzeak atsegin zaizkio, eta erraz topa daitezke V. Aleixandreren poesian ere garapen hain luzeko formulak. Aldiz, nekezago atzeman daitezke gure 30. olerkarietan egitura hain zabaleko pasaguneak.

Hurrengoan deskribapen luze-armoniatsuetan idazkera ez-prezi-soaren nabardurak gorpuzten dira:

*Far'eginen dut, egunen batean itsasoaren aurpegian
gauza guztien hutsunea garbi ikusiko dudanean*

(23) "TX.E.-ri", 97 or.

(24) "Gaur Ideki diet itsasoari eta halzeari leihoa", 99 or.

(25) "TX.E.-ri", 98 or.

(26) "Gaur Ideki diet itsasoari eta halzeari leihoa", 101 or.

*(ilargi erdia gauean, ilbera ontzi erratuaren moduan,
lano urratuetan galdurik, hondora zorian, itsas-ertzean)* ²⁷.

Kera ez-zehatza isladatzen da "lano urratuetan galdurik" pasarte-
tean, eta baita ere "ontzi urratuaren" eszenario ilargitsu-baldanean.
Paisaje horrek, dudarik gabe, Lizardirenak baino ebokazio-zama bizia-
goa dauka (bisemiartzako kutsu umotuagoa), nahiz eta egitura forma-
lez harena baino errezagoa izan.

Illo beretik, orobat, beste eszenategi batean:

*Osteguna eta basondoak,
euria, bakardadea eta bideak...
bai ostegun batez agian, udazkenean* ²⁸.

Eta oraindik inpreziosozko idazkera aspergarritasunez eta urrun-
tasunez tindatzen duenean:

*Euriaren tristea
ari ta ari atergabe amaian* ²⁹.

*Bakarrik diote, masopak
mendebaleruntz
ihesi joan direla,
faropeko harrien ondotik iraganaz...* ³⁰.

Azkenik, ondorengo testuan paisalaren gogoeta ebokazioarekin

---

(27) "Far-eginen dut", 103 or. Eta oraindik metaforismo "irrazional"
baten uhin freskoan: "Nere ezpainetan daramadan basa-krabelina/ hitz zu-
loetan dantzan darabilan ur berdea / eta nere gelako egunaren zazpi argi
diferenteak" ("Gaur ideki diet itsasoari eta haizeari leihoa", 100 or.). Eta
itsas-paisajea eta eurira itzuliz: "Ene begietan euria/ itsas gainean langarra. /
Mundutik aparte/ itsaspeko herri honetan/ uhinak uhinen ondotik..." (Acu-
arium edo itsaspeko herria", 107 or).

(28) "Cesar Vallejo", 106 or.

(29) "Amorio galduak", 57 or. Lasak prosaz emaniko pasartetan ere
zertzelada paisajistiko ebokatibo berak: "Igandearen haunditasunean galdu
egiten naiz. Igandeeetan uneak luzeago dira, zeru tarteak zabalago... Itsasoa
laino eta Donostia bera nekez ikusten diagu, Jaizkibel nekezago. Gaur ziurki
Hondarribi, Getharia eta Miarritzeko argiak ez dizkiagu ikusiko, ez ilargi
santurik itsaso gainean. Gaitz erdi". "Mals debarrasse...", 83 or.

(30) "Acuarium edo itsaspeko herria", 108 or.

uztartuta, lehen komentaturiko egitura luze-uhintsuan muina eta forma biziki lotzen direlarik:

*Egunen batean beharko dugu pausatu
udarako egun narras luzeen ondoren
giza errealidade humilaren ohean etzan
banitate oroetaz bilhustu, marmario guzietaz
eta azken finean gure baitara itzuli
ene buruari so egin...
Ur-lo isilaren sabelera ondora.*³¹

Mirandek ez zuen, gehienbat, ondu pasarte poetiko hain luzerik, malgutasun sintagmatiko hain egiturarik. Lasa poeta, bada, Mirande baino malguagoa dugu pasarte poetikoaren garapenean. Lasari, ordea, agian, Miranderen erritmoaren disziplina eta hertsitasun heldua falta zailo.

Hemen emandako pasarte poetikoaz inferitzen da euskal poesiak eginiko aldaketa kualitatiboa zela, bereziki, 30.eko belaunaldiari zegokionez. Mirandek eta Lasak eginiko urratsa geroko beste poeta batzuegan bortitzagoa bilakatuko zen. Mintzo poetikoaren iruditeria eta espresaera irrazionalaren ahalbideak gero eta oparagoak gertatuko ziren.

3.- Irudi batzuen saredurak

Gaia guztiz sakontzeko asmorik gabe, Mikel Lasaren poesi-gintzan bada "irrazionalismoaren" norabidean mamitzen den beste alderdi berezi bat. Bere irudi askoen *irrazionaltasuna* da.

(31) "Egunen batean", 109 or. Gaztelako paisajeen umotutako irudiak ere ez dira falta Lasaren luman, eta pasarte horietan gaztelaniar poesia paisajistikoaren eragina sumatzea ez da gauza gaitza gertatzen. Hona bi adibide: "Hibai bat bestearen ondotik geldiro/ Tormesek amets-guraz ninduen inguratzen./ Larridurak amore eman ninduen/ abia haundian zetorren Gaztelako gau zabala" ("Salamanca II", 111 or.). "Salamanka aldean Tejarres: /haize errota eroriaren ondoan burnizko zubi pean,/ Eiffelen zubia, erausi berria/ haize errota eroriaren ondoan/ itsu-mutilak atsedean piskat du hartzen." ("Salamanca III", 115 or.).

Irudiak eta metaforak *irrazional* izateko A eta B maila arteko lotura-planoa irudi tradizioaletakoa baino gaitzagoa izan behar du. Beraz, A (maila erreala) eta B (maila irudikatua) artean etendura hain gaitza ez denean bi mailen arteko lotura handiagoa da —antz fisikoen bidetik—, irudi tradizioaletan gertatzen den bezala. Metafora modernoetan lotura horren giltzadura ahultzen etorriko zen, baina, beti ere, beste lanetan esana dugunez, pasarte literariotan halako lotura-xirrinta bat utziz du subjektibismo hermetiko hutsean ez erortzeko. Hala ere, irudi guztiz tradizionalen eta irrazionalen (modernoen) arteko mugak guztiz zehaztea zaila da, metaforen interpretapenean garaiko estetikak zerikusi handia baitu. Bestalde, maila erreala (A) —B taldera ez ezik— beste C,D,E,F gisakoetara heda daiteke testu bakoitzaren konplexitate heinean.

Metafora modernoak (eta, globalki, irudi modernoak) A eta B planoen arteko sareak diluituagoak, urtuagoak eskaini ohi ditu; bide horretatik, ondorioz, emozio estetiko subjektiboari tarte nagusiagoa ematen zailo.

Hau dena kontutan edukirik, Mikel Lasaren hurrengo pasartetan iruditeria "irrazional" baten aztarnak atzeman daitezke.

Hona lehen adibidea:

*Maitea zure besoetan
ez da ilargirik ez izarrik
zure besoetan maitia
galdu egiten naiz ez dakit nungo bideetatik.*³²

Poema labainkor honetan mintzo literarioa "irrazionala" da, du-darik gabe, hots, iruditeria moderno baten moldetan egituratua azaltzen da. Eskemetan jarrita hau emanen luke:

A = B (b1,b2), C, D.
Z (emozioa)

Bertan hurrengo elementuak: A (besoetan) = B (b1 ilargirik, b2 izarrik), C (galdu), D (bideetatik).

Pasartea, hurbilagoatik aztertuta, poetak maila erreal-somatiko bati (A besoetan) elementu ametsezkoak (hau da, onirikoak edo

(32) "Maitea zure besoetan", 75 or.

irrazionalak) aplikatzen dizkio, ezen ezinezkoa da maitearen besoe-
tan arrazionalki *ilargia* (b1), edo *izarrak* (b2) ezartzea, ezta ere mai-
tearen besoen gune espazial urrian mutila galtzea (C), ez dakit non-
go bideetan (D). Pasarte poetikoak ebokazio-ahalbidea areagotua
ikusten du "ez dakit" horrek damaion ezpreziosiaz. Poetak, agian,
pasarte "irrazional" (oniriko) hori konturatu gabe sortu du, garaiko
olde subjektibistaren uhinetan murgildurik, baina bere mintzo poeti-
koak formalitate tradizional batetik ihes egiten du.

Har dezagun beste kasu bat:

*Itsas-ontzi aintzinako kobrearen metal zaharrak
ez du ene itxura tristearen tristura
eta plaia-hondar-hustuak udazkenean
ez du ene etsipenaren zapore garratza.*

*Tamariza eta pikondoan
nere haurtzaroko izarotik
denak errez desustraiturik izan dire denak
izagak sollik haizeari buru emanaz
tristeziako salmoak
murmuratzen dituzte
ipar-haizearen eraginez ta berresaten:
"Oi gure denbora hunen desolamentua!"³³*

Pasarte honetan paralelismo zenbait egin daiteke A maila
(erreal) eta B eta C maila (ez-realen) artean. A mailan *itsasontzia*
eta *plaia* fisikoak ageri dira lehen ahapaldian, eta *metal-zaharrak* (a1)
eta *hondar-hustua* (a2) maila errearen osagarri bezala.

B mailan (hots, maila Irudikatuan) *itxura* animikoa, *etsipena* eta
zapore-garratza ageri dira. Goiko elementu errealei adierazpen ani-
mikoak (eta ilogikoak) egozten zaizkie, *plaia* batek *etsipenezko za-*
porea sentitzea ez baita arrazoizkoa.

Bigarren ahapaldian A mailan *tamarizak*, *pikondoak* eta *izagak*
agertzen dira elementu erreal-botaniko gisa. Hauek ez dira
ametsezko elementu irudikatuak bere izaeran. Baina, zuhaitz fisiko

(33) "Denboraren marka", 62 or.

horiei B mailan *hautzaroko izaroa* egozten zaie irrazionalki, ezen eta *hautzaroa* berez ez da inolako irla edo izaro fisikoa. Logikoki, "desustraitze" hori zuhaitzel dagokie, baina hemengo *desustraitketa* maila subjektibo-irrazional batean (ez fisikoan) interpretatu behar da. B mailan tristeziatzko salmoak (b1) murmuratzea —eta aiene edo lamentazio animikoak (b2) jalgitzea— mintzo *irudikatuan* jardutea da. Beraz, ihiek ez dezakete inoiz salmorik esan... Poetak, eskema honetara bil daitezken, fenomenoak erabili ditu:

A (*itsasuntzia, plaia, tamarizak, pikondoak, izagak*), a1 (*hondar hustuak, haizeari buruz emanaz, desustraituak*), a2 (*ipar-haizearen eraginez*) -denak elementu *fisikoak*-, eta B (*tristura, zapore garratza, salmoak, aihenea edo lamentazioa*, b1 (*etsipen eta tristeziatzko sentipena*) eta C (*hautzaroko izaroa*), azken hau ere maila ezrealean. Beraz, A eta B, C planoak, barruan a1/a2 eta b1 subsailetan sailkatuak.

Hirugarren testua beste lan batean aztertua dugu, eta hangoa ekarriko dugu laburturik hona. Hona zatia:

*Paradis u galduetako oroipena da
nola palmondo hauñdi baten pean
itzala genuela adiskide
nola tamariza eta pikondopean
ari ginen pekatua
haragizko pekatua
euriagatik triste ari,
triste diren bezala tamarindoaren adarrak
itsas bazterrean
euriaren pean
triste ta ustel palmondoa
udazkenean
"chalet" ubelaren jardinean
Zarauzko plaiatik ez hain urruti.*³⁴

Kasu honetan maila erreala (A), hots, *ametezko paradisua* kontsidera daiteke, —*literatura askotan bezala*— *poetak funtzio erreala* bat egozten baitio animoa den zerbaiti, eta B (*tamariza*) eta C

(34) "Amodio galduak", 58 or.

(palmondoa) planoel dagokiena maila ezreal-konparabidezkoan jarria agertzen da (poetak *nola.... nola* formulak darabiltzalarik). B eta C mailak luze eta konplexuak dira, ezen eta subsail anitzetan hedatzen dira. *Oroipena* gauza ezreal gisa finkatzen badugu beste ingurune guztia (tamariza eta palmondoarena) eszenario amestu eta irreal da. Ingurune hori egoera oniriko batetik sortua da, eta tamarindoaren adarrak *triste* daudela (edo palmondoa *goibel* dagoela) esatea "irrazional" da. Beste submailak b2 *pekatua*, b3 *itsas-bazterra*, b4 *euripea*, eta c1 *palmondopea*, c2 *itzala*, c3 *udazkena*, c4 *jardina* lirateke, elementu irudikatuekin loturikoak.

Pasarte honetan poetak "paradisuko" oroipena *gertakizun* erreal gisa jarri du (nahiz eta paradisuko eszenategi literaturako kasu gehienetan maila *ezrealean* kokatu), eta bere erlazioan beste elementu amestuak (berez fisiko direnak) irrazionalki erabili ditu. A (*oroipena*), a1 (*paradisukoa*) = B (*tamarindo adarrak*), b1 (*tamariza*), b2 (*pekatua*), b3 (*itsas-bazterra*), b4 (*euripea*), C (*palmondoa*), c1 (*palmondopea*), c2 (*itzala*), c3 (*udazkena*), c4 (*jardina*), c5 (*Zarauzko plaia*). 2 mailan *amodiozko amets gozo* baten emozioa.

Pasarte guzti hau, nahiz eta euskal eszenategi geografiko batean kokatu, aski exotiko bilakatzen da, *palmondoak* bezalako zuhaitz arrotzak baitaude tartean.

Mikel Lasaren poetikak mereziko luke beste kontsiderazio astitsuagoak egitea hemen alpatutako bidetik; dena den, aski garbi gelditzen da bere sorkuntzak euskal poesian esperimentaturiko aldakuntza kualitatiboa izan dela ildo "irrazional-subjetibo" horren norabidean.

Gabriel Aresti Zorrotzako portuan

Angel ZELAIETA

Gabriel Maria Aresti Segurola poeta Bilbon jaio zen, 1933ko urriaren 14an, gatelaniaz mintzatzen zen familia batean. Bi anaia zituen zaharragoak.

Komertzio Eskolan Perito Mercantil delako ikasketak 1953an bukatzen ditu. Euskara, ostera, ez dakigu zein modutan edo metodorekin ikasi zuen. Peritajea bukatzen duen une honetan, badakigu Alfonso Irigoienekin harremanetan zegoela eta Euskaltzaindian eskal liburu klasikoak irakurtzen eta aztertzen zituela.

Soldaduska Bilbon bertan egin zuen gehiena eta hauxe egiten ziharduela prestatu bide zituen Zorrotzako portuan zen Compañía Vasco-Africanan sartzeko oposizioa edo frogak. Parte hartzen zuen, baita ere, Txinpartak teatro taldearekin eta La Concordian jokatu ohi ziren tertulietan: azken hauetan ezagutuko zituen Gabrielelek Emiliano Serna, Blas de Otero, Vidal de Nicolás, Gabi del Moral, Ibarrola, eta beste.

Urte honetantxe, hots, 1953an, Orixe dator Bilboko portura, Guatemalatik, eta hiru euskaltzale aterako zaizkio ongi-etorria egite-ra: Labaien zaharra, Alfonso Irigoién eta Gabriel Aresti.

Hiru urte geroago, 1956garren urteko otsailaren batean, Zorrotzako portuko Compañía Vasco-Africanan hasten da lanean "como controlador de cargamentos de madera tropical, embarcada por la Compañía Vasco Africana y destinada a varios consumidores de la zona". Bi urtez jardungo du hemen, "oficial administrativo"

mailarekin, 1960an Laudion baitihardu, Maderas Reunidas S.A. en-trepresan (antza denez biok jaube berberenak).

Zorrotzako portu honetako Gabrielen jardunaldia berehala ikusi-ko da beronen poesietan.

(Arestik 23 urte inguru dauzkan une honetan, badirudi Bilboko burgesia ertaineko emakume batekin ibili izan dela, berau abando-natu egiten duela, eta urte bete beranduago, 1957ko maiatzaren lehenean emaztea izango zuen Melirekin konprometitzen dela.)

Arestiren lehen publikazio poetikoa Zaitetik frankismoaren kau-saz klandestinitate antzean Guatemalan argitara ematen zuen EUSKO GOGOIA aldizkarian gertatzen da 1954an (IX-X, 154).

1962an, Orixe Saria irabazten du Gabrieleak, *Harri eta Herri* poe-ma liburuarekin. Epalmahaikoak Arrue, Labaien eta Loidi ziren. Biga-rren Saria Aranalderentzat izan zen. Hirugarrena, Lukas Dorrosoro-rentzat. Poema liburu hau, bi urte beranduago emango du argitara Zarauzko Itxaropena etxeak.

Hasierako Eskeintza luzekotean, *D* poema Julian Landajo nire lagun zenari, Zorrotzan izan zuen heriotzaren oroipengarri dio. Oso-osoan irakurriko dugu.

D) ZORROTZAKO PORTUAN ALDARRIKA"

Aleman barkua atrakatu da Zorrotzan

Zimentua dakar, ehun kiloko sakoetan.

Bien bitartean

Anton eta Gilen zeuden

zerrarekin

tronko hura erdibitzen.

Sokarekin...

Eztago kaberik.

Bestela...

Tira eta tira,

Orain Anton,

gero Gilen,

ezaiz hilen,

Gilen.

Hemen euskeraz

ta han erderaz.

Birao egiten zuten,

okerbideak ezpaitaki mintzaerarik,

berdin tratatzen baitu

erdalduna

D): GRITANDO EN EL MUELLE DE ZORROZA

El barco alemán ha atracado en Zorroza.

Trae cemento en sacos de cien kilos.

Mientras tanto,

estaban Antonio y Guillermo

con la sierra

tronzando un árbol.

Con cuerdas...

No hay cables...

Tira que tira,

Antonio ahora,

Guillermo luego,

cuándo me moriré.

Guillermo.

Aquí en castellano,

y allí en vascongado.

Juraban.

Porque la injusticia no es polígota

e igual

trata

eta
euskalduna.
Arbolaren neurriak hartu nituen.
Antiojuak bustitzen zitzaizkidan.
(Amak gauean pentsatu zuen errekarera
erori nintzela). Eta esan nuen:
Beti paratuko naiz
gizonaren alde.
Gilen.
Anton.

al castellano
y al bascongado.
Tomé las medidas del tronco.
Se me mojaban los cristales.
(Mi madre por la noche llegó a pensar
que me había caído a la ría). Y dije:
Siempre me pondré
al lado del hombre.
Antonio.
Guillermo.

Eskeintzan dioen legez, Julian Landajo izeneko nire lagun zenari, Zorrotzan izan zuen heriotzaren oroipengarri idazten du Arestik. Beronen biografia egin nuenean, Vasco-Africanako nagusi batek zioستانهز, "Landajo, arratiano, era el prototipo de los viejos capataces vascos, tosco y exigente, trabajador infatigable, que no temía ni al frío ni a la lluvia; algunos dicen que parecía una figura de Zubiaurre; su muerte, por causa de un ataque al corazón, ocurrió en el mismo muelle. (...) para sus trabajos, reclutaba compañeros del Valle de Arratia, que llamaban la atención por su fuerza y eficacia."

Poema Zorrotza honetan lanean ziharduela egina dela dirudi: hasierako *atrakatu da* honen orainaldia, figura errotoriko hutsa barik, egiazat har liteke. Gabrielelek sarritan sortu ohi zituen honelako "poesia sibilak": bazkalostean kafea hartzen ziharduela egin ohi zituen poemak, goizean ezagututako zerbaiti buruz.

Poesia librea deritzona sortu du Gabrielelek, *Harri eta Herri (Kopla, bertso, ditxo eta poemak)* honetako multzo handi bat legez. Askotan, pareado bimenbreak dira. Begira bi adibide:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
A	le	man	bar	ku	a	a	tra	ka	tu	da	Zo	rro	tzan
Zi	men	tu	a	da	kar,	ehun	ki	lo	ko	sa	ko	e	tan

Errima, bertsolarien artean ohi legez, *-an* bukaera silabak darama.

Jarraiko honetan, pareadoaren errima kontsonantea da:

1	2	3	4	5
He	men	eus	ke	raz
ta	han	er	de	raz

Bias de Oterok, eta bestek, garal honetan indarrean jarri zuten "poesia soziala", edo antzeko zerbait, begibistan agertzen da he-

men: portuko errealtate soziala: *barkua, zimentua, soka, zerra, tronko...*

Darabilen euskara gaur euskara batua deitzen duguna dela esan daiteke, edota gero izango denaren antz guztiak dauzka: atxeak (Hak) jasotzen ditu (*ehun, hura, hilen...*); ez du palatalizazio automatikorik jasotzen, hots, *zerrarekin, hilen, berdin...* darabiltza eta ez *zerrarekin, hillen, berdin...*; literatura klasikoan erabili ohi diren *hilen* (eta ez berriago eta mendebaldekoago den *hilgo*) agertzen digu.

(Gerra aurrean Lizardik eta Lauaxetak legez, erdal versioa ere ematen du, bestalde).

Gorago esan dugun errealtate sozial eta laboralaganako ardura horrek *okerbide* edo "*injusticia*" gailari buruzko erreflexioetara darabiltza, eta, Gabrielen poesietan askotan erreplikaturik irakurriko dugun esaldian laburbiltzen du: *Beti paratuko naiz / gizonaren alde*. Erreferente politiko sindikalak baino gehiago ditu erlijioso profetikoak, testamentu zaharreko profeten antzera.

Badira beste erreferente batzuk ere: hasteko, antza denez *Julian Landajo* honen izena *Guillermo* bihurtzen du, gaztelaniaz, eta *Gilen* euskaraz, *Gilen, bihar hilen* euskal poesia klasikoan oso ospetsua baita.

Obreroek portuan *Birao egiten zuten*: seguruenetik erretra zaharretako *Bilbao, han bere dongeak birao* orolitarazten du, alde bateatik. Bestetik, garaiko euskaldunen artean eztabaidagarri gertatu ohi zen gaila: Landajo arratlar euskalduna zelarik, euskaraz berba egitean ere biraoak botako zituen, *okerbideak ezpaitaki mintzaerarik / berdin tratatzen baitu / erdalduna / eta / euskalduna*. / "*Porque la injusticia no es políglota / e igual / trata / al castellano / y al vascongado*".

Euskal purismoaz ere agirikoak dira erreferenteak: herriak aspalditik erabili ohi dituen erdaratikako hitzak ez direla euskaraz erabili behar diotenaren aurka, darabiltza *barkua, atrakatu...* eta, batez ere, bukaerako *antiajuak*, Arestik herri xeherengan baino kasik gehiago Zabalak ateratzen zituen bertsolari zaharren testuetan irakurtzen zituenak.

* * *

Bigarren aldiz Zorrotza aitatzen duen pasarteaz prosaz dago, ver-soaren erritmoa duen prosaz. *Eskeintza* delakoan, Mikel Lasari dedi-katzen dio.

Alde batetik, goragoko gizonaren alde leloa errepikatu nahi du. Bes-J): ENTZUN NAHI DIDANARI K): YO Y LO DIGO

... esan behar diot eznaigoela kon-forme... nire protesta presentatu behar dudala, gizonaren alde na-goela, behin Zorrotzako portuan prometitua nuen bezala. Mik ez-tut gauzarik asmatzen. Diodana egia da, eta eznaiz taktika zalea. Egia gurekin baldin badago, eztaukagu zergatik gezurrikan asma. Hala da, ni egiaren alde nago, gizona eta egia batera doazelako. Gizona egia-tik aldaratzen denean, nik ez-takit zer den. Eta inork entzun nahi ezpa-dit, berdin dit, esanen diot hiriari, izarrari, zeruari, (oi hiri, oi izar, oi zeru), (seguru nago erantzutea kau-situko dudala Getariar Mikel Lasa poeta herriaren alimoan), eznaigoela konforme, nire protesta presentatu behar dudala, gizonaren alde na-goela. Esan dut. Mik ez-tut gauzarik asmatzen. Euskera Bilboko portuan ikasi dut, urdaiazpiko frijitua jaten nuenean, kafesne koinakatua eda-ten nuenean. Seguru nago gizona nire alde dagoela. Eta gizonak, agian, Mikel Lasa du izena. Batzutan pailasoz janzen da. Edo andreak Amaia Lasa. Ifar agirre. Haize agirre. Hegoi agirre. Munduko haize guz-tien agirrean, agirian. Euskal herria mundu agirre da.

... debo decirle que no estoy con-forme... que debo presentar mi pro-tes-ta, que estoy junto al hombre, como prometí una vez en el muelle de Zorroza. Yo no invento mentiras. Lo que digo es verdad, y no soy aficionado a las tácticas. Si la verdad está con nosotros, no tenemos por qué inventar mentiras. Es así, yo es-toy por la verdad, porque la verdad y el hombre van unidos. Cuando el hombre se aparta de la verdad, yo no sé qué puede llegar a ser. Y si nadie me quiere escuchar, me da igual, se lo diré a la ciudad, a la estrella, al cielo (oh ciudad, oh es-trella, oh cielo), (seguro estoy que encontraré respuesta de ánimo del recién poeta Miguel Lasa de Gueta-ria), que no estoy conforme, que tengo que presentar mi protesta, que estoy por el hombre. He dicho. Yo no puedo inventar mentiras. He aprendido a hablar en el puerto de Bilbao, cuando comía jamón frito, cuando bebía café con leche mez-clado con cognac. Estoy seguro que el hombre también está por mí. Y el hombre, a lo mejor se llama Miguel Lasa. O la mujer Amaia Lasa. A ve-ces se viste de payaso. Viento del Norte. Viento del Sur. Al descubierto de todos los vientos del mundo. Vasconia está abierta a todos los vientos del mundo.

tetik, Arestirengan sarri agertuko den *gezurra / egia* binomio antitetikoa agertzen du. Mikel eta Amaia Lasa getariar nebarrebak dira, garalko poesia sozialaren unean, poesia intimistagoa agertzen dutenak: Arestik errekonozimendu bat egiten die.

Berriz ere purismoaren arazoa jasotzen du, garalan hain indartsua zena: *frijitu* (ez da erre), *kafesne*... hain herritarrak defendatzen ditu, zeintzuk *Bilboko portuan* ikasi dituen: langilea eta euskara herritarra elkartu egiten ditu, puristen "gezuraren" aurka.

Ikasia zuen, baita ere, Gabrielelek gaurko "agertu" (eta "Agarre" baserri-deltura) lehenago "agirre" zela. "Agirre" hau Iparragirre kantariarekin lotzen duela dirudi, hots, "eman zazu munduan fruitua" famatu harekin, euskaldunak unibertsal bihurtuz.

* * *

(*Harri eta Herri* poema liburuaren bigarren partea)

Eskeintza delakoan dioenez, *Dario Ruiz Gomez*i opetsia da C izen-buruko poema, non berriz, eta azkenez, *Zorrotza* agertzen duen..

C):

*Usoak dira,
eskribitzen dudanean
nire eskutik
ateratzen direnak,
poema hauk:*

*Solanjeri Espainiako
gomutaz
eskeinirikakoak;
Zorrotzako portuan
asmaturikako
protesta;
Artxandaren aurrean
kuzinatu nuen
buzkantza.*

*Usoak dira,
kantatzen dudanean
nire ahotik*

C):

*Son palomas
que cuando escribo
salen de mi mano
estos
poemas:*

*Los escritos
a Solange
en recuerdo de España;
la protesta
pensada
en el muelle de Zorroza;
la morcilla
que cociné
delante de Archanda.*

*Son palomas
que cuando canto
salen de mi boca*

ateratzen direnak,
bertso hauk:

*Joaneren grazia
eta bihotzak;
bizkaitareri
emanikako
esplikaerak;
Australiako kangurua
eta Mikel
Gezurra.*

estos
versos:

*La gracia y los corazones
de Juan;
las explicaciones
dadas
a los vizcainos;
el canguro de Australia
y Don Miguel
Mentiras.*

*Uso hilak dira
eta bizi berri baten premian
daude.*

*Son palomas muertas
que están en necesidad
de una nueva vida.*

Anafora eran daukagun *Usoak* metaforikoa da, noski. Berau ulertzeko, bukaerako *Mikel / Gezurra* nor den aitatuko dugu. Gabriel-ek Toribio Alzaga Teatro Saria lortu zuen *Mugaldeko errian eginikako tobera* lanarekin, 1961ean. Argitaratzearekin batera, Mikel Arruzak (ikus *Gezurra* hitzarekin egiten duen paronomasia) kritika gogorra egin zion, LA GACETA DEL NORTE egunkarian, "Desprecio de léxico y la sintaxis del vascuence en una premiada obra teatral". Kritikaren muina, tituluak adierazten duenetik, "garbizaleena" zen, ezer baino lehen. Kritika gehiago ere izan ziren. Arestik berak "críticas reaccionarias contra mí, que fundamentalmente partían de posiciones ideológicas de la anteguerra" zirela esan ohi zuen.

Goiko *Usoak*, beraz, *poema hauk, bertso hauk* Arestik lantzen duen literatura modu berria da, eta "antegerrako" ideologiarekin zebiltzanen poesia *Uso hilak dira / eta bizi berri baten premian / daude*.

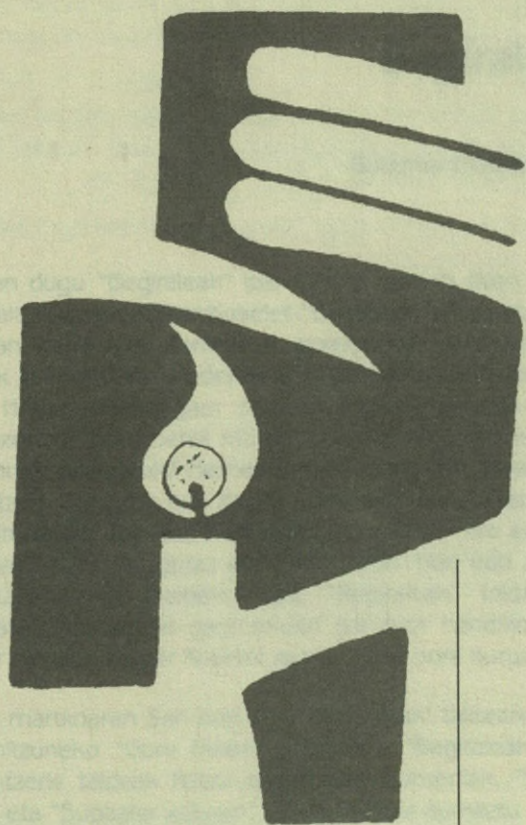
Eta horretxekin bukatzen dugu *Gabriel Maria Aresti Zorrotzako portuan* gaia.

(Gabrielen bio-bibliografiarako, ikus ZELAIETA, Ángel: *Gabriel Aresti*. Donostia. 1976.)

SORKUNTZA

Begiraleak

Gillermo ETXEBERRIA

Eskuartean dugu "Begiraleak" iparraldeko taldeak doan eskaini dizkigun zenbait antzerki. Xabier Xubelet "Begiraleak" taldeko zuzendari jauna izan da Pierre Xarritonen gomendioz gure eskuetan antzerki hauek ipini dituena. Ia denak argitaragabeak eta eskuizkribuz idatziak. Horien artean gaur segidan argitara ematen dugun Telesforo Monzonen "Gure behia hila da". Nondik nora eta zertarako idatziak izan ziren antzerkiok? Hemen sartzen gara "Begiraleak" taldearen ezagutzan. Ezagutza hori Xabier Xubeleten eskutik etorri zaigu antzerkiekin batera. Ipar eta hegoaldeko oraindik ere ez omen dugu behar hainbateko ezagutza eta harremanik. Hori edo antzeko zerbait gertatzen da hegoaldekoentzat "Begiraleak" taldearekin, nahiz gure ustez iparraldeko garapenean garrantzi handiko taldea izan. Horra zer dioskun Xabier Xubelet jaunak talde honi buruz:

"1935ko martxoaren 3an hasi zen "Begiraleak" taldearen bizia. Donibane Lohitzuneko "Gure Etxea" antzokian, "Begiraleak" sortu berria zen antzerki taldeak Hillau anderearen komediak, "Egiatzko euskaldunak" eta "Supazter xokoan" lehen aldikotz aurkeztu zituen.

"Begiraleak" taldea lau emazteen eskutik sortu zen: Madalena de Jauregiberry, Elise Aramendi, Antoinette Lacana eta Madeleine Bribet, eta taldearen helburua Euskara suspertzea zen.

Hegoaldean "Emakume abertzale batza" elkartearen ideia hariturik, iparraldeko abertzale batzuk bildu ziren eta "Begiraleak" sortzeko xedea hartu zuten. Lehen bilkura horietan ere Jauregiberry medikua, Michel Diharce, Pierre Lafitte, Eugene Goyhenetche

euskaltzaleak parte hartzen zuten eta antzerkia hautatu zuten euskararen goresteko eta miresteko.

Pierres Lafitte, Dominique Soubelet, Iratzeder, Piarres Larzabal, Mlle. Hillau, L.Leon, J. Barbier idazleak "Begiraleak" taldearendako ere obrak idatzi zituzten eta geroago Telesforo Monzon, J. Otegi eta beste batzuek ere bai.

Maiz, dantza eta kantua ere antzerkiari lotuak ziren eta ez da harritzekoa ikustea nola dantza eskola bat, dantza talde bat eta euskal abesbatza bat sortu ziren "Begiraleak"en.

Gaur egun pedagogia dugu "Begiraleak" elkartearen ekitate nagusia:

- Haurren dantza
- Helduei dantza herrikolen erakaspena.
- Kantu herrikolen erakaspena (helduei)
- Bertso eskola.
- Sukaldaritza (Euskal Sukaldaritzaren erakaspena)
- Kultura hedapena (hitzaldiak, kantuaren eguna, bertso saloak, Mutxikoak....)

Nahiz eta gaur egun antzerkirik ez egin, "Begiraleak" bizi-bizirik dago Donibane Lohitzunen eta Lapurdiko euskal kulturaren oinarria da".

Honeraino Xabier Xubelet jaunaren hitzak.

Horra gure eskuetan utzi duen antzerki sorta:

* Hillau A.	Le crieur	
* Id.	Egiazko eskualdunak	1935
* Id.	Bichy ala Ahuchky	
* Barbier Abbé	Kauserak eta Kruchpetak.	1937
* Iratzeder, G.	Arrapailu	1941
* Id.	Itsasora	1941
* Id.	Moda charreko ezkontza	1941

* Id.	Etche chokoan	1942
* Id.	Eguberri artzain ttiklena	1944
* Id..	Mortutik oihu	1947
* Id.	Eguberri	1950
* Lafitte P.	Dotea	
* Id.	Amerikanoa	1936
* Id.	Eskualdunak menderez mende	1937
* Id.	Madalena Larralde	1937
* Id.	Maritchuren kondaira	
* Id.	Francois-Xabier	
* Monzón-Olaso Telesforo	Gure behia hila dal	
* Id.	Ur garbi	1953
* Id.	Lau kantari eta Xori bat	1966
* Id.	Eneko Bizkaia eta Maria Lorka	1966
* Otegi, J.	Haurraren azpian	1951
* Laduche, Joseph	Orreaga	
* Lamarque, A.	Madalena Larralde	1928
* Larzabal, Pierre	Berterrech	
* Leon L.	Le dernier not a l 'enfant	
* Soubelet, D.	Churiket egile kalakariak	1935

Gure esker ona, beraz, bai Xabier Xubelet jaunari, hara nola Piarres Xarritoni bere gomendioz eskuratu baititugu delako antzerkiok.

Gure behia hila da!

T. de MONZON-OLASO

MONZON-OLASO-k egin IKUSGARRIA MORTZUEK ZER

SALBAT:	Etxeko nagusi zaharra. 80 urte.
MAIXAN:	Haren alaba. Alarguna. 50 urte. Beti lanean ibilki.
XANPIER:	Maixan-en semea. 20 urte.
GAXUXA:	Mutxurdin jitoa. 50 urte. Mozkorra.
JAUN BIKARIA:	Apez gazte bat.
MAREXALA:	40 urte. Gaskoina.

*Mendian etxe zahar bat, antxu lurrean. Haren sukalde barnean gare.
Buruz-buru, kanpoko atea: Hura idekitzean mendi-oianak ageri.
Ezker aldean supazterra. Eskuineko-an eiharako ateska.*

*Oihalak idekitzean aitatxi sutondoan jarrita egoki: Pipa ahoan, makila
eskuan, buruan txapela. Maixan alaba, bertze zoko hartan boketa
egiten ari. Hango mixerial*

Negu da eta kanpoan elur. Barrukitik eldu, behi eriazen marrumak.

LEHEN AGERRALDIA

AITA-ALABAK

MAIXAN Askil Askiiii! Marruma horiek sartzen zaizkit... Sartzen
zaizkit... erraletaraino, hezurretaraino. Gaixo behia!

Mahiago nuke ni banengo eri. Ez bera. Ni gabe ere, biziko bailitazke etxe huntan. Bi gizon horiek antolatuko litazke bakarrik ere, nolabait. Mixerian ohituak baitira. Baina gure "Katxo" gabe, gure behi gaixo horren gabe nola bizi? (*Behiaren marrumak ez dira ixiltzen*).

- AITATXI Maixan!
- MAIXAN Zer duzu, aita?
- AITATXI Zato!
- MAIXAN Baina... ze duzu orain ere, aita?
- AITATXI (*Gogorki*) Nik "zato" erraitan, "zato" dut errana.
- MAIXAN Iduri zalo zazpi urte ditugula orain ere. (*Aitari oihuka*). Bainan aita, harat-hunat ibilki nork egin behar du boketa?
- AITATXI "Zato" errana dut, eta zato!
- MAIXAN Pazientzia? Orgaka behar da hemen pazientzia, orgaka. (*Hurbiltzen zaio*). Zer behar duzu, aita?
- AITATXI Ze behar dudan? Belarri berriak behar nituzke nik, belarri berriak. Ez baitut aditzen. Eta zuek, ez nahi nik aditzeal Hargatik zalzte beti ixilka mintzatzen. Zer ziren astiko oihu horiek? Behiaren marrumak?
- MAIXAN Ze ba! Hola ibilki zaigu, aita, egun guzian. Zainak ere hasiak zaizkit neri nausitzen. Gaixo behia!... lau egun erdia dela! Errapia du harria bezela, eta aratxia abantxu gosiak hila! Leher eginen balu, a ze bakeal! Gaizki errana da; baina, errana beti.
- AITATXI Mihia, mihia orain ere zuk dantzan. Leher? Hobe zintekteke, behiak baino, neronek leher egiten. Horrek atxikitzen gaitu xutik, doi-doi. Horren errapetik ez ballitz, nundik behar ginuen bizi. Leher! Aixe erraiten duzute zuek leher. Geroko mixeria hua ez litake goxoa.
- MAIXAN Geroko mixeria? Lehengoa zer zen ba? Eta oraingoa

- zer? Behazu aita, zainak nausituko zaizkit bai, eta hobe dut lanean lotul
- AITATXI   Zaude hemen!
- MAIXAN   Bainan aita, zainak ere...
- AITATXI   Ez ditut nik zure zainak aipatu. Gure behia aipatu dut nik, ez zure zainak.
- MAIXAN   Aitaren eta Semearen...
- AITATXI   Semea utzazu bere gisa. Aitakin ari zera orain. Maixan, zato hunat.
- MAIXAN   Baina aita...
- AITATXI   "Zato hunat" erran dinat, eta nik... (*Behiaren marrumak aditu bitez*).
- MAIXAN   Horrek ez du ba "zato" erraiten. "Banoa" erraiten du horrek, "banoa"!
- AITATXI   Zer zen? Behia marrumaka berriz? Bakarrik utzia duzute, orain ere?
- MAIXAN   Bakarrik? Noiz egondu da behia bakarrik, aita? Gau ta egun, han egoki zaito Xanpier nere haur gaixoa. begierri beha, beharrerri so, errapeari loturik, hantxe, bere sahetsean. Eitzekari xorta bat eremana nion astian. Gaixo mutikoak, ez du ezpalmatarat ereman nahi izan ere. Behia sendatzean eginen omen du jan eta lo. Artean ez. Eta marexala ez ageri! Horrek ere...
- AITATXI   Utzazute marexala bakean. Ez dugu hemen kanpoko marexalaren beharrik. Herrian berean badugu gure San Bladi. Eta San Bladik hiltzen utzitako behia, ez du marexalak aixe sendatuko.
- MAIXAN   Bai, zuek zaharrak hola zaizte, aita. Ez midikurik, ez marexalik. Apezakin aski duzute. Nik ere maite dut apeza. Baina behiak ezpaitu apez beharrik.
- AITATXI   Behiak ez duela apez beharrik?
- MAIXAN   Behiak?

- AITATXI Behiak, bai, behiak. Gure Jaun Erretor zaharragatik ez balitz, aspaldi galdua genuen gure "Gorri" ere. Harek otolitzak eginda xutitu zen hua. Oraingo marexalaren gona xuri ta, eskunarru gorri ta, tresna zikin horiek ikusirik, izitzen baitire behi gaixoak, izitzen. Eta izidurak bera galarazten. Ekatzu bertze makila hua. Behar dinat barrukiraino ene burua arrastaka ereman.
- MAIXAN Bainan aita... bihotza eri duzu ta, erran dizu midikuak...
- AITATXI Mi-di-kuak? Ze behar du horrek hemen? Midikuagatik zare zu alargun. Eta nago ni gohortua. Zure senarra zena ere, orgazpian golpatu ta menditik ekarri zutela, zer egin zion midikuak? Tripa Ideki ta sosa atera. Guk zerriari egiten dioguna, harek egiten guri.
- MAIXAN Geroztik ez da etxe huntan gauza onik. Zu zahartua, ni emazteki bakarra izaki ta gure Xanpier... oino haurra. Eta bera bakarrik etxean... belarrak egiteko, artoak jorratzeko, iratzeak sartzeko. Eta bortz behi gosetuak etxean. Bortz behi... Ze behi! Batek errapea gohortua, bertzea mainguriak hartua, hirugarrena ez ernari gelditzen. Hauxe genuen esperantza: "Katxo". Lehen umealdian hamasei pinta esne emanikako behia! Eta horra, lurrean nola dagoen sukarrak hartua, zazpi gizonen artean ezin altzaraziz. Lurretik bizi? Lurretik bizi beharra baino gauza ilunagorik ez duzu munduan, aita. Eta ez dakit. Ez dakit hirurak hola elgarrekin, etxe zahar huntan, noliz arte iraunen dugun.
- AITATXI (*Hatsa ezin hartuz*). Ez gare luzaroko, nik uste.
- MAIXAN Semea ere aspertuko baizaigu egun batez. Eta hola bizi baino —lanean leher eta zorretan itoak— nahiago izanen baitu, gizontzean, bertze bideren bat hartu.
- AITATXI Hago ixilik, mihi luze ergela! Barneak leher eginen dit eta. Xanpier nerea dinat. Aitu dun? Nerea. Harek beharko dio etxeari segida eman.
- MAIXAN Segida? Zeri segida? Mixeriari segida? Hola zailte zuek

zaharrak, aita. Laneko on zaitzelarik, osagarrian zaitzela, axolarik ez gazteen erranari. Zuen behar egin; zuen lege zaharrari behar atxiki, gazteen oldarra bazterturik. Eta gero kontuak: Zahartzean. Orduan bai. Orduan gazteak behar, segidako. Eta hauek, zuen ohitura zaharrekin nazkaturik, egun batez alde egiten badizue, orduantxe nigarrak...

AITATXI Nigarrak? Noiz ikusi naun ni nigarrez?

MAIXAN Kanpotik sekulan; barnetik maiz. Mirikua? Zetako. Maxineria? Infernuitik heldu den lege berri zikina. Xori-ongarriak? Lurrak zikitzeako on. Zuek egiazen habe, zuek laneko nausi, zuek etxeko buruzagi, zuek Jainkoaren ordezkoi. Bainan aita, ez balzaitze betiko zuek ere. Eta egun batez, xaharturik, nagusi berri baten ondotik ibiliko zaitzela, esperantza gabeko mutil nazkatu batzuek atzematen inguruan. Besterik ez.

AITATXI Hago ixilik! Aitak ez du alabaren prediku beharrik. Zure semea ez da bere buruaren jabe. Ni naiz haren nagusi. Beharko ditu, orain bezela, gero ere nere erranak egin.

MAIXAN Ikusiko dugu, aita, behi hori hiltzen bazaigu. Lehendik mutiko iluna bazen, ilunduko zaigu gehiago. Eta ez dakit, aita, behi hilaren usainak berak ez ote duen etxetik urrunaraziko.

AITATXI Nork erran dizu zuri behia hilgo zaigunik. Ekatzu makilla hori.

MAIXAN Bainan aita, midikuak...

AITATXI Ekatzu makilla hori, erran dinat! Behar dinat ene burua errekaraino ereman.

MAIXAN Elurra duzu, aita...

AITATXI Behar dizkinat han, erreka egian, belar zonbeit bildu. Horiek gero arnoan ehosi. Hua behar zaito behiari eda-

narazi, bero-beroa. Harek azkartuko dio behiari barnea. Ekatzu makila hori...!

MAIXAN Bainan, aita... zaude hemen! Ekarriko dizkitzut nik belarrak.

AITATXI Behar baitire ezagutu.

MAIXAN Atzemanen ditut, aita.

AITATXI Entzun, ba, ongi. Zoaz erreka beheitik, intxaurrondoraino! Kendu lozu ari goholdia! Eta ekar! Hua behar duzu arnoan ehosi. Zoaz! (*Puska zahar bat bizkarrean eman, atea ideki eta badoa, gure Marixan, erreka behetik elurretan.*)

BIGARREN AGERRALDIA

AITATXI BAKARRIK

AITATXI (*Txapela kendu, errosarioa sarpatik atera eta "Aitarren" eginik*): Agur Jauna. Huna hemen zure mutil zaharra. Ni belauniko behar nintzaizuke mintzatu; balna, ez balnate gehiago zangoek atxikitzen.

Mutila beti eskean nagusiari. Eta ni ere gauza bera: eskean eldu. Erran zaharrak hola dio: Eman lezakerari behar omen zalo eskea egin.

"Katxo" dugu aspaldi huntan ez ongi. Umatuz ge-roztik. Esne-golpea izatu zuen eta, haren ondotik hai-zeak odolakin nahasi, nik uste. Bakizu bai zuk, Jauna, guk baino hobekiago, zer duen. Hua sendatuko bazi-nu! Holako behia lurrean ikustea ere... Horren errape-tik bizi beharra baitugu. (*Pausa*).

Eta beldur naiz... behia hiltzen bazaigu... gure Xanpier-ek... (*Begiak xukatuko ditu*). Bertzeen aintzi-nean ahalkatuko nindake hola nigar egiten baina; zure aintzinean, Jauna, ez da gauza bera.

Erranen duzu, Jauna, berriz ere: "Ni beti ematen eta horiek beti eskean." Gu ez balgira sekulan asetzen! Eta orain, Jauna, zure barkamenduakin, nahi nioke San Bladi-ri hitz erdiño bat egin.

"Otxarti-ko Patroin Bladi handia,
Sainduetan guziz maitagarria,
Zuri oihuz dago laboraria,
Zerutik zitzaion otoi balia."

(Xapela eman buruan eta Errosario Saindua sakelan sartu. Orduantxe, barrukiko atetik Xanpier ageriko).

HIRUGARREN AGERRALDIA

AITATXI ETA XANPIER

- AITATXI   Zer duk hola, gaua bezin ilun? Gazteak irria behar likek ezpainetan. Ez iluna.
- XANPIER   Irria? Gure behia lurrean ikusita, ez litzaizuke zuri ere aitatxi, irria ezpainetarat etorriko. Holako umea egini-kako behia! Marexala ba ginu hemen...
- AITATXI   Utzak marexala bakean. Ez diagu marexalaren beharrik. Adarrak ukitu diozkak?
- XANPIER   Hotz-hotzak ditu.
- AITATXI   Odol-golpea. Beharriak?
- XANPIER   Sua bezin beroak.
- AITATXI   Izerdia du horrek nunbaiten gelditua. Begiak?
- XANPIER   Ez ditu, antxu, higitzen.
- AITATXI   Ze ba! Urak eta haizeak balzaizkio barnean nahasi. Higitzen da bera?
- XANPIER   Egiten ditu, tarteka, jautsi zonbelt.
- AITATXI   Zainak nausitu. Bederatziurrena gaur du ta... ilargiaren gorapenak ez dio kalte eginen. Odola kendu diok?

- XANPIER Astian ateratua diot pinta bat.
- AITATXI Horrek arinduko dik behia.
- XANPIER Behia arindu? Ez du pasako gaua.
- AITATXI (*lun*) . Eta zer? Hola izanik ere zer? Bertze etxetan ere hiltzen tuk ba behiak.
- XANPIER Bai, bai.
- AITATXI Hoa hirirat. Hoa karrikarat. Zer uste duk? Han ez dela makurrik gertatzen? Maxina zikin horiek ere, bakarrak lehertuak dizkitek beren hatzaparretan. Baina... hire burua ezpaita geldi. Bazekiat nik, aspaldi, hire barneko berri. Hator hunat... hator hunat... pareta zahar hauek ikusten dituk? Hauek behar dituk hik xutik atxiki. Aitu duk?
- XANPIER (*Hillun*). Bai, bai.
- AITATXI Errak azkarrago. Odolik ere ez duzute zuek, oraingo gazteak. Ekarrak beso hori. Behar diat ene burua behiaren ondoraino arrastaka ereman.
- XANPIER Bainan aitaxi, amak errana dizu...
- AITATXI Utzak ama bakean. Ama baino lehenagotik duk aitaxi lurrean. (*Xanpier-ek eman aitaxi-ri besoa; eta ba-dozati barruki alderat.*) Hiri-amets horiek baztertu hitzak. Aditu duk? Hemen duk hik hire egin beharra: Etxea xutik atxiki, inguruko lur horiek pittat aberastu, ohian horiek ere argitu pittat. Eta ondasuna zabaldu nahi baduk, badituk lantzeko larre-lurrak.
- XANPIER (*Alegera*). Maxineria bagenu... Jaun Bikarioak errana dit, aitaxi: behar bezala antolatzeko, atzemanen digula berak sosa.
- AITATXI Ma-xi-ne-ri-a? Sosa erran duk? Ez diagu hemen maxina beharrik. Sosa atzeman! Zer sosa? Hirea ez den sosa. Eta hartako eskean ibili? Eskean! Etzaiz ahalkatzen? Presta hartutako sosa, ebatsitako dirua duk. Bazekiat bai nik, nor ibilia den hemen hire burua na-

hasten. Jaun bikario gazte hori. Horrek ditu hemengo bazterrak hondatzen hasiak. Horrek berotzen ditu zuen buru arinak. Horrek ez baitu zaharren erranarentzat errespeturik. Gure Jaun Erretor xaharrak ere, behar dik horrekin pazientzia franko. Hemen eginak ez dituk maxinaz eginak. Besoz eginak dituk. Aski duk hik ere bertze hainbertze egitea. Hire burua zorretan sartu gabe. Eta hire besoak ez badituk aski, adina hartzean ekarriko dituk bertze bi. Heiek emanen hiri laguntza. Eta etxeari segida. Hartako ez duk urrun joan beharrik. Aspaldi errana diat nun behar ditukan begiak kokatu.

XANPIER (Golpez). Ez!

AITATXI (Harritua). Ez? Noiz ikasi duk hik ezetz erraiten?

XANPIER Noiz? Egun. Oraintxe. Zure odolekoa bainaiz ni ere, aitatxi. Eta zu baino gazteago. Baina zu bezin gizon. Bertze norbaiti eskeinia diot, aspaldi, nere amodioa.

AITATXI Amodioa! Oraingo hitzak dituk horiek. Gure denboran, etzizkitek hitz horiek alpatzen ere. Amodioa! Gero etorri behar dik amodioa, gero. Eginda gero. Ez aintzinetik. Aintzinetik aski duk burua ibiltzea? Lehengo hua bera duk hik gogoan? Pinpirin, irri-goxo neskatu hua? Nork ekarria dik hiri, harendako amodio? Asmatuko nikek bai nik: Jaun Bikarioak.

XANPIER Amodioa ekarri? Ez daute ekarria, aitatxi. Sortu egin zait.

AITATXI Sortu! Belar txarrak ere sortzen tuk. Hartako duk aintzurra. Aditu duk? Goazen. (Barrukitik behiaren marrumak). Hauek ez ditukala lehengo marrumak!... Goxatu zalola hatsa ere. Odola kentzearekin, arindu egin dik behia, arindu. Ta... errak... ilargia ere ezpaita geldi. Ari baita hua ere lanean. (Sartu bitez biak barrukian.)

LAUGARREN AGERRALDIA

GAXUXA BAKARRIK

GAXUXA Nun dire horiek, alfer zikin horiek? Tol Barrukian izanen dituk, behiari azken otoltzak egiten. (*Lotzen da irriz*). Hor! (*Ikusleari mintzo*). Ze ari zaizte zuek hemen, sukalde zahar zikin huni beha? Ez duzute gauza hoberik egiteko? Hobe zinueke lanean lot, etxe huntuako hiru boemi zikineri aho zabalik egoiten baino. Boemiak, bai. Boemi zikinak. Alfer ustelak. Zekenak. Zikoltzak. Mixerian txartuak. Eta dutenetik ez jakin emaiten. Nik ditut ongi ezagutzen. Nik. Auzoa bainiz. Hortxe naiz bizi. Xola hortan. Bakarrik. Nihorren beharrik gabe. Ze uste dute ergel hauek? Egunean pinta erdi esne emanda bilduko nautela ni? Zetako behar dut nik esnea? Barnea zikintzeko. Besterik ez. Pinta bat esne baino, nahiago diat nik... baso erdi bat arno. Hua bai, hua gauza! Harek emaiten... bizi-gogoa. Eta horiek ez eman nahi neri arnorik. Bainan, egon, egon! Eman beharko daute. Nere mihia ezpaita lo egonen. Xol Behar diat ikusi zertan ari diren. (*Barrukiko ate-xilotik beha*). Nik errana! Nik errana! Behiari anuntzioa ematen. Leher eginen baitu horrek ere. Ze bai Ezpaltuzte bazkatzen. Gaixo behiak! kakaz urratuak, hezurak ageri. Bazka-emalle ona baitute: Etxeko printzial Ez al da horrentzat errege-alabarik? Aitaxi zaharrak ere, bere denboran, bakizute nola bazkatzen zituen behiak? Makilakal! (*Trufaz*). Eta Ma ri-xan... A ze-ba-ba-lo-real Horrek baino buru hobea izaki baratzeko aza txarrenak ere. Xol Heldu da. Behar diot pinta bat arno kendu. Eta ematen ez badit, amat gaixto bereztat. Jorratuko baldituk nik ongi, nere aintzurakin. (*Mihia erakutsiz*).

BORTZGARREN AGERRALDIA

GAXUXA eta MARIXAN. Gero XANPIER

- MAIXAN (Belarrak eskuan heldu. Gero emango ditu egosten).
Horri Ze ari ze, Gaxuxa? Hemengo aldi?
- GAXUXA (Erdi negarrez) . Bai, gaixoal Zuen behi horren berri jakin nahi etorria nintzalzun. Horren grinaz ez dizut ez jan ez lo egiten. Sendatuko zaizue, dudalke?
- MAIXAN Agian bai! Bertzela...
- GAXUXA Ze bai! Sendatuko etzaizue bai! Hola bazkatutako behi xoragarrial! Ez zen hemen holako behirik. Eta zueri gerta behar! Zuek bezalako gristino langile ta pres-tueri! Hoek biltzen dituzte beti ez-beharrak: zuek be-zalako jendeki zintzo eta xuxenek. Etzalote " Olatxa-rrri"-koel holakorik gertatuko. Heier! behar litzaloteke ba holakoak gerta, ez zueri. Ahalge gabeko jende ustel zikina. Joan den igandean ere, gau-erdiz jina zalote alaba dantzatik. Eta nik ikusi noren besotik heldu: "Lare-Buru"-ko mutil begi-oker horren besotik. Eta...
- MAIXAN Zaude ixilik, Gaxuxa! Zaude ixilik...!
- GAXUXA Ixilik? Jainkoak zetako digu ba mihia emana? Egia!k erraiteko. Nik erraiten ditudan bezala: buruz-buru, aintzinetik. Ez bertze aintz bezala: gibeletik zernahi erranka ari. "Aritzaga"-ko atso zaharra bezela. Igan-dean ere...
- MAIXAN Zer behar zinu, Gaxuxa?
- GAXUXA Ta... zuek ikusi. Holakoetan behar izaten baita launen-ganat agertu.
- MAIXAN Zoaz, gaixoal! Etxean izanen duzu zer egin. Ikusiko dugu geroak zer ekarki duen. Zaude. Hortxe dut zure-tako esnea.

- GAXUXA Ez, ez, ez, ez, ez, ez... Behia lurrean eta auzoari esnea ematen? Ez, ez, ez, ez, ez, ez...
- MAIXAN Har zazu, Gaxuxa. Gutti delarik behar omen da jakin ematen.
- GAXUXA Ez, ez, ez, ez, ez... Zurentzat nahikoa ez eta, bertzeri esnea ematen ibilki? Ez, ez, ez, ez... Ze behar zinuten zuek esne gaberik egin? Nik egia erraiten dut! Esnea duzu gauzarik garblena, azkarrena, osagarriena...
- MAIXAN Hargati ba...
- GAXUXA Ez, ez, ez, ez... Hori ebastea litake.
- MAIXAN Har zazu, Gaxuxa.
- GAXUXA Ezetz eta ezetz! Horra: zerbelt hartzeko behartzen bannazu, hartuko dizut, estimatzeagatik... pinta erdiño bat arno. Bertzerik ez.
- MAIXAN Eta... guk ez egun arnorik izaki.
- GAXUXA Ez kexa, gaixoa! Gertatzen dire holakoak. Berdin du. Ez naiz batere hartako etorria. Bainan... etzaitut, gaixoa, esker txarrrik egin nahi. Plazako arnotik ez baduzu, hartuko dizut gaixoa etxeko-arnotik xorta bat. Horra. Zuri atsegin egiteko.
- MAIXAN Gaxuxa, garbi erranen dut: ez dautzut arnorik emanen.
- GAXUXA Zer zare? Mozkortuko naizen beldur?
- MAIXAN Arnoak ez du emaztekoa edertzen.
- GAXUXA Zer zaitut zu, apeza?
- MAIXAN Osasuneko ere, arnoa baino hobea duzu esnea. (*Katilu esnea ematen dio*).
- GAXUXA Zer zare zu, midikua? Gorde zuen arnoa, gorde! Emanen diozute, nere partez, mademasel "Katxo"-ri. Harren indarrakin xutituko baita beharba. Eta ez bada egiten... aski duzute... behiarekin batean zuek ere... leher egitea.

- MAIXAN   Zaude ixillik, otol, Gaxuxal zaude ixillik!
- GAXUXA   *(Barrukiko ate-xilotik, behiari):*
Ni baino gehiago ez baduk San Bladi
Adi nazak, behia, eta... leher hadi!
- XANPIER   *(Barrukiko atean ageri).* Ze behar duzu, zuk hemen?
- GAXUXA   *(Goxoki).* Zuen "Katxo"-ren berriak hartzerat etorria
ninduxun haurra.
- MAIXAN   *(Nigarrez).* Ate-zilotik igorria dio, astian, zorte-galztoa.
- XANPIER   *(Kanpoko atea etxirik).* Zoaz barrukirat, ama! Altaxi
beha duzu.
- GAXUXA   *(Izitua).* Ze behar nuxu egin, haurra?
- XANPIER   Zoaz barrukirat, ama!
- MAIXAN   Utzazu ateratzen, Xanpier.
- XANPIER   *(Sutan).* Aterako da, ateratzen bada, bere gaizki-egi-
nari uko-egin eta gero. *(Maixan sar bedi izitua ba-
rrukian, belar ehosiak eskuan daramazkiala.)*

SEIGARREN AGERRALDIA

GAXUXA eta XANPIER

- GAXUXA   *(Izitua eta goxoki, zoko batetik).* Ze behar nuxu egin,
haurra? Holako mutiko pulllita... Nik badiat, Bordelen,
hiloba beltzarana, izarra bezin neska ederra duxu
eta... aberatsa. Nik hua gordeko nixuke zuretako,
haurra... !
- XANPIER   Zer ari zinen zu, barrukiko ate-gibeletik?
- GAXUXA   Zuen, behiari osasuna eman deion... Xan Bladi-ri
otoitzean ninduxun, haurra.
- XANPIER   Zuregatik gare gu mixerian, lurrean, burua altxa ezi-
nik. Zure madarikazio ta zorte galztoengatik.

- GAXUXA   Gezurral
- XANPIER   Hola hil zaizkigu guri, aurten, bertze bi behiak ere: zu gauaz barrukirat etorri eta, behiari "leher hadi" erranda.
- GAXUXA   Gezurral
- XANPIER   Hola hil zuen otsoak gure ardi-zakurra ere: zuk bezperan ari zorte gaiztoa igorrita.
- GAXUXA   Gezurral
- XANPIER   Gezurra? Erakutsiko dizut nik orain egia.
- GAXUXA   *(Ikaraz zokotik)*. Bainan ze behar nuxu egin, haurra?
- XANPIER   Eman zaitte hortxe belauniko, barrutiko ate ondoan. Eta egiozu, nerekin, San Bladi-ri otoi-tza.
- GAXUXA   Beaz... ez zaharrak bakarrik... Hik ere, gazte eskolatu hori, baduk sinistea sorginetaz? Zuk uste baino indar tti-pi-ago dautzut, haurra. Ez naiz sorgin. Bakar-bakarrik bizi, atso zahar gaixo bat nuxu, haurra.
- XANPIER   Mozkor ona.
- GAXUXA   Eta kantari hobeal! Nahi nuzu kantuz entzun, haurra?
- XANPIER   Eman zaitte belauniko, hortxet. Barruki ondoan. Eta errazu nerekin:
"Otxartiko Patroin Bladi handia... "
- GAXUXA   San Bladi, nere lagun handia duxu, haurra.
- XANPIER   Hobel! Eman zaitte hor, belauniko!
- GAXUXA   *(Belauniko emanik)*
"Otxartiko Patroin Bladi handia... "
Sainduetan guziz *(Ixilik)* "madarikagarria"
Zuri ohluz dago laboraria "
(Ixilik). Behia ito dadin, luzatuz mihia. *(Aitxatzen da)*.
Otoi-tza egin diat. Orain... emanidak ordaina. *(Kolkotik aterako du bonbila hutsa)*. Erdiraino ez nuxu beteko, haurra?

- XANPIER Zoaz hemendiki! Esnea ez dizut ebatsi nahi. Amak emana baitizu. (*Ematen dio esne-ontzia*).
- GAXUXA (*Badoa, ixil-ixilik, ateraino. Eta handik itzullkatzen du lurrerat esnea, oihu eginez:*) Hor zure esnea! Nahi baduzute bil, mihika zazute lurra. Nere otoitzak etzikan balio. Aitu duk? Etzikan balio. Ez bainian barnetik egina! Huna nere eglazko otoitza. (*Oihuka*) "Katxo"! Leher hadiiii!!! (*Eta badoa, Xanpier abiatzen zaio ondotik. Orduantxe ama ageriko, barrukitik heldu.*)

ZAZPIGARREN AGERRALDIA

AMA-SEMEAK

- MAIXAN (*Semeari*). Norat hoa? Hago hemen! Zer dire oihu horiek? Aitaxi izituko duzute. Zer zinaten hola?
- XANPIER Sorgin zahar horrek, gure behiari Igorri, orain ere, zorte gaixtoa.
- MAIXAN Eta hik sinets? Eta izitu? Nor da hemen lege zaharrekoa? Aitaxi edo hi? Ez dakik ez dela sorginik?
- XANPIER Hori bai. Hori sorgina duzu, ama.
- MAIXAN Sorginal Huna hemen, gure mutiko eskolatua. Etxeko ohitura eta lege zaharrak berritu nahi lituzkenal Hori ez duk sorgina. Zoritzarreko atso zahar eta mozkor bat duzu hori. Hire otoitzak ez badu horren zorte galztoa baino indar handiagorik! Yarri hadi supazterrean. Eta har zak eltzekari bero xortat. (*Emanen dio mahainean eltzekaria.*) Zain horiek lasatu ditezen pttat. Baduk beharra-ta.
- XANPIER (*Supazterretik*). Bizi da?
- MAIXAN Bizi duk bai, bizi duk. Hori duk hik buruan: behial Eta horren galtzea ezin etsi, ezin jasan. Beharko duk hik ere ikasi, haurra, Jainkoak Igorritakoak behar bezala hartzen.

XANPIER Ez dire horiek, Jainkoak Igorriak. Emazteki ustel horrek ekarraraziak dire gure makur eta ezbeharrak oro. Ez dut hemen bizi nahi, ama. Mendi punta huntan. Bekaizkeriz eta herraz betetako auzo eta lagun zitalen artean. Ganen niz hirirat. Hirirat edo... Ameriketarat.

MAIXAN Eta zer uste duk, haur gaixoa? Han aingeruekin biziko haizela? Nor ibili duk hemen, hire burua berotzen? Badiat uste, aitatxik egia ote zuen: Jaun Bikario gazte hori...

XANPIER Jaun Bikarioa? Harengatik ez balitz, ama, etzenuten aspaldi nere berririk izanen.

MAIXAN Hori ere behar nian entzun?

XANPIER Mixeriarri diot beldur.

MAIXAN Nik ez ba, haurra. Nik ez diat ez mixeriarri eta ez lanari beldur izan. Seme bakarraren eskergaltzari bai. Ari izan diat beti beldur. Eta huna! Etorria zait hua ere. Ez nauk, haurra, hire bizitza osoan luzaro jarrita ikusi. Oraintxe jarriko nindake ba. Belaunak ez bainaute atxikitzen. Baina... Jainkoak emanen dit indarra orain ere. Zerriak behar dizkiat bazkatu. Hartzak eltzekaria hoztu gabe. (*Eta abiatzen da.*)

XANPIER Zu hoztuko zare, ama, elurretan.

MAIXAN Elurraren hotzari ere, haurra, ez diat sekulan beldur izan. Badituk, munduan elurraren hotza baino hotzagoak. (*Gaki da.*)

ZORTZIGARREN AGERRALDIA

XANPIER bakarrik. Gero hau eta JAUN BIKARIOA

XANPIER (*Jaiki eta joanen da ateraino. Handik ikusiko du ama urruntzen Mahainean jarri gero, eta erranen dio eltzekariari:*)

Agur etxeko eltzekari
Gure eltzekari gaixoa...!
Amaren usaina duzu
Ta etxe barneko beroa.
Zugandik urruntzen banaiz
Mixeriak izitua
Gorde zazu zure baitan
Amaren nigar-malkoa!

(Hau erranik, ilun eta goibel, hasiko da Xanpier eltzekaria jaten. Atean, Jaun Bikarioa agertuko.)

JAUN BIKARIA Xanpier! Bakarrik hago?

XANPIER To! Sar zaite, jaun Bikaria. Jarri zaite hementxe, supazterrean.

JAUN BIKARIA Sua? Odolean badiat nahiko.

XANPIER Hartzazu ba eltzekari sortat.

JAUN BIKARIA Gogotik. *(Jartzen dire biak)*. Adizak ongi, Xanpier. Zuen behi hori diagu behar bizirik atera. Eskualde huntan ez diagu hoin odol garbiko behirik. Hori hiltzen bazaizue, erranen dute berriz inguruko zaharrek: Xertutik heldu dela-ta, ez dela bazter hauetan holako behirik behar, eta bertze. Ta egonen galtuk lehen-goan beti! Lege zaharraren buztanari lotuak. Aintzina behar diagu egin: Etxeak berritu, abereak hobetu, laborants-moldeak alda, maxineria sar. Aitu duk? Horra! *(Aterako du zarpatik zerbeit)*. Zuen aitaxik ez bai lioke marexalari ongi-etorri eginen, hirirat joan eta neronek ekarria diot behiari osagarria. Azala irakur zak eta barnekoa emalok berehala.

XANPIER Ez du balio. Jaun Bikaria.

JAUN BIKARIA Ze ba?

XANPIER Behia galdua dugu. Eta ni, berriz, zurekin mintza nahlean.

JAUN BIKARIA Zer duk?

- XANPIER   Gaki naiz, Jaun Bikaria.
- JAUN BIKARIA   Bahoala? Norat?
- XANPIER   Ameriketarat. Hargatik, nahi nintzaizun mintza. Bada-
kit-eta lagunduko nauzula.
- JAUN BIKARIA   Nik lagundu? Zertan?
- XANPIER   Ameriketarako bide egiten.
- JAUN BIKARIA   Zer nahi duk? Ihes egin?
- XANPIER   Bai.
- JAUN BIKARIA   Ez dizkiat iheslariak lagun.
- XANPIER   Hameika aldiz entzuna dautzut: Eskualerriko laborari
gazteak ere badutela bizl-eskubidea.
- JAUN BIKARIA   Eta ez diat ene hitza janen.
- XANPIER   Hemengo hameika gazte, zehaurrek emanak dituzu
Ameriketako bidean.
- JAUN BIKARIA   Eta etzait urriki.
- XANPIER   Bertze anitz badituzu Paris eta Bordelerat igorriak.
- JAUN BIKARIA   Ez balizuten Eskualerrian lanik.
- XANPIER   Hartan naiz ni ere.
- JAUN BIKARIA   Gezurra. Hik baduk etxea eta badituk lurak. Seme
bakarra haiz-eta.
- XANPIER   Hemengo lan eta miseriari diot beldur.
- JAUN BIKARIA   Nik ez dizkiat beldurtiak lagun.
- XANPIER   Ez nuen uste hoin gogorra zinanik, Jaun Bikaria.
- JAUN BIKARIA   Ni hola nuak: Egiaren mutil bakarra. Maiteago ta go-
gorrigo egiten diat, egiazko lagunari. Badakik beaz:
Hol-ola nahi banauk, har nazak; eta bertzela, utzi.
- XANPIER   Etzaitue gaztek ongi ezagutzen.
- JAUN BIKARIA   Ez eta zaharrek, nik uste. Gure Jainkoak ezagutzen

banau aski diat. Eta... ez ninduke behar, harek ere, sobera ezagutu.

XANPIER Zahar horiekin ez da bizitzen ahal.

JAUN BIKARIA Zaharren aitzekia duk, hik ere?

XANPIER Zuk ez duzu nik bezela, —hau egin, bertzea egin— zahar bat ondoan zuri mokoka beti.

JAUN BIKARIA A gaixoa! Ez diat nik ere urrun... gure Jaun Erretor zaharrall! Adi zak ongi, Xanpier, eta gorde zak hau hiretako. Herritik kanporat igorri nahi naute.

XANPIER Herritik kanporat? Nork?

JAUN BIKARIA Inguruko aberatsek oro eta heiek bildutako zahar zonbaitek. Aberatsak eta zaharrak elgarren lagunak izan baidituk beti. Hemengo bazterrak nahastekatzen ibili omen nauk. Langileen buruak berotzen. Eskualerria omen diat gehiegi maita. Eta Yauregi-ko jauntxoa beriz... ez aski.

XANPIER Eta hargatik igorri nahi zaitue?

JAUN BIKARIA Etxerik etxe ibiliak dituk haren mutilek, sinadura-biltzen. Galdea igorria dute. Huna ageria hemen. (*Papera erakusten dio.*) Irakur zak zortzigarren izena. Beharba ezagutuko duk.

XANPIER (*Irakurriz*). Xanpier... Iturriberribeherakokortakoal Gure zaharrall!

JAUN BIKARIA (*Goxoki*). Ze nahi duk! Nerea ere... ez duk urrun izanen.

XANPIER Zer egin dizuel!

JAUN BIKARIA Deusik ez. Gu zahartzean, orduko gazteri eginen diotegun gauza bera. Berek ez badigute lehenik egiten.

XANPIER Etzera joanen, Jaun Bikarioa. Guk atxikiko baizaitugu.

JAUN BIKARIA Nundik...? Ameriketatik?

XANPIER (*Pausu baten ondotik*). Apez zaharrek amorrainketan

bezin ongi dakizu zuk, jaun Bikaria, mutiko gazteak biltzen.

JAUN BIKARIA (*Kanpoko aterat hurbildu eta hura idekiz*). Behazak han, urrun, elurretan beltza... Zerriak bazkatzen bi esku dabilta.

XANPIER (*Hari hurbilduz*). Urrunetik ere ezautzen dut, Ama! Lurrean lagun bat izana du: lana. Ez dizut sekulan jarririk ikusi. Berak nahi lukena, bertzienez utzi. Gure amak iduri mendiko iturria, sekulan ez geldi ta beti garbia.

BEDERATZIGARREN AGERRALDIA

Lehenagoak, AITATXI eta MAREXALA

AITATXI (*Barrukiko atetik*). No, mexie, ta no, mexie! Aproxé no!

MAREXALA (*Agertzen da, aitatxiren gibeletik. Xuriz jantzi eta eskunarru gorriekin. Buruan xapel zuri bat ekarki du. Sukaldarien gisakoa*). Mais pourquoi ne voulez-vous pas, Monsieur, que je m'approche de la vache?

AITATXI Paské la bache si elle bou bol, il ba krébé.

MAREXALA Oh! pardon. Monsieur le Vicaire. Je ne vous avais pas aperçu. Je vous présente mes hommages, Monsieur l'abbé. Je ne suis pas un homme d'Eglise. Mais je respecte votre Foi, comme je demande que l'on respecte ma science. (*Xanpier-i*) Bonjour, grand jeune homme.

AITATXI Xanpier! Xanpier!

XANPIER Ze-uzu, aitatxi?

AITATXI Erraiok, ilargia gohorapenean diagula

MAREXALA Qu'est-ce qu'il dit?

- XANPIER Il dit que la lune...
- MAREXALA Oh! je vous en prie!!! Ne me parlez pas de la lune! Il y a trois mois que je suis dans le pays. Hélas! Jen'entends parler que de la lune. J'avoue en avoir assez: et de la piperade et de la lune.
- JAUN BIKARIA Comment avez-vous trouvé la vache, Monsieur le Vétérinaire?
- MAREXALA Docteur, s'il vous plait. Que penseriez-vous que je vous appelle... Monsieur le sacristain?
- JAUN BIKARIA Oh, vous savez...! J'amerais mieux cela que de me faire appeler Monseigneur! Et la vache, docteur, croyez-vous qu'elle va mourir?
- MAREXALA Ah, non! Lá, je vous rassure tout de suite. Puisque... la mort, messieurs, n'existe pas. La mort n'est pas une idée positive. (*Aitatxiri begira*). Nous sommes bien d'accord? La mort n'est qu'une absence de vie. C'est pour cela que je proclame très haut: aucun danger de mort pour votre vache. Le seul danger que je craigne c'est que, á n'importe quel instant, elle puisse... cesser de vivre. J'espère, Messieurs, (*Aitatxiri begira*). que vous avez tous, ici, saisi la nuance.
- AITATXI Ze erran dik?
- XANPIER Orain arte deusik ez.
- AITATXI Erraiok, egun betetzen dikala behiak bederatzlurrena.
- MAREXALA Qu'est-ce qu'il dit?
- XANPIER Il dit que c'est le neuvième jour, aujourd'hui...
- MAREXALA Oh, je vous en prie!! Ne me parlez pas surtout du neuvième jour! Ne confondons pas, Messieurs, la science de la médecine avec la neuvaine de saint Antoine. Peut-on se laver les mains, ici? Et voici mon diagnostic. La vache souffre d'une troiditite hipereer-viev-gastronomical, que vous ne pourrez combattre, Monsieur (*papera ateratzen du zarpatik*) Iturriberri-

behekokortakoa, qu'avec de la superstoip... pardon... de la superstoitop... pardon... J'ai une déformation de la langue que proviendrait, paraît-il, de la répétition constante des noms patronymiques basques mélangés à ceux des médicaments modernes. Il n'est pas facile, comme il m'est arrivé hier, de recommander à Monsieur *Larretxeberri*, de la ferme *Gainekoborda*, de traiter sa vache *Gorritipi* avec de la *salicyliqueucaliptolanolinalonge*. (*Jarriko da eta idatzki. Papera emanen, dio aitatziri*). La science s'étant largement exprimée, Messieurs, je me retire.

- XANPIER Il neige, je vous accompagne jusqu'à la route.
- MAREXALA La jeunesse m'accompagne. Sensible à la courtoisie, je salue le symbole. (*Badoa*).

HAMARGARREN AGERRALDIA

AITATXI eta BIKARIA. Gero MAIXAN eta XANPIER

AITATXI Nork ekarri du hori hunat? Jaun Erretor zaharrak errana zuen ba: ez dugula guk, eskualde huntan, horren beharrik. Baina... ezpaita gehio zaharrentzat errespeturik... ellzan ere.

JAUN BIKARIA Neretzat ari ze?

AITATXI Bakarrik gare biak, nik uste. Zu ari zare, Jaun Bikarioa, hemengo bazterrak nahasekatzen. Baina jakizu ongi: ez goazela gu ere lo. Eta egun batez... gure Xanpier... norbaitek burua beroturik... legorrez edo itsasoz urrunduko balitzadake... jakinen nukela nik... nork alreatua duen.

JAUN BIKARIA Salbat, lagunduko zaitut kadiraraino besotik.

AITATXI Milesker. Joanen naiz neroni, batxe-batxe, bakarrik. (*Abiatzen da.*)

MAIXAN (*Barrukiko atetik*). Xanpier, Xanpier!!

- AITATXI Ze-uzu? Mintza zaitel Ze-uzu!!
- MAIXAN Gure behia hila dal
- AITATXI Zer diat nik? Ez diat ikusten. Ez diat gehiago ikusten. (*Xanpier sartzen da kanpotik. Deneri behatu eta abiatuko da lasterka barrukirat erranez:)* Umea bazuen!
- JAUN BIKARIA (*Txapela erantzi*). Behiak ez du otoltza beharrik, bainan etxeokok bal.
- XANPIER (*Barrukitik atera bedi, xala besotan dakarkiola. Eman bedi belauniko aitaxiren aintzinean.*) Aitaxi! Behazu, aitaxi!!
- AITATXI Ez diat gehio ikusten.
- XANPIER Ukizu, ukizu, aitaxi!
- AITATXI Zer duk?
- XANPIER "Katxo" zenaren umea. Nik haziko dut, aitaxi. Hau eta hunen umien umiak ere.
- AITATXI Zatozte! Urbil zaizte. Zoin ederrak zaizten blak! Blak nahi zaituztet parekatu. Jainko maitea! Nori zor diot hau?
- XANPIER (*Bikariari beha*). Ez duzu urrun, aitaxi...
- AITATXI Bal, Bazekiat... Ez diat urrun, ez... Orain ere ez duk lo egon... gure jaun Erretor xaharra!
- XANPIER Bainan, aitaxi...
- JAUN BIKARIA Xooooo!! Utzazu, Xanpier. Bego, berean, ol-ola.
- AITATXI "Otxarti-ko Patroin Bladi handia
Salinduetan guziz maitagarria"
Gaur begietarat hiluna jina zaut
Baina... Nonbaitetik eldu zait argia!

(OIHALA)

Aita Patxi Etxeberria (Andoain 1900-1989)

Gillermo ETXEBERRIA

0.- Sarrera

0.1.- Omenaldia Andoainen

Gure artean sarri kezutzen gara memoria historiko ezaz. Hau da, gure aspaldiko eta ez hain aspaldiko kontuak eta pertsonalak erraz, errazegi ahazten ditugula alegia. Egia da, bestalde, gaur egun ematen zaigun informazio uholde, gertakari, pertsonaia eta abarren inguruan ez dirudi hain harrigarri hala izatea. Batez ere gurea bezalako hizkuntza minorizatuan puntako idazle kontsideratua izan ez den batekin.

Horien artean jarri beharrean aurkitzen gara gaur egun omentzen dugun Aita Patxi Etxeberria. Aita Patxi, idazle oparoa izanik ere, ez da agertzen euskal literatur liburuetan, edota azaltzen baldin bada, erreseina laburra izan ohi da. Ez poeta eta idazle txarra delako, baizik gure artean sarri gertatu den bezala, oso nabarmena ez den idazleak errazegi uzten ditugulako bazterrean. Arrazoin sakonik gabe eta berari buruzko azterlanik egin gabe, alegia.

Lerro hauek, eta Andoainen emango diren hitzaldi eta publikazioak autore hau argitara ematea dute helburu, andoaindar idazle hau errebindikatzea. Haren ezagutzarekin batera bere idazlanak, poesiak, gutunak eta gainerakoak ezagutzera eman eta haiek duten balio literarioa aztertzea. Hamalka harrituko da haren lanaren ugaritasunaren berri jakiten duenean.

Bestalde, Andoaingo herriak, euskara munduan balore oso ezagunak eman dituen arren, haranola hain ospatua diren Aita Larra-mendi, Rikardo Arregi, Martin Ugalde, ezin du bazterrera utzi herrian duela ehun urte jalo zen euskal idazle oparoenetakoa izan daitekeen hau.

Aita Patxi ezagutzera ematen lehen pausoa Mikel Atxaga urnietarraren eskutik etorri da. Berak "Bidegileak" bildumaren bultzatzaile eta zuzendari gisara, aurten bertan eman digu argitara Aita Patxi Etxeberriaren biografia eta liburuen azalpen laburra Elisabete Garmendiak egina. Eta ez da izan kasualitatea Elisabete Garmendia lan honen egilea izatea, haren familiak harreman zuzena izan baitzuen Aita Patxi Etxeberriarekin, jesuita izan aurretik Ezkioko apaiz izan zenean. Geroztik ere iraun zuen harremana. Beraz Patxiaren hurbileko ezagutza duen batek egina da "Bidegileak"eko lana.

Bigarren pauso bat ere eman nahi izan du *EGAN* aldizkariak Patxi Etxeberria jesuitaren errebindikazio ekintza honetan. Azken urteetan, idazle ospetsuak direnean Euskaltzaindia izan ohi da haren Omenaldiaz arduratzen dena. Hain ospetsua ez direnenak *EGAN* eta *Euskalerraren Adiskideen Elkartearen* esku geratzen ari dira. Iragan urtean D. Nemesio Etxaniz azkoitiarrari egin genion eta aurten andoaindarra izan da gure helburua.

Beraz, *Bidegileak* -en arduradun den Mikel Atxaga batetik, eta gu, ni neu tartean, *EGAN* eta *Euskalerraren Adiskideen Elkar-tea*-ren izenean jarri ginen Andoaingo kultur arduradunekin harremanetan. Hemen ezagutu ditugu Nekane Goikoetxea, Xabier Jauregi, Jon Unanue, Ainhoa Ozaeta, Unai Balda, besteak beste. Esan beharrik ez, harrera ezinobea egin digutela, guk uste baino hobea, gure proposamen guztiak apoliatzeaz gain, inizatiba eta ekintza berriak aurrera eramateko prest jarri baitira.

Ekintza hauek, ez dira Aita Patxi Etxeberriaren ezagutzari buruzko lehen pausok besterik. Eginkizun geratzen dira hari buruzko lanen publikazioak, antologia berriak, azterlanak eta gainerakoak. Zeregin horietan zeresan handia izango du Lololako artxibategiak, han baltaude bere lan asko eta asko. Eta, batez ere, zeresan handia izango du Artxibategiko arduradun den Aita Patxi Olariagak. Alde hortatik zorte onarekin gabiltzala ezin uka. Izan ere Paxi Olariaga Lololako artxibategiko arduradun izateaz gain, jesuita beraz, Andoain-

go semea baitugu eta berak pertsonalki eta zuzenki ezagutu baitzuen gaur omentzen duguna.

Denbora da Mikel Atxaga eta ni neu Aita Patxi Olariagarekin solasean aritu ginenetik. Bertan luze aritu ginen Aita Etxeberriari buruz, Loiolako artxibategiari buruz eta egin nahi genuen omenaldiari buruz. Solasaldiaren ondoren Aita Patxi Etxeberriaren idazlanak ikusten aritu ginen, guztiz harrিতa geratu ginelarik. Autore honek, Elisabetek argi eta garbi esaten digun bezala, nolabait esateko, betidanik izan zuen idazteko grina. Horren adibide garbi dira gazte gaztetandik irabazitako sariak eta denetan sonatuena 1933. urtekoa "Bost lore" izenekoarekin. Horren azterketa sakona eginga du egun hauetarako Juan Mari Lekuonak eta *Egan* aldizkariak gain, bere hitzaldiaren gaia ere hori bera da. Ez da gutxi Aitzol buru zuen gerraurreko mugimendu literario hartan, Lauaxeta, Lizardi, Orixe tartean izanik, sari bat berak eskuratzea. Baina, esan bezala, bere grina eta zaletasun berezia euskaraz idaztea izan zen; esan daiteke bizl osoan egunik hutsegín gabe, gehiegisko esatea izan daitekeen arren, idatzi zuela euskaraz asko edo gutxi. Bere lumaren berri jakin zuten euskal aldizkari ugariak: "Euzko Gogoa", "Karmel". "Olerti", "Jesusen Biotzaren Deya", Zeruko Argia" eta gure ardurapean argitaratzen den "Egan"ek.

Argitaratuak asko izanik, are eta gehiago dira oraindik argitara eman gabeak Loiolako artxibategiak baleztatzen digunez. Argitaratutako bere poesien berri eman berri digu karmeldar langile porrokatu batek, Julen Urkiza "Karmel" aldizkariko zuzendariak *Aldizkari eta egunkarietako euskal bertso eta olerkien bibliografia* izeneko liburuan, 332-333 orrietan. Bertan agiri dira bere ehun bat poesia lehen aldizkari desberdinetan argitara emanak. Baina askoz ere gehiago dira argitaratu gabeko artíkulu, bertso eta olerkiak Loiolan ikusi genuenez. Azal ikuspegi bat emanez beste bi poesia liburu daude bertan: "Neurtitzak" eta "Puskak". Idazlanen arloan, berriz, honako hauek, besteak beste: *Urmeetako oroitzak*: eta *Izaten asi* izenekoak; *pentsamenduak* arloan: *Tayeldarren mendian*; *komentario erlijiosotan*: *Erromakoei*; *egunerokoak* edo *egunkariak*: *Egunerokoa*, hiru liburuki; *eskutitzak* saillean hiru liburuki: 1959, 1960, 1961-62 dela-koetan; *irakaskintza* arloan: *Tayelkera ikasteko* apunteek; kuaderno arrosa batean bere bizitzari buruzkoak; *denetarik* izeneko beste batean argitara emandako artíkulu sorta. Eta iturri onetik jakin dugu-

nez, berak Txinan misiolari egonik, "lau urte luzez iya ezer egiteko aukerarik gabe etxe-zuloan egon behar izan" zuenean eta horren ostera lurralde hura jantzi sollekin irten beharra izan zuenean, inork ez omen daki zenbat lan eta idazlan geratu zen galduta edota inork ez dakien lekunean.

Horrez gain, gutun asko eta asko idatzi zuela gauza jakina da, bai bere adiskide jesulagundikoei haranola senide eta gainerako lagunei. Guzti hori eskuratzen eta sailkatzen baduke aski lan eskua sartu nahi duenak.

Horrez gain ausartu zen gazte garaiari Virgilloren "Eneida" euskaratzen nahiz 612 bertso besterik ez itzuli. Heldauroan, 57 urterekin Dabiden salmoak eman zizkigun "Dabid'en eresiak" izenarekin.

Ezin dugu alde batera utzi berak Olabideren "Idazteuna" argitaratzeko egindako lan paregabea. Urrutian misiolari egonik eta ordena barruan zuen ospea gogoan, Jesulagundiko Nagusiak propio deitu zion osatu eta biribil zezan Aita Olabideren "Idazteuna". 1957. urtean egin ahal izan zuen ahalegin hori.

Gure sarrera hau mengel samarra iruditzen zait bere poesia eta bertso antologia honi agurra egiteko. Aukeran argitara gabeak begiratu ditut "Bost lore" ezik. Uste dut bertan oso ondo isladatzen dela autore honen poesia eta bertsoetako sen fin eta arina. Irakurle eta azterlariari esku utzi nahi dugu horren sakonketa.

Sarrera honi azken hitza emateko, esan beharrean aurkitzen naiz, aire fresko baten moduko lurruna sortzen duela autore hau irakurtzeak. Askok zaharkituegia dela esan dezakete. Nere iduriz garaiak azkarregi iraungitzen diren garalotan freskagarri da beste gisako irakurketa eta poesiak irakurtzea ere. Ziur andoaindar eta andoaindar ez diren askok eta askok oso pozik irakurri eta kantatuko dituztela eskuarteko poesia eta bertsoak.

Poesia

Ana URKIZA

I. ATALA: BERE ILDOAN

1. DENBORA BADOA...

"Soberan dagoen denbora basamortua da"

Badoazkit
begien aurretik
amets ganduaren
kaloak itsasaldera,
    eta itzuliko zaizkit
    palsala berdea
    grisatuko didaten
hodei aihertsuak.

Itsas kurkuilluak
bere baitan gorde du
itzuliko ez diren
olatuen joana.

Beiratean
amaraunak garbituz
iragandako geroan
kalea tupust.

Distantzia
ahazturatzen
    hasia.

Distantzia ez da
bi punturen arteko espazioa
    espazio biren arteko
    urruntasun bateraezina baizik.

    Espazioa,
denboraren
gordeleku isila.

Euriaren zain
aterpe hezean...

    ...
    denbora
    ahituz...

Galendu da denbora
    haizearen iraganaz.

Hiradura,
denborak higatu ezineko
harri zapala.

Denbora gelditu egiten zait
gelako leihoa ireki
eta aurreko larrea ikustean.
Denborak aurrera dagit
gelako leihoa itxi
eta
itsasoaren haserrea
imajinatzen dudanean...

Presarik gabeko
adina
itsaso aldakorrari
lehotik begira.

Duelo odoltsuan,
    ordu ezpatalaria
    hiltzaile.

Lainoaren sareetan
uso ameslaria
gatibu hegalari,
    Iguriki enbataren...

GAUR

ahaztuzeko
eguzkia
Itzungiko nuke

BIHAR

izateko
jadanik.

Zaude jagoi
bihar arte zain,
gaur jadanik,
berandu izango denaino.

Beti

ez denean
inolz.

Sekula eta beti
gorrotatuko zaitut;
sekula ez
eta beti.

Egutegiak

historiari
ezin orririk kendu.

Memoriak

irauli dezake
bakarrik
historia.

Gaurko altzo epela
biharko hotz hutsa
askatasun egarriaren hegaldia
hegoalderantza haizatu ahala.

Adu heltezina,

eskuan.

2. GAUAREN EZKUTUKOAK

"Gauak ezin nau eraso lo nagoenean..."

Gaueko azalaren sorgindura,
sagar erre gorriaren
bizi-poz negar-zotin gazia,
ezti pozoia.

Piztu da zuziria
gau beltzaren paparrean
krabelin...

Zer gertatzen da
arrastiko zero okreetan
eta goizaldeko ortze garbietan,
gaua zorlon
eta eguna zorigaitz
zaizkigunean?

Berri imintzioa gauean
belar bustiak...

ihintza goizaldeak.

Araztu gaua:
egunsentirarte.

Ostantzak
lepoa
moztu...
argiari.

Saguzaharra
egunsentiaren belazean
gerizperatzen.

Gauaren gelan
lizarrak urrutiko minez.

lizarrak ostatu
sabairik gabeko etxean.

Ilargiaz
bestalde,
gaua ilun.

Ilargipean
hondartza
bortxatu
...isilean.

Belutu zaigu
jada
gaua.

Negarrak
gauz
ozenagoa egiten du
oinazea.

Su antzemalea
zeru gorrian,
gau-ke ikara
gorputz ebatuan.

Izerdi tantak irrist
gauaren lokietatik.

Harpea du
ilunak
irentsi.

Ilunkeran
desagertzen da
ildoa
lotara
ortzemugan...

Gau ertzeko asmakizunak
biharamona artifiziozko,
irudimen ebaindua
lokamuts.

3. GELA ILUNETIK

"Prest nengoke, ene gelak botaka egiten duenerako"

Irentsi nau
gaur ere,
abullak.

Gela gebenduan
ametsa eder.

Panpinez jositako apala,
artifiziozko mortua.

Kanpai hotsa
etxebizitza grisetako leihoetan sartu da.
Etxebizitza grisetako leihoek irentsi dute
kanpai hots mutua.

Zure ahoa balltz
elearen leize hezea,
han busti
eta atsedean nuke nahi nik...

Nire soinekoak
udaberriko adjektibo
eta udazkeneko aditz balira,
leizeko erakusleihora
gonbidatuko nindukezu
seguruenik...

Zaldi hegalaria
balkoian zaindari.
Leihoia ixtera gonbidatuko nau
har ez diezaiodan arnasa zuri,
bide galipot berriari.

Pertsiana artetik
diragart,
oin-hots bustien
bilaketa eroa,
beroa.

Bedatsa

leiho kantoitik sartzean
itxaropenik gabeko gela hesituan...
Banaka agurtzean
ganbarako oroimen historikoa...
Hautsa argi errainuel itsatsiko zaie
barnera irten nahi eroan.

Sorgindura berantak
betile ganduetan
leihoa atzen,
betikotz.

Gelako
leiho biluzia
arima bako haragiari
ilaun...

Pentsamendu minak
buruan sosegatu ezinik
leihoaren zirrikitutik ihes.

Gela gordinean
jasotako lehen musuak
sexua diragarkio
buruari.

Pentsamendua eskegita
gelako sabai malguan.

Gela bete iluntasun:
eta angelu itsuan
hormaren kontra iltzatuta
kurtina hegaldarazten duen
esku ikustezinaren beldur.

Jaun eta jabe:
leihotik herabeti sartutako eguzki printzaz,
aments,
jabetu naiz.

Argia ataizean
gelako ilunaz
ikasi nahian.

Hil banendi
zuhaitzak loran daudenean
karrika jendez gainezka
eta geroa leiho atzetik iguriki...
Hil nadin
aurrera egin aurretik
ezjakituriz
pozkarioaren altxorra aurkitzean...

Izarren distirara
biltzen diren oroitzapenak
sekretuak xuxurlatzen
gela ilunaren sabalaan.

Ubelunearen sakonean
begi-nini negartia
gela ilunetik
argira,
axalerat.

Zure erretratu aspaldikoa
begitarte lausoan oraino
sabai beltzeko distira bat argi
salatari eta gidarj.
Ene, hil banendi!
Tximista zorion errainuz
betiko malteko zaitut
ezin esanez bizi baino.

Tunela,
azken argi puntura
erakargarri.

Hodel zaporeko
elur maluta
kale kantoi izuria
maillukatzen
espaloi ertzetako
giza maillatuneak
oro,
sekulakotz horbaInduz.

Gauetz
laketetsi dut
kalea,
gauetz
asfaltu jendez lainatua.

Karrikan barrena
kalegarbitzailea,
edonorabidean
gaur,

bihar,
eta etzi.

Hiria
jende metak
eraikiz...

Harrerauntsiak
zigortu nau
bortizki
kale kantoiian,
nola
pekatu likitsak
zeruko
ate
aurrean...

Lokamutsak pizten
kaleko farolaren izpi-errainua
gelako hormetan,
gatibu,
esnatzen denean.

Bueltan bueltan,
beti leku berean.

5. AKABERAN

"Hiltzeaz nago hustu nadinerako"

Akabera dut gura
 akabera tragikoa:
     lillak usaintzeaz
     zeru urdinak miatzeaz
     kresal errea dastatzeaz liberatzeko...

Sufritzen hasi aitzin
 ezerezera murgil nahi dut...

Izarren abaroan
 gorde ditu heriotzak
 errauts biziak.

Adrelluzko zubi gorriak
 hiriaren mundu bi
 bilkuratzen,
 nola heriotzak,
 banandu ezinezko bi bizitza.

Zubiaz
 bestaldean
 azkena.

Bizitzaren erratza,
     heriotza.

Pentsamendu solteek
 errepide mapan barrena
 amaiera ezta iguriki.

Hitz aurki gabearan
 artaziak
     infinitoa
 finitora mugatzen...

II. ATALA: BIDAZIA

6. LEIHO IREKITIK

**"Leiho irekitik haruntza... amets dezaket oraindik;
leiho irekitik honuntza... hegald a ninteke noiznahi"**

Arima amiotzen
itsaso berde
zeru grisean...

Badiarako sarreran
olatua presatu
gurdiaren abar-zuri
hots bitsetan.

Itsas barearen zain
gogo-bakea antzutu.

Olatuek gupidagabe
erauzten
urertzeko
gezi malteminduak.

Iguriki zaio
txalupa eguzkiari
goizaldeko bainuan...

Urre bilatzaileek
ez dute eguzkia ikusi
itsaso zabaleko urak
goizero urreztatzen.

Olatuei begira
urrunetik
urrezko hauts aleak
apar bitsetan,
apurka-apurka badatoz
desagertuen bidean.

Euri aterria eriden
kaloak
itsasertzaren laino
lausoan...

Haizea
txistuka ari da,
hormaz horma
oihu bera pintatuz,
itsas kantuak
erotu aitzin,
karakola
barruan.

Aire ximelak
petalo eriak
gozaratzen,
nola
ihintzak
egunsentia...

Marmokak badu
uretan desagertzeko
irakin puntua...

Urrats anonimoek
bakardade lilura damaiotehondartzari,
zuhaltzetako orbekak
amiltzen hasten direnean...

Zeru ertza busti
olatuaren
apar akituak.

Leunki
goldatu dute
zerua
negar puxilka
zuriek.

Putrearen leloa
soberakin
bizi
gose...

Zeru uharretatik
telefonoak tantanka
tu-tu-tu, tu-tu-tu, tu-tu-tu...
tella kutsatuen ugerrera
tu-tu-tu, tu-tu-tu, tu-tu-tu...

Eguzki printzaren gerizari
dantzatzen zaizkion
hauts partikulek
naute illurutzen
egundaino.

Pintore ameslaria
bidazti
motxila hartuta
inspirazioaren bila da abiatu...
Urrun da joana...
Urrun da ibilla...
Paisaia margulak bisitatu ditu...
Eta azkenean,
ametsak pintatzea
du deliberatu.

Zapata
bidertzean aharrausika
abandonaturiko izarraren
hegian,
ortzean.

Hodei bakan batzuk
gelditu zaizkio zeruari
ezpain muturrean...

Hegazkinak zeruaren sabela
zulatzen badu
nora joango da haizea?
...eta bidaztia?

Haizearen
lemazaina:
batela.

Haize errariak
 atzaparka nahi lapurtu
 eguzki erregearen
 urrezko Irribarre faltua.

Ekaitz mendekatia
 mendikate urrunetan
 kateatu.

Hostorik gabeko
 abar eta enbor lharrel
 musukatu zale
 lanbro hezea...

Lastozko bizkar lharra
 behi zuri-beltzak
 belardi berdearen
 hezean...

Basamortuko harriari
 zut zailo tenplua
 lurin-egarri.

Armiarma-sarean
 gezia
 zauri zoll.

Zuloaren aldamenean
 harri-metak pilatzen.

Sustrai nahaspilatuek
 gozatu ezin
 erretxinolaren
 txorrotxio hunatua.

Suhiltzailleak arren!
 Ene errala sufrituak
 harrizko hesietan gatibu
 berri ekarle hegalarien
 zurtasun askeaz erre.

Haitza
bidertzeko harriaren
askasi.

Arroken atzipena
itsasoa malgu
ustean...

Euri hautsa
naro-naro
teillatu gorrien aterki
hiri kutsatuaren
argipotx sorginduetan.

Hondartza bakartian
haltzaren
harroin,
hondarra.

Olatuaren kasketa
damait
itsasoari hondar aleak
lapurtu nahian,
gona barrena
bustiren didazunean
gorago heldu asmo
usaitu desiran.

Apoa ohekide
maildire inozoen erreinuan
ipuinin amaleretan aments,
gaur oraindino,
sinisterik duenak.

Igel guztiek ote
printze urdin bat
beren baitan...

Irudimena
koadroko paisaia berdean
Ito,
pintura olioztatuan...

Arrosa lurrinez
 zaitut oroit
 zeruko lur
 itsasoko hodelen negar
 euri jasa petalo-masail gorriekin.

7. ITXAROITEAZ

"Ezusteakoetan sinisten dugulako mantentzen da gure baitan itxaropenaren sua itzali gabe, heriotza den arren ustekaberik handiena..."

Betiraunde,
     arana mendi
 bizkarrean...
 Betiraunde,
     itxaropen txinparta
     su hautsetan...

Hator gaudimen
     ene magalera
 hator, arren,
 biharko penak umeltzera...

Betzuloetan
 argia galdu.

Hasierako urratsak
 dorpeegi dager
 atariko asmoa.

Haize eroak
 uste aratza
 asmo lohiek in kordokatzen du
 hodeiek osin sakonak bezala.

Udaberria,
 urtero amesten dugun
 promesa ekandua.

Fruituak aske du uste |
bere burua
zuhaitz tiranoaren behatzetatik
lhes egiterakoan,
    anckeri,
    lur eiharren kontra
Istripatzen den arte.

Ustea
kimera bat da,
baita itxarotea
eta maitasun galduaren
igurikitzea...
Hobe da uztea
gorrotoa aspertzen
eta geroa egutegitik kitatzen
ametsak kolorez pintatzen baino...

Promesek ustel behar
izar puskatuen hauts direlaketz.

Krisketa jarri diot
ametsari,
barruan
Inor ere sar ez dadin.

Asmoak handi
ezinaren lautada zabalean...
    Lar arteko loretxoaren
    begitarte tristatuak,
ortzeko izar ezkutukoena ere
eskurakor amets,
sinistezin.

Promes egin bezala,
bideak bidazia irentsi
Erromarako bidegurutzean.

8. HITZONTZIA

**"Mundua ulertzeko behar ditugun hitz guztiak hitzontzian daude.
Zoriontsu izateko, hitz egokia aukeratzea besterik ez da behar"**

Hitzontzia,
beirazko hiztegi opakoa.

Hitza,
eriden zaitut
azkenik,
poesian.

Ixiltasuna idatziko dut
damu naizenean,
ixiltasuna
errudun epaitzen nautenean...

Azken guraria eskatzeko tenorean
ixiltasuna gordeko dut
hitz idatzia
-altxorren sekretua- nere baitan.

Hitzak arakatzen
arakatzen,
maitasun ugartzen hasia
topatu,
bazter ahanzli baten.

Oin azpian
birrindutako hitzak
beluri doaz,
bisuts astunean barrena
egitxurantz,
elbarri betiereko.

Ahaztu
nire aitaren etxea,
alde
nire oroimen idatzitik...
Enoratu
den-dena
eta hasi,
huts hitsetik.

Labankada batez
moztu dizkit
mingain puntatik
jauzi egitera
ausartzen ez ziren
hitz koldarrak.

Mintzo naizeno
ene desira grinak ditut
aitor
bizi-indarraren sekretu.
lxil nadinean
desiraren sua zait iraungiko
eta heriotzaren beso sendoetan
itoko naiz
nakar
ahots eske.

Hatza darraio
kristal geuna
umeldu duen
hats aspertuari,
ele ederrez brodatutako
ispilu lainotuaren
poemarioari.

Hitzen doinura
dantza
xirula sorginduak.

Pinpilinpauxaren izen xebreak
sinonimo asko erakarri ditu
hitzaren zirkura.

Lumaren pisua
lumaz
mintzo da.

9. MAITASUN PRINTZAK

"Maitasuna dator etorkizuneko opio naturzale"

Bizitza ernai
bihotz lorean.

Atximur dagit
zure presentziak,
ezagutza sufritzera naramazun
pizgarri aseगतitza.

Bihotz astundua,
gibelaren
aingura.

Erritmoa galdutako
bihotz taupada
maitasunaren amildegian.

Uste genuenean
betiko ginela elkarren
deabruzko zalantza gorriak
olatu bustia azterren
maitale urrun-minaren.

Hauskor
duket bihotza
bihar eta beti
zuretzat
...
sekulako.

Kaudimen
zaitut
bihotzeko
malte.
Kaudimen
malteko
nauzun
arte.

Tximista zorion errainuz
ezin esanez bizi baino
betiko malteko zaitut...

Amorio irabioak ere,
goragalea dakar.

Ezkutuko amodioa
arras ezagun.

Itxaroitearen parusiaz
malteko zaitut
baita
gezurraren galnean
sinatzera behartuta ere.

Metanoia,
maitemintzeko formula berria.

Zoriona
hartzaratu,
gozamenerarte.

10. UBELDUZ...

"Poesia da ahaztura"

-Maite zaitut -diotso.
-Eta orain
zer?

Zenbat aldiz miratu behar nauzu
horzka egitera ausartu aitzin?

Gogoak
gogait
dagit.

Etoi nanao
dut sabelean
orru...

    Laberintora
erotzera naraman
urre-egarri.

Kapez kap zaitut
gorroto,
    tiro...

Kutxiak,
nork bere kutxan
kuttun giltzaperatutako
haize-ispilu ixilak.

Helburu bat dugu,
edo beharbada,
esperimentuak gara
tximinoak karioletatik askatzeko?

Galdera zaila orojakilearentzat
patua idulezta ahal ote denentz...

Lege idatziak
ikumenaren hutsegiteak
zitalkien
zigortzen.

Asago, asago,
...
    bedaino.

Memoriaren hutsuneetan
dagite kabia,
egun eta eguzki,
pasadizu gozogaziek...

Ahazturaren kabiako txitoeak
aldizka botaka
dagite
oroimenaren adabaki
liserigaltzak...

IRION

oroimen garraztuak
asmo berantiarak...

IRION

egia haizetuak
puxika lehertuak...

Hirian,

aro oro

IRION.

Arola pentsamendua
gurdi eroak jaten duena.

Iraungi ahal ote

lehenengoz kausituriko argia?

    Eta azkenekotz agurtutako

    paisala?

Nork jakin

zalantzak iziotu

ala Ireki egiten ote diren...

Ziurtasuna

baldintza-zakueta

saltzen.

Gizon-zalantzak

itsaso zabalean bainu.

Errepikapen biribila

aldapan behera...

Urazalak tatuaila

dakar ageri

marinel urrunaren

mezu itoa igeri.

Fabulaz fabula
erlea
historiaren bilauna
ontzi garden batean
metatzen...

Ipuina,
hamabigarren kanpaikadarekin dator.

Bozkariunde
zure ezti izena,
bozkariunde.

Leku ederra da
poza.

Akatsa
edertasunaren
zut.

Zuri sakonetik
odola bero
bor-bor zoro.

Kirmen zaitut
ahots gandua
eztarrian
zaudaino.

Tomate umoa
gorriagatik
lehertuko...

Mihise artean
babes bila
galdu du
itzal gosea.

Goseak
barrurantz
jaten du
hezurra ukitzeralaino.

Premiak
 kausitzen ez
 adiskide nahia.

Begi-ninietan
 egia
 beldurgarri.

Akigarri zaitut
 desertuko egarri.

Gezurra
 elur bola handi bat da
 haziz doana
 bilitza bezala.

Ludia
 gezurrak salbatuko badu
 antropofagoak
 infernuko errestan
 lehenak dirade.

Kemen sutua
 gozariaren lehen orduetan.

Inta beteko
 ispiluan
 hodeia
 bere buruari
 so.

Begiak
 tarte bat
 begiratzeko.

Euri aterria eriden
 kaloak
 itsas-ertzearen laino
 lausoan...

Izar bat
itsasora erortzen
denero,
itsaskariei
zalantza berri bat
jalotzen zaie
urazpiaren ilunean:

    itsasoko ur gardenak
nolatan
    sorkari zerutiarrak
herdoiltzen?

Begira, begira...
argia
itsutu.

Kearekin batera
tximinian gora
    da hegaldatu
izpiritua
argazki horizatuaren gatibu.

Txoriak
zeru sabalan
istripatzen ez.

Gerezi isolatuen
negarra,
malko geminatuetan.

Dakienak badaki ez dakiela
    ez dakienak ustel daki.

Dunbotsa
zeruaren zauri irekitik
negarrez mara-mara.

Bisuts lekedatsua
suge mugimenduz
ibalan behera,
zuhaitz adarren
bisalari
pentsamendu biluzia
lerdea.

HAUR ETA GAZTE
LITERATURA

Haizeorratzak
 eguzkiaren umore mudakorra
 aldatu ezin.

Tximileta bihurriek
 aire geldoa
 txirimolatzten.

Bakardadeak
 eskuak poltsikora
 gonbidatzen.

Haize errariak
 atzaparka nahi lapurtu
 eguzki erregearen
 urrezko irribarre faltsua.

Txorimaloa
 zelai izkinan
 pentsati...

Eromen erpina
 mindari...

HAUR ETA GAZTE
LITERATURA

Haur eta gazte literatura euskaraz

Iñaki ZUBELDIA

Asko eztabaidatu da haur literatura benetako literatura den ala familia honetako anala pobrea eta arlotea den. Haurrentzako idazten dena literatura izango bada, hau da, litteraz osatutako ura, magikoa, estetikoa, ulergarria eta erakargarria izango da. Orduan izango da benetako edabe. Horrezaz gain, fantasia, umorea, ironia, misterioa, lilura eta xarma baldin badauzka, orduan koktel literario ezin hobearen aurrean aurkituko gara, dudarik gabe.

Kontatzen den istorioa ederra eta lilugarria izateko ez dauka zerikusirik galak, modernotasunak edo kokapenak. Istorio bat berez da estetikoa, ederra eta erakargarria, edo ez da, nekazal girokoa izan nahiz hirikoa, sexismoaz hitz egin edo ez.

Haurrentzat idazten denean, normalki klabe berezi batean idazten da, irakurlearen adina eta istorioa jasotzeko duen ahalmena gogoan hartuz. Gerta daiteke haurrentzat edo gazteentzat idatzitako liburu batzuk helduentzat ere interesgarri izatea edo alderantziz. Baina helduentzat idatzi den liburua ezin da derrigorrez umeentzat ere ego-kia eta interesgarria izan, ezta umeentzat idatzitakoa helduentzat ere.

GERRA ONDOKO HAUR ETA GAZTE LITERATURA EUSKAL HERRIAN

1940tik 1970era

Euskal Herrian haur literaturan urrats batzuk lehendik eman bal-

din baziren ere, hemen 1940tik gorako sorkuntza lana aztertuko dugu, hau da, gerra ondokoa.

Garai honetan, kalitatezko lehen haur liburutzat har genezake Oxobiren *Haur elhe haurrentzat* (1944): poemak, onomatopelak, hitz-jokoak...

Ondoren ipuinak dira nagusi aro luze batean: P. Ithurralderen *Murtuts eta bertze* (1945), Errose Bustintzaren *Euskalerriko ipuinak*, Yon Etxalderen *Purra-Purra* (1953), A. Irigarayren *Euskalerriko ipuina* (1957), Felix Bilbaoren *Ipuin barreka* (1959), Julene Azpeitiaren *Amandriaren altzoan* (1961), Jean Etchepareren *Mendekoste gereziak eta beste* (1963), Mª Jeanne Minaberriren *Itchulingo anderea* (1963) eta *Xoria kantari* poesia liburua (1965), Martin Ugaldere *Umeentzako kontuak* (1966), J. A. Etxebarriaren *Lo eta amets* (1967), poesia eta haur kanta.

Umorea ere badu tokirik garai honetan: Yon Etxalderen *Pernando Plaentxiarra* (1957), Juan San Martinen *Zirikadak* (1960) eta *Eztenkadak* (1965), G. Muxikaren *Pernando Amezketarra* (1964), Anastasio Arrindaren *Irripar egizu. Oto ta Pototo* (1969). Bestalde, esan behar da arestian aipatutako ipuin liburu horietako batzuetan ere umorea gainezka dagoela.

Baina, aro honetan dena ez da ipuina eta umorea. Baditugu gutxienez lau obra oso berezi eta desberdin: Yon Etxalderen *Alostorrea. Elezar berritua* (1950), Jose Antonio Loidiren *Amabost egun Urgain'en* (1955), Euskal Herriko lehen polizia nobela, Agustin Anabitarteren *Afrikako basamortuan* (1954) bidailiburu eta *Poli* (1958) gazteentzako abenturazko nobela eta, azkenik, Nemesio Etxanizen *Lur berri billa* liburu bariatua, nobela, irratsaioak, ipuinak, antzerkiak, poemak eta haur kanta biltzen baititu bertan. Dagoeneko haur eta gazte literaturan pauso batzuk aurrera eman dira.

Honezaz gain, 1960ko hamarkadan ekiten zailo baita ere ipuin klasikoak eta beste zenbait liburu itzultzeari. Honela *Charles Perrault'en ipuina*, *Phedro'ren alegiak*, *Esopo'ren alegiak*, *Svensson-en Noni eta Mani*, *Hans Christian Andersen-en ipuinak*, *Grimm anaien ipuinak*, *Margo Ederdun Entziklopedia*, *Abereen mundua*, *Afrika*, *Landareen mundua* eta beste hainbat itzultzen dira euskarara.

1970eko hamarkada

Hamarkada honetan sorkuntza lana ugaritu egiten da eta haur eta gazte literaturak urrats berriak ematen ditu, gai eta tratamendu modernoagoak erabiliz.

Besteak beste hor ditugu Jean Barblier-en *Antxitxarburu-ko buhamiak* (1971), Ikastoletako haurren lanak, *Haurra ipuin denean* (1973 - Zarautz) eta *Izarren begietan* (1975 -Elgoibar), Xabier Gereñoren *Nora naramazue* (1972), *Andereño* (1975), *8 teatro lan* (1979), Augustin Zubikarairen *Bale denborak* (1978), Antton Guzurrerxe (1979), Xabier Kintanaren *Gure piztitxoan artean* (1974), *Oier Beltzuntzeko* (1976), Xabier Mendiguren Bereziarturen *Euskal Historian zehar* (1973 aldean idatzia eta 1980an berrargitaratua), zenbait egileren *Haur kantarien birlorak* (1974) abestiz eta olerkiz osaturiko liburuxka.

Baina fenomeno berezi bezala har daiteke GERO Argitaletxeak sortzen duen KIMU salla (1972), haur literatura indartzera datorren bilduma interesgarria. Lourdes Iriondo da haur literaturari hasiera emango diona sail honetan: *Martin Arotza eta Jaun Deabrua. Sendagile maltzurra* (1973), haurrentzako antzerkiak, *Hego-haizearen ipuinak* (1973) eta *Buruntza azpian* (1975) antzerkia hau ere. Lan bikaina egin zuen Jesus Mª Arrietak ere, *Antso Gartzreiz* (1974), *Harkaitz, elurra ari zueneko haurra* (1976) eta *Orreagako gudua* (1976) gazteentzako nobelak idatziz. Iñaki Azkunek nobela historikoak idatzi zituen: *Eneko Haritza* (1975) eta *Katalin Erauso* (1976). Andoni Sarriegik *Belartzelaiko mutikoteak* (1977) eta *Kabri* (1983) eta Daniel Landartek *Aihen ahula* (1978) lan bikainak idatzi zituzten.

Eta haur literatura modernoaren hasiera hamarkada honetan jarriko genuke: Tomas Elortza da *Botila baten historia* (1973) liburu hunkigarriarekin hasiera ematen diona. Gai aldetik kutsadura, familietako bizimodua, fantasia eta botilaren beraren ibilbidea errekan eta gero itsasoan kontaktzen ditu. Errealismoa eta abentura dira nagusi liburutxo honetan.

Urte berean Luis Haranburu Altunak *Itsaoak ez du esperantzarik* (1973) joera modernistak dituen nobela idazten du, ikastolako gazteek asko irakurri dutena. Baditu beste narrazio lan batzuk ere *Desgizona* (1978), *Karakol presoak* (1987).

Inaki Zubeldiak *Unai agintaria* idatzi zuen, 1976an Irun Hiria 1. Saria jaso zuena eta 1982an *Euskaldun bat Marten* izenarekin argitaratu zena. Ikastolatan, faszikulotan banatuta, erabili zen urte askotan abentura eta fantasiaz betetako ipuin hau. Lehenengo aldiz ume euskaldun bat gure lurraldea utzi eta Marteraino joaten da, extralurtarren adiskide eginik. Liburu honi buruz esan behar da 1969ko abuztuan idatzia dela, amerikarrak ilargian lur hartu eta berehala.

Ramon Salzarbitorlaren *100 metro* liburua (1976) joera modernizatzaile hau sendotzera eta astintzera dator. Liburu honek helduentzako idatzitakoa badirudi ere, ikastoletako gazteek bere egin zuten eta gazte literaturako obra bezala ere har genezake.

Xabier Gereñok ere gai modernoak idazten ditu urte hauetan: *Espioitza* (1977) eta *Jurgi kapitaina Britainian* (1979) nobela poliziko eta intrigazkoak.

Gotzon Garatek arrakasta handia izan du gazteen artean bere nobela atseginekin: *Esku leuna* (1978), *Elizondoko eskutitzak* (1979), *Goizuetako ezkongaiak* (1979), *Izurri berria* (1982), *Alaba* (1984).

Eta, azkenik, Enkarni Genuak *Erreka Mari* (1979) ipuina idazten du eta Txotxongiloaren aitzindari bihurtzen da Euskal Herrian.

1980tik gaur egun arte

Dударик gabe, pausorik sendoenak haur eta gazte literaturan 1980tik aurrera eman dira, produkzioa biderkatuz, kalitatea hobetuz, joera narratiboak eta erabiltzen diren gaiak dibertsifikatuz...

Azken urte hauetan literatur jenero gehienak jorratu dira, baina agian antzerkia ez gehiegi. Marjane Minaberry *Haur antzerki* (1983) eta Xabier Gereño *Zortzi teatro lan* (1982), *Umorezko teatroa 1* (1993), *Umorezko teatroa 2* (1993), *Teatroa (3-8)* (1994) dira hurrentzako antzerkia landu duten autore alpagarrienak. Beste jeneroak, oraindik hobetze bidean badaude ere, dexente jorratu direla esan daiteke. Honela ipuin harrigarriak, mitologikoak, fabulak, klasiakoak, herrikoiak, unibertsalak, fantastikoak, mundu osoko folklo-rekoak, Euskal Herriko kontu zaharrak landu dira gutxi edo gehiago.

Narratiban esan daiteke aurrera-pauso handiak eman direla

errealismo mota desberdinak jorratuz eta gizarteko arazo ugariak literatur-gai bezala erabiliz, hala nola: ekologia, eskola, lagunarteko arazoak, familia, herrien askatasuna, langileen arazoak, emigrazioa, langabezia, zapalkuntza politiko eta sozialak, norberaren barneko arazoak (psikologikoak, familiakoak, gizarteak eragindakoak, droga, alkohola...) Honez gain fantasia, abentura, umorea, laguntaldean gertaerak eta balentriak, zientzia fikzioa, narrazio poliziakoak, maitasun istorioak, biografiak eta nobela historikoak, kostunbrismoa, eta beste hainbat arlo landu dira.

Poesiak ere maila bikaina lortu du, eta olerkigintza haur eta gazteen mundura hurbiltzen bikain asmatu dela aitortzeko.

Garai honetako haur literaturako idazle guztiak alpatzea lan zaila baldin bada ere, hemen dituzu gehientsuenak, eurek egindako lanen aipamena eta guzti, kronologikoki emanda:

Bernardo Atxaga

Nikolasaren abenturak eta kalenturak (1980), *Ramuntxo de-
tektibe* (1980), *Chuck Aranberri dentista baten etxean* (1982), *Bi
letter jaso nituen oso denbora gutxian* (1984), *Sugeak txoriari begi-
ratzen dionean* (1984), *Bi anai* (1985), *Xolak badu lehoien berri*
(1995)...

Jose Mª Satrustegi

Ipui mireagarriak (1980), *Lapur zuriak* (1981), *Axelko eta Otso-
ko* (1983)...

Anjel Lertxundi

Tristeak kontsolatzeko makina (1981), *Gizon kabalen piurak*
(1982), *Hamaseigarrean, aidanez* (1983), *Madame Kontxesi Uribe
saila (lau liburu)* (1988), *Peru eta Marixe, mila eta bat komerixe*
(1993)...

Joxantonio Ormazabal

Pernando Amezketarra (1981), *Kaskarintxo* (1982), *Kotti*
(1984), *Patxibusa* (1985), *Maripertxenta* (1986), *Kittano* (1988),
Saturna (1992), *Hitzak jostailu* (1994), *Lazkao txiki* (1995), *Txoko
txiki txukuna* (1999)...

Mariasun Landa

Ametz uhinak (1981), *Txan fantasma* (1984), *Errusika* (1988), *Maria eta aterkia* (1988), *Alex* (1990), *Kleta bizikleta* (1991), *Julietta*, *Romeo eta saguak* (1994), *Nire eskua zurean* (1995)...

Iñaki Zubeldia

Euskaldun bat Marten (1982), *Josu Azalaren harribenturak* (1986), *Tximu bat klinikan* (1991), *Txerrama errudun* (1994), *Maddi oporretan* (1995), *Nire aita ezin izan nuen salbatu* (1997), *Pako belea* (1998)...

Jesus Mª Olaizola "Txilliku"

Zozoa eta biok (1982), *Muxi eta Puxi* (1987), *2.061: antzinako kronikak* (1990), *Katixa eta Kroko* (1992), *Indianoa* (1993), *Agure jakagorria* (1995)...

Joxe Erzibengoa

Erbikumeak (1982), *Izaro* (1982), *Otzaurteko ezkilak* (1982), *Sorgintxuloko pikondoa* (1982), *Hiru Erregeen Mahaia* (1987)...

Juan Manuel Etxebarria

Lamiñak (1983), *Mari Anboton eta Gorbean* (1983), *Prakagorriak* (1984), *Gorbeiatarrak* (1990), *Bizkaialdeko ipuin-esaundak* (1995), *laun Zuria* (1997)...

Pello Añorga

Hola hala behin (1983), *Pottoko* (1984), *Lau tuntun eta berrogei jubilatuta* (1986), *Anttoni Bill Oesteko bandidoa* (1987), *O babarruntxo elektriko* (1988), *Errege Federiko Handiaren arrautzak* (1990), *Lientzo txuria* (1991)...

Joanes Urkixo

Elur ganean (1984), *Patxi Trumoik letrak ikasi nahi ditu* (1985), *Patxi eta txoriaren bahiketa* (1986), *Lurra deika* (1991), *Shangai Tom espazioko zaindaria* (1992), *Zeruak erori zirenekoa* (1998)...

Juan Martin Elexpuru

Fernando Plaentxiarra (1984), *Pitxirrio Zirkus* (1988), *Marea bi-
ziak zozomikotetan* (1991), *Alpeen itzalpean* (1993)...

Pako Aristi

Martinellok ez du kukurik entzuten (1985), *Martinello eta sei
pirata* (1986), *Zazpi pirata balsa batean* (1987), *Hamasei pirata eta
paralitiko bat* (1988), *Jantoki txinoan* (1991), *Benetako lagun
aterbea* (1998)...

Joxemari Iturralde

Zikoinen kabian sartuko naiz (1986), *Londresen nago aitona-
rekin* (1987), *Ijitoak dauzkat etxean* (1988), *Lau bizikleta urrutira
joateko* (1994), *Sute handi bat ene bihotzean* (1994), *Lehen amo-
diora Suedian* (1997)...

Joxerra Garzia

Malen laberinto madarikatuan (1986), *Gau bat gauekoen artean*
(1988)...

Jesus Mari Mendizabal

Apextegitik gotti (1986), *Zelina* (1986), *Ilargia lekuko* (1989),
Leizezulo (1993), *Kalezulo* (1996)...

Aitor Arana

Azkonarren laguna (1987), *Loaren bidez* (1990), *Afrikako se-
mea* (1991), *Urtegi misteriotsua* (1994), *Jainko txikia* (1994), *Uxue
eta Urtzi* (1997), *Nijterida eta Koomori saguzarrak* (1998)...

Manu Lopez

Jokoz kanpo (1987), *Borroka arroka* (1991), *Jaun agurgarria*
(1993), *Andoni eta Maddalenen komediak* (1994), *Urrutiko intxau-
rrak* (1995)...

Iñaki Bernaola

Bonga (1987), *Zugarramurdiko kontesa* (1989), *Hamabost ur-
teko naufragoa* (1991), *Lau idazluma ahizpak* (1997)...

Antton Kazabon

Proxpero (1988), *Proxpero Donostian* (1991), *Proxperoren lagunak* (1991), *Ortzadarraren azpitik* (1994), *Pelu* (1994), *Bazen behin, behin bazen* (1995), *Ttantto* (1998)...

Xabier Mendiguren Elizegi

Joxemeren saila (6 liburua) (1988tik aurrera), *Tangoak ez du amaierarik* (1988), *Ezin da ipuinik asmatu ala* (1989), *Harrika* (1989), *Montse-txikiren azio handiak* (1989), *Katuen matxinada* (1990), *Puxkin* (1991), *Ametsen kontrabandista* (1992), *Patakon* (1992)...

Joseba Sarrionandia

Izeba Mariasunen ipuinak (1989), *Ainhoari gutunak* (1990)

Pello Esnal

Malkos (1990), *Nabukodonosor* (1991), *Zazpi kolore ditu ostadarrak* (1991), *Txukunago ibiltzen da kostako trena* (1992), *Xaxpi* (1993)...

Patxi Zubizarreta

Ametsetako mutila (1991), *Gutun harrigarri bat* (1992), *Matias Ploff-en erabakiak* (1992), *Emakume sugearen misterioa* (1993), *Eztia eta ozpina* (1994), *Marigoringoa hegan* (1994), *Gizon izandako mutila* (1997)...

Jon Arretxe

Hakuna Matata (1991), *Tubabu* (1994), *Urrezko triangelua* (1995), *Ostegunak* (1997), *Ostiralak* (1999)...

Koldo Izagirre

Metxa esaten zioten agirretar baten ibili herrenak (1991), *Agirre zaharraren kartzelaldi berriak* (1999)...

Karlos Santisteban

Anika eta bere klera magikoa (1991), *Kometa bidalazalea* (1991), *Enekoxxki, Hasieder eta lbabe* (1992), *Eneko okerrekoren*

akerra (1994), *Zazpi zorrionak* (1995), *Kutuna tuntuna* (1995), *Ostadarraren zazpi ateak* (1998)...

Karlos Linazasoro

Besterik gabe Albina (1991), *Ipuin arriskutsuak* (1994), *Altzeta* (1995), *Kartapazioko poemak* (Igerasoro, 1998)...

Juan Kruz Igerabide

Begi-niniaren poemak (1992), *Tillin-talan* (1992), *Gauetz zoo batean* (1993), *Egun osorako poemak eta beste* (1993), *Gauetz zoo batean* (1994), *Haur korapiloak* (1997), *Kartapazioko poemak* (Igerasoro, 1998)...

Yolanda Arrieta

Badago ala ez dago...? (1992), *Begigorritarren erlojua* (1992), *Hegaldiak* (1994), *Denboraren kanta-kontuak* (1995)...

Felipe Juaristi

Tristuraren teoria (1993), *Ilargi lapurra* (1994), *Sagitario* (1995)...

Iñaki Frieria

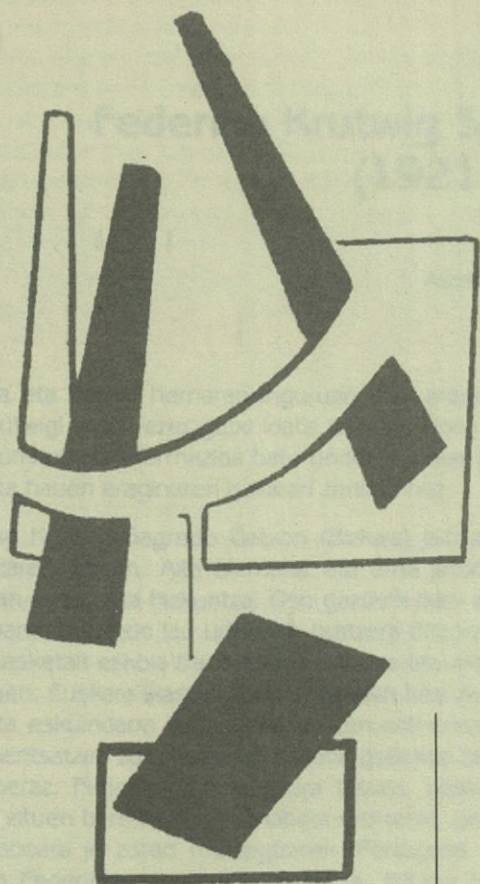
Izaroko altxorra (1996), *Non bizi da Bildur?* (1998), *Aska itzazue pottokak* (1999)...

Zerrenda luze honetan azaldu direnez gain, ezin ditugu ahaztu haur edo gazte literaturan lanen bat edo beste egin duten edo egiten hasi diren hainbat autore. Denak gogoan edukiko ez badituz ere (barka blezadate euren izena jartzea ahaztu ditudanek), hemen duzue zerrenda luze bat: Antton Irusta, Jon Suarez, Fernando Morillo, Txabi Arnal, Maite Gonzalez, Enkarni Genua, Xabier Etxaniz, Bibiñe Pujana, Ramon Etxebarria, Migel Anjel Mintegi, Juan Garzia, Xabier Cillero, Gexan Lantziri, Xipri Arbelbide, Gerardo Markuleta, Xabier Monasterio, Aingeru Epalza, Juan Mari Irigoien, Iñaki Zabaleta, Sebe Calleja, Imanol Urbietta, Edorta Jimenez, Xabier Mendiguren Bereziartu, Amala Ormaetxea..

ADABAKIAK

ADABAKIAK

Federiko Krutwig Sagredo (1921-1998)

Ainara ONDARRA

Euskara eta Euskal Herriaren inguruan hain arduratsu izan zen Federiko Krutwigi buruz ezer gutxi idatzi izan da. Hona hemen, hantemenka aurkitutako informazioa batu ondoren, bere idelen, proposamenen eta hauen eraginaren gainean zenbait hitz:

Federiko Krutwig Sagredo Getxon (Bizkaia) jaio zen 1921. urteko maiatzaren 15ean. Aita alemana eta ama jatorri italiarrekoa, gaztelera izan zuen ama hizkuntza. Oso gazterik ikasi zituen frantsesa eta alemana: hiru edo lau urterekin bizitzera Bilbora joan eta han oinarrizko ikasketak eskola frantsesean aurrena eta alemanean gero egin baitzituen. Euskara ikasten zortzi urterekin hasi zen bere kontu. Izan ere, aita eskuindarra zuen; ama ez zen anti-euskalduna, baina bere aitak pentsatzen zuen euskara ballorik gabekoa zela. Euskaldun berri zen, beraz, Federiko. Eta euskara bezala, beste hainbat hizkuntza ikasi zituen bere kontu. Hamabost urterekin, gerra zibila piztu zela eta, Lisboara jo zuten Krutwigtarrek. Portugesa ongi ikasteko ballatu zuen Federikok bi urteko egonaldia. Bilbora itzuli zenerako greko eta euskara ongi ikasiak zituen bere kontu.

Bilbon zelarik, Ateneo Berria izeneko erakundearen sortzaileen artean egon zen. Erakunde honen inguruan kulturarekin interesa zuten zenbait talde bildu zen (gerra aurretik Alea kultur taldearen inguruan bildutako jendea batetik, hauen artean Blas de Otero, Mikeldi pintore taldekoak, Uranga, Ajuria eta beste, eta aristokrazia espainolista Antonio Mentxaka, Adolfo Careaga eta neguritar batzuk) eta europarzaletasuna bultzatzen hasi ziren.

Bestalde, Bilboko garai hartan, hizkuntza kontuak zirela eta, Azkue ezagutu zuen. 18-19 urterekin zekizkien hizkuntzen diplomak eskatzen hasi zen, soldaduska etxetik hurbil egitea erraztuko ziotelakoan. Euskarazkoa bere aitaren bitartez eskatu zion Oleaga euskaltzainari. Nazario Oleaga karlista zen, eta bere aitaren laguna omen. Euskaraz idatziak zituen lanak erakutsi zizkion, eta horiek ikusita, Azkuerengana joatea hobe izango zela erantzun Oleagak. Horrela mintzatu zitzaion Federiko *Jakin* aldizkariari, 1997an egin zion elkarrizketan: "Erakutsi nizkion nire lanak, eta harrituta geratu zen. Handik aurrera sarri joaten nintzen Azkuerengana. Orduan Azkueren *Vasco-español-francés* hiztegia *Español-vasco* izatera aldatzen ari ziren Azkue eta Oleaga, eta horretan laguntzen hasi nintzen"¹. Orduan ezagutu zuen, bada, Resurrección María de Azkue. Eta orduan sendotu zen Federikok euskararekin zuen harremana, elkarlan emankor bati hasiera emanez. R. M. Azkue, N. Oleaga, J. Urkijo... guztiekin ibili zen lanean, guztiekin izan zituen harremanak. Baina, bereziki Azkuerekin.

1942. urteko urriaren 29an euskaltzain urgazle aukeratu zuten. Bost urte geroago, 1947. urteko azaroaren 29an, ikusirik Federikok irakurtzen zituen txostenek mesede handia egiten ziotela Euskaltzaindiari, euskaltzain oso izendatu zuten. Hori da, bederen, Euskaltzaindiaren aktetan agertzen dena. Baina Federikok zalantzan jarri zuen *Jakin* aldizkariari egin zion elkarrizketan. Bere esanetan, 1942. urtean diploma bat eman zioten, euskaltzain urgazle edo oso izendatzen zuten zehaztu gabe. Baina ez zen bigarren diplomarik izan, ez zen bigarren aldirik izan.

Euskaltzain oso edo urgazle, kontua da 1942tik aurrera Euskaltzaindiko bileretan parte hartu zuela. Batzarretara joaten batzuetan, bere lanak bidaliz bestetan. Eta lan hauek mesede handia egin zioten Akademiari. Federiko Euskaltzaindiara hurbildu zen garaian, erdi hilik zegoen Akademia. Eta bera izan zen berau berpiztu zuena. Urte gutxitan, Azkue zaharraren babesean, Euskaltzaindiko ekintzalle nagusi bilakatu zen Krutwig. Berari eskatu zitzaion Euskaltzaindiaren berrikuntzarako plangintza lantzea, eta berak egin-

(1) Murua Uria, I., "Federiko Krutwigi elkarrizketa", *Jakin*, 101 uztaila-abuztua, 67 or.

dako proposamena osorik onartu zen 1949an: Iparraldeko eta erbesteko euskaltzainak Akademian berriro onartzea eta aurrerantzean hamabi euskaltzain baino hemezortzi izatea mahalgaineratu zuen. Federikok euskaltzain berri Jean Saint Pierre, Pierre Lafitte, Rene Lafon, Louis Dassance eta Manuel Lekuona proposatu zituen, hala nola, euskalkietako ordezkaritza gutxieneko bat zehaztea (bi bizkaitar, bi gipuzkoar, bi lapurtar, nafar bat, baxenafar bat eta zuberotar bat) eta gainerakoak beraien merituagatik hautatzea.

Proposamen honekin Federikok buruan zuena Euskaltzaindia berreskuratzea zen, gerra eta erbestea zela eta, galdurik baitzegoen Akademia. Baina Euskaltzaindia indartzeko ahalegin horren atzean bere proiektua zegoen; eta ez zen makala: euskara batzea, batetik, eta euskara modernizatzea, bestetik. Alde horretatik, euskara batzearen alde eraginkorrenetakoa izan da. 1944ko lehenengo bileran jadanik, "Unificación de los dialectos vascos" lana aurkeztu zuen. Bertan, hala nola beste txosten batzuetan ("Euskararen idatzi hizkuntza", 1950-1-27; "Comentarios sobre la ortografía del euskera", 1950-3-31; "El aspecto del verbo vasco", 1950-12-29 ...), Lapurdiko literatur tradizioa hartu zuen oinarri -Leizarraga, Axular, Etxeberri, Haraneder...-, betiere hizkuntza landuenetako maileguak onartuz -grekotik, batez ere-, eta ahozko tradizioa baztertuz. Jean Haritxelhar euskaltzainburuak, Krutwigen heriotza zela eta, *Euskaldunon Egunkaria*-ri esan bezala: "Federiko Krutwigek bazuen bere baitan sineste bat, eta zen idatz-hizkuntza bat behar zela sortu. Federikok ikusten zuen hori izan zitekeela lapurtera klasikoa. Ez dugu bide hori hartu baina Krutwigen ideia izan zen hori, erran behar baita ikusten zuela beharrezkoa zela hizkuntza idatzi bat"². Dena den, Federikok berak aitortzen zuen ez zela lehena izan literatur hizkuntzaren batasuna proposatzen; aitzitik, Akademia fundatu zutenean, Urkijok eta Broussainek honi buruzko idazki bat idatzi omen zuten, tradizioa lapurterak zuela esanez, gainera.

Bestalde, euskaltzain berriek beren sarrera hitzaldiak egiten ziztuztelarik, Federikori zenbaitetan erantzutea egokitu zitzaion: 1949ko ekainaren 25ean Seminario Rojasi erantzun zion; René La-

---

(2) Askoren artean, "Federiko Krutwig hil da", *Euskaldunon Egunkaria*, 1998ko azaroak 17, 10-12 orr.

fohi 1950eko uztailaren 15ean. Azkenik, 1952ko apirilko bilkuran, Bizkaiko Foru Aldundian, Luis Villasanteri erantzun zion, baina egun horretan erabat aldatuko da Federiko Krutwigen bizitza.

Garai hartan, Krutwigek kontaktzen zuenez, Elizan dena gaztele-raz egiten zen. Frantziskotarren artean zeuden salbuespen bakarrak, eta horietako bat zen Luis Villasante.

Horrela bada, Villasantek bere sarrera hitzaldia eman ondoren ("Literatur-euskara Laphurtarr klasikoaren gain"), Federikok berau goraipatuz hasi zuen berari zegokion erantzuna. Baina hasieran hitz gozoak erabili bazituen, berehala ekin zion erasoari, Elizak euskara-ekin zuen jarrera gogor kritikatu. Alde batetik, euskararekiko jarrera hau eta beste hizkuntza minorizatu batzuen aurrean zuen jarrera alderatu zituen, eta bestetik, Euskal Herriko Eliza-Hierarkiak Eliza-ma-namenduen aurka jokatzeko zuela salatu zuen.

Jakin aldizkariak egindako elkarrizketan argitu zuenez: "Liburu batzuk banituen alemanez eta banekien Eliza, Polonian-eta, beti presta-tu zela hizkuntza nazionalaren alde. Horri buruz hemengo apezek baino gehiago nekien. Orduan, azaldu nuen aita saindu hark zera erran zuela, beste hark beste hura... Eta hemengo Elizak hizkuntzarekin zuen jarrera kritikatu nuen. Eliza kritikatu nuen, ez Estatu"³.

Hitzaldi horren ondorioz erbestera jo behar izan zuen Federiko Krutwigek. Aginpide frankistak ez zuen gustora hartu hitzaldiaren me-zua. Txillardegik, ordea, hitzaldia aitzakia baino ez zela izan adierazi izan du, Federikoren heriotza zela eta, Euskaldunon Egunkaria-ra bidalitako iritzi artikulua batean: "Federiko alor guztietan mugitzen zen. Hori dela eta, hitzaldi bat aitzakia, polizia bila hasi zitzaion 1952an. Eta, oza-oza egin zuen ihes, Iparraldera eta Parisa Iristeko"⁴.

Arazoiak arrazoi, alde egin behar izan zuen Federikok. Hasiera batean Donibane Lohizunera joan zen. Bertan, errefuxiatu arteko giroan, Jagi-jagikoak ezagutu zituen. Hauen artean Lezo Urreiztieta-rekin topo egin zuen eta adiskide minak bilakatu ziren. Dena den,

(3) Murua Uria, I., "Federiko Krutwigi elkarrizketa", *Jakin* 101, 1997 uztaila-abuztua, 84 or.

(4) Txillardegi, "Federiko eta gu", *Euskaldunon Egunkaria*, 1998ko azaroak 22, 3or.

oso denbora laburra egin zuen Donibane Lohizunen, bizpahiru hilabete. Berehala Parisa joan zen, eta hiru urte eman zituen bertan. Jagi-Jagiko jendearekin harremanetan jarraitu zuen. Harreman hauen ondorioz, altxamendu armatu baten plana egiten hasi zen Federiko. Lezo Urreiztieta Parisen izaten zen sarri, eta ados omen zegoen. Gauzak prestatzen aritu ziren, baina azkenean planak ez zuen aurrera egin.

Eusko Jauriaritzako jendea ere ezagutu zuen Parisen, Irujorekin izan zuen harremanaren bitartez. Baina ordurako, Federiko ohartua zen Eusko Jauriaritzak ez zuela ezer egiten.

Parisen egin zituen hiru urte horietan,aldi berean, ekialdeko hizkuntzak ikasi zituen Unibertsitatean. Filosofia indiararekiko eta bereziki budismoarekiko interesa lehendik zetorkion, Parisa joan zenerako Indiaren Filosofia ongi ezagutzen zuen, eta bertan pertsiera, hindustanera eta tamilera hizkuntzak ikasten hasi zen.

Paristik Alemaniara joan zen 1955. urtean. Bonnen lehenengo eta Kolonian gero, sei bat urte egin zituen. 1956ko Parisko Euskal Biltzarrean gerrila borroka defendituz txostena irakurri omen zuen. Biltzarrean EAJren eta Eusko Jauriaritzaren politika kritikatu zuen bakarretariko izan zela dio, bada, Txillardegik 1996ko *Hitza hitz. Txillardegirekin solasean* elkarrizketa liburuan: "Ordurako nahikoa elaboratuak zituen nonbait Krutwigek gero Vasconia-n agertuko zituen teoriak. Edozein modutara ere, erabat eroturik zegoela pentsatu omen zuten"⁵. Federikok, ordea, ukatu egiten zuen Biltzar hartan egon zenik. *Jakin* aldizkariari adierazi zionez, bera jadanik Alemanian, Kolonian bizi zen eta ezkondua zen. Batzuk Parisen egon zela esan arren, gero ETA sortuko zuten gazteek han aurkitu zutela eta bera orduan ETAREN bultzatzaile izan zelakoa ukatu zuen. "Han irakurri ziren testu batzuk ere erakutsi izan dizkirate, nireak zirela erranez. Eta gogoratzen dut idatzi nituela. Baina leku ezberdinetan berdenboran pertsona bakarra ezin da izan"⁶.

1960an Federiko Euskal Herrira itzuli zen, Miarriztera, hain zuzen

(5) Agirre, J., *Hitza hitz. Txillardegirekin solasean*, Elkar, Donostia, 1996, 84or.

(6) Murua Uribe, I., "Federiko Krutwigi elkarrizketa", *Jakin* 101, 1997 uztalla-abuztua, 86or.

ere. Gai politikoetan buru-belarri sartu zen orduan. Oso adiskide zituen Marc Legasse eta Paco Miangolarrarekin elkartu zen. Jarrera kritiko batek batzen zituen hiruak: beraien gusturako elizkolegia zen giroa, baita ETAREN lehenengo kideen artean ere, hala nola Txillardeggi edo Julen Madariaga. KLM izena ipini zioten hirukoteari: Krutwig, Legasse eta Miangolarra. Eztabaidatzeko bilerak egiten zituzten. Orduan sortu zitzaion Federikori euskal nazionalismoaren egoeraren inguruko kezka. Eta norbaiten bultzadatzeko baino ez zuen behar izan *Vasconia*, bere saio-libururik ezagunena prestatzen hasteko: Miangolarrarena. Berak eskatu omen zion: "Hemen egiten den nazionalismoa hilda dago, europar erako nazionalismoa sortu beharra dago hemen, nazionalismo progresista, eta zeu zara hori idatz dezakeen bakarra"⁷. Federikok bazekien nolakoak ziren Europako nazionalismoak. Euskal Herriaren egoera ekonomikoa nolakoa zen aztertu zuen, nola zen egoera nazionala, teoria nola aplikatu hor... Eta modu honetan, nazionalismo ezkertiar moderno bat zer zen idatzi zuen: *Vasconia*. Miangolarrak ordaindu zuen liburua eta Federikok argitaratu 1963an, Fernando Sarrailh de Ihartza ezizenarekin. Liburu hark eragin handia izan zuen belaunaldi gazte antifrankistarengan, EAJren burubideak zalantzan jartzen zituztenen artean. Krutwig berak aitortu zuen *Vasconia* gutxi zabaldu zela hasiera batean. Baina, Espainian Fragaren ministerioak argitaratzen zuen *El Español* aldizkariari esker, Euskal Herrian libururik erakargarrienetako bilakatu zen. Izan ere, *El Español* aldizkarian *Vasconia* liburuari buruzko artikulua luzea agertu zen, berau ETAREN Biblia zela esanez. "*Vasconia* iez zen ETAREN Biblia"; hala zioen Krutwigek. Txillardegik berak haren kontra idatzi zuen. Baina Fragak propaganda egin zion eta jendea *Vasconia* irakurtzen hasi zen. Jendeak pentsatzen zuen egiatan ETA *Vasconia*-ren produktu zela. Federikok zioenaren arabera, "ez zen horrela hasieran. Baina, bertzalde, egia gertatu zen: hori horrela zela pentsatzen sartu ziren asko ETAN eta orduan barrutik vasconiatu zuten"⁸.

(7) Murua Uria, I., "Federiko Krutwigi elkarrizketa", *Jakin* 101, 1997 uztaila-abuztua, 88-89orr.

(8) Murua Uria, I., "Federiko Krutwigi elkarrizketa", *Jakin* 101, 1997 uztaila-abuztua, 91or.

Kezkatuta azaltzen zuen bere burua garai hartako euskal nazionalismoaren egoera zela eta. Jelkideen nazionalismoa kritikatu zuen, besteak beste ikuspuntu historiko eta estatalista leporatuz. Izan ere, Federikoren iritziz, historia abiapuntu hartuz, historian gure herriak izandako hedapenaren arabera estatua sortzeak ez zuen zentzurik. Aitzitik, etnari begiratu behar zitzaion, etnia horrek, herri horrek osatu behar zuen nazioa. Euskal nazionalismoak, beraz, euskal herriaren pertsonalitateari, izaerari begiratu behar zion, modu horretan nazioa osatzeko eta eraikitzeko. Non islatzen zen herri baten izaera, Federikoren iritziz? Faktore ezberdinak izendatu zituen *Vasconia*-n, baina lehena, zalantzarik gabe, hizkuntza. Ondoren, kultura eta mentalitatea, erlijioa zenbait kasutan, arraza eta faktore ekonomiko, sozial eta materialak egongo ziren, baina lehenik hizkuntza. Euskarari begiratu behar zion, beraz, euskal nazionalismoak; euskara zaindu behar zuen.

Alde horretatik, ordurarte ikutezina izan zen Sabino Arana Goiriri kritika partziala egin zion. Sabino Aranarentzat nazioa osatzeko faktorerik beharrezko eta garrantzitsuena arraza zen. Federico ez zegoen ados puntu horrekin eta kritika egin zion. Kritika ez zen hor bukatzen, ordea. Jarraian jelkideen kontra ziharduen, Sabino Arana Goiriren bidetik jotzea leporatuz. Hauer, euskal arrazako izateari, euskal odola eramateari nahikoa iritzi, eta euskara erabat baztertua izatea leporatzen zion. Honekin oker handia egiten ari zirela eta, gogor kritikatu zituen *Vasconia*-n.

Bestalde, euskal arazoa Elizak zuen indarraren menpe zegoela salatu zuen, herriari bere bizigarria galarazten baitzion: "Eredurik okerrena predikatzen zuen Elizarekiko obedientzia erdeinagarriak erbesteko santujaleen opioarekin batera hain zuzen, euskal herria galzorian utzi dute"⁹. Beretzat jelkideak "apaiz-andana" baino ez ziren, Jaungoikoa lematzat hartu eta herriaren garapena Jainkozko Probi-dentziaren esku utzia zuen apaiz-andana.

Azkenik, inperialismoaren aurka ere egin zuen. Frantzia eta Espainia gogor kritikatu zituen Euskal Herria zapaltzeagatik. Baina, baita EEBBen paper inperialista ere. Izan ere, politikan ez oso aditua eta nazioarteko politikan gertatutako hanka sartzetik handienen egile

(9) Krutwig Sagredo, F., *Vasconia*, Norbait, Buenos Aires, 1963.

zen herri honek, diktadore eta nazio zapalketan ziharduten erregimen guztiak babesten zituen.

EAJren nazionalismo kontserbadoreak, ordea, ez zion inongo irtenbiderik ematen egoerari. Honen aurrean, Federikok nazionalismo aurrerakoi bat proposatzen zuen, betiere Europako nazionalismoel jarraikiz. Honela laburtu zuen berak ikusten zuena eta proposatzen zuena:

“Gerra aurreko belaunaldia: euskaltzalea neurri batean, kontserbatzailea, klerikala, nazionalista baino sabindarra, estatutista asko beraien artean, Espainiarekin akordio bat lortzearen aldekoak, itun-rako eta aldaketa politikorako joera. Herrialdearen interes ekonomikoaren defendatzaile (nahiz egitan Euskadiko klase batenak izan).

Gerra ondoko belaunaldia: euskaltzalea, aurrerakola, akonfesionala, antiklerikala ez denean, nazionalista, baina ez sabindarra, separatista, Espainia eta Frantziarekiko bereizketaren aldekoak, ezinbesteko izanez gero Indarra erabiliz, batere politikoak”¹⁰

Horretarako, esan dugun bezala, lehenik euskara indartu beharra zegoen. Euskarak, nazioa osatzeko faktore garrantzitsuen bezala, goratzea behar zuela zioen. Alde horretatik, bateratzearen eta modernizatzearen premia azaltzen zuen; hau da, euskara literario baten beharra. Horretarako, Euskaltzaindian lanean ziharduela jorratu zuen bideari jarraikiz, lapurtera klasikoari zeritzon egokien; Leizarraga, Axular eta bere eskola ikusten zituen eredu. Izan ere, batetik, herri mailan batasuna ekarriko luke, eta bestetik, gure kultura zirkuluaren ikutu greko-latindarrari esker, herria goi mailara jasoko luke.

Baina, euskara goratzearekin batera, hizkuntza eta kultura goratzearekin batera, euskal herriak politiko eta ekonomikoki independizatu behar zuela zioen. Batak bestea eskatzen zuen. Frantzia eta Espainiaren zapalkuntzarekin eten beharra zen. Alde honetatik, Federikok Euskal Herria “Europako EEBBen” baitan zekusan, etnien arabera egituratua egongo zen Europa konfederatu baten baitan. Euskal Herria, beraz, estatu federatu bezala proposatzen zuen. Nola lortu, baina, hau? Honela eman zion hasiera BELLICA, *Vasconia*

(10) Krutwig Sagredo, F., *Vasconia*, Norbait, Buenos Aires, 1963, 275or.

liburuaren selgarren atalari: "Politika arloan bide guztiak agortuak direnean, etsaiak elkarriketarik nahi ez duenean, askatasunerako gerra da irtenbide bakarra"¹¹. Federikok, Euskal Herriaren kasuan, politika arloan bide guztiak agorturik ikusten zituen. Honela bada, justifikatua zen borroka armatua. Atal honetan gerrilla bat nola egituratu azaldu zuen eta eragin handikoa izan zen ETArengan.

Kritika eta proposamen hauek guztiak egiteko analisi marxista (Marx eta Leninen alpuak txertatu zituen *Vasconia*-n) eta anarkistetan (Proudhon alpamen gustokoenetakoa zuen) oinarritu zen.

Ez zuen luze iraun Miarritzen. Madrilgo Gobernuak, *Vasconia* zela eta, madarikazio guztiez madarikaturik, batez ere gerrilla-estrategia bat proposatzen zuelako, Pariskoari Federiko Krutwig Frantziatik bota zezan eskatu zion. Baita lortu ere. Horrela iritsi zen 1964an Belgikara.

Belgikan zegoela, 1965ean, argitaratu zuen bere bigarren liburu, *La cuestión vasca*. *Vasconia*-k izandako arrakasta ikusita, partidu marxista-leninista espainolaren eskaria izaan zen, eta partidu honek berak egin zuen lehen argitalpena. *Vasconia*-ren ideia berak garatu zituen *La cuestión vasca*-n, nazionalismo iraultzaile baten ildotik nolabait. Arazo batzuetan teoria marxistak eta maoistak nazionalismora ekartzea zuen helburu. Sozialismoa eskatzen zuten espainolei ulertarazi nahi zien, beraien benetan esaten zutena baldin baziren, euskal nazionalismoaren ikusmoldea defenditu behar zutela, batez ere, nazionalismo hori aurrerakola izanik.

Belgikan zegoela, ETako kideekin harremanak izan zituen. Bere atzetik Iparraldetik kanporatuak izan ziren Eneko Irigarai eta Txillardegi bere etxean sartu ziren. Azkeneko hau 1949az geroztik adiskide bazuen ere, garai honetan politikoki elkar ezagutzeko parada izan zuten. Sozial-inperialismoaren kontra egitekotan, *Branca* aldizkaria sortu zuten. Baina harremanak ez zuen luzaroan iraun. Federiko ETAn sartzean, Txillardegi irten egin zen. Eta Federikok bere aldetik, *Branca*-n parte hartzeari utzi zion.

Noiz sartu zen Federiko ETAn? ETaren estrukturak beti desegiten zitzutela eta, Julen Madariaga hurbildu zitzaion, ezin apurtuzkoak

(11) Krutwig Sagredo, F., *Vasconia*, Norbait, Buenos Aires, 1963, 327or.

ziren estrukturak egiteko eskatuz. Federikok mugimendu iraultzailea nola antolatu azaldu zien. Txosten pare bat prestatu zuen ETAK 1966-67 artean Lapurdiko Getarian egin behar zuen V. Biltzarrerako. Protagonismo handia izan zuen Biltzar honetan, bere bi txostenak -politikari eta estrukturei buruzkoak- onartuak izan baitziren. Hortaz, V. Biltzar honetan Federiko ETAn sartu zen, eta ordurarte berarekin Branka-n ibilitako Txillardegi, Agirre, Benito del Valle edo Imazek erakundea utzi zuten, ETA marxismoaren gehiegizko eraginpean ikusten baitzuten. Federiko, aldiz, jakin gabe sartu omen zen ETAn: "Ni ETAn sartu nintzen jakin gabe. ETAn sartzeko ez dakit errito bat egiten den edo ez. Nik ez dut egin behintzat. Eta ez dut dimisioa eman irteteko. Ez dakit ETAn sartu nintzen edo ez. Vasconia idatzi nuen eta deltu zidaten. Ni ez naiz ofizialki ETAn sartu, eta utzi ere ez"¹².

1967an Italiara jo zuen. Urruntze honek Federiko ETArengandik piskanaka bereiztera eraman zuen, harik eta 1975ean erabat hautsi zuen arte. Urruntze geografikoa, eta aldi berean, ideologikoa. Erroman egon zelarik, 1967-72, Berpizkundearen esanahiaz jabetzen hasi omen zen. Museo guztiak bisitatu eta orduan ikusi zuen bere ordurarteko indianismoak ez zuela oinarririk. Izan ere, ordurarte pentsatzen omen zuen indianismoa sustral handikoa zela, baina Erroman erabaki zuen bera ez zela indiarra, grekoa baizik.

Erromatik Aljerrera joan zen, han urte bete emateko (1972). Gero berriz Italiara itzuli zen, Aostara beste urtebeterako. Aostatik Lovainara mugitu zen (1973-1978). Hemen zegoela argitaratu zuen *La Vasconie et l'Europe nouvelle*, 1976an, aurrena frantsesez eta gazteleraz gero: *Vasconia y la Nueva Europa*. *Vasconia* idatzi zuenetik gauzak aldatuak ziren eta hori da, hain zuzen ere, azaltzen zuena. Liburu honetan hizkuntza etnikoen ikuspuntuari, kulturari garrantzi gehiago eman zion. Europako kultur batasuna da ideia nagusia.

Kontuan hartu behar dugu Federikok ordurako ETArekin hautsi zuela. *Vasconia*-rekin euskal nazionalismoa beste era batera ikus-teko modua etorri zen, baita ETA erakundearen baitan ere. Baina gauzak berriz desbideratzen ari ziren: Federikok *Vasconia*-n argi utzi nahi izan zuen nazio bat osatzerakoan hizkuntza eta kulturari eman

---

(12) Murua Uria, I., "Federiko Krutwigi elkarrizketa", *Jakin* 101, 1997 uztaila-abuztua, 95or.

behar zalola garrantzia; alderdi politiko eta militarra bigarren mailan daudela, betiere hizkuntzaren eta kulturaren zerbitzuan. Ez zirudien ongi ulertu zutenik; marxismoa eredu hartu zutenetik, alderdi politiko eta militarrek hizkuntza eta kultura gailendu zuten.

Francoren heriotzaren ondoren, 1978an Euskal Herrira itzuli zen. Euskaltzaindian abuztuaren 25eko bilkuran egin zuen lehen agerpena 1952az geroztik, Luis Villasante euskaltzainburuak ongi-etorria egin ziolan. 1952an Krutwigek egin zion harrera Villasanteri eta 25 urte geroago Villasante bera izan zen Krutwigi ongi-etorria egin ziona.

Urte hartan bertan argitaratu zuen *Garaldea: sobre el origen de los vascos*. Salo-liburu honetan euskal jatorriari buruz hitz egiten du, izenburuak argi azaltzen duen bezala. Jadanik aurreko liburuan, *Vasconia y la Nueva Europa*-n alpatua zuen bere teoria: Indoeuroparrak Europara eta bereberek Afrikako iparraldera iritsi aurretik, mendebaldeko Europa eta Ipar Afrika guztian, ahaidetasun hertsian, zenbait herri bizi omen zen, eta euskal herria horietako bat da. *Garaldea: sobre el origen de los vascos* liburuan talde linguistiko honen aztarnak ikertu zituen, eta "garaldetar" izenaz bildu hizkuntza hauek, zeinetan euskararekin batera, Eskoziako gardunara, Kanarietako quantxera eta Aostako Haraneko toponimoak kokatu baitzituen.

1979an, hurrengo urtean, *Vasconia*-ren berrargitalpen osatua atera zuen: *La Nueva Vasconia*. 1963an argitaratutako *Vasconia* garai hari egokitutako liburu politikoa izan bazen, *La Nueva Vasconia* politiko-kulturalizat jo zuen. Krutwigek zenbait kontzeptu argitu beharra zekusan. Horrela, *Vasconia* liburua lehen argitalpenean agertzen zen bezala eman zuen, dokumentu guztiekin, "dokumentu historiko" bat baillitza. Eta honekin batera, mota ezberdineko azalpenak, betiere arazo sozio-politiko eta kulturalen ingurukoak. Federikok berak zera esan zuen liburu honi buruz: "Liburu honen helburua argia da... Euskal Herriari zera esatean datza: "Aske izateko eskubidea duzu. Aske izatea behar duzu, baina aske zerbaitetarako izan behar duzu... Eta zerbait hori, hain zuzen ere, zuk europar kultura aberastea eta europar kulturen zu zeu aberastea da, herri batentzat ezin baita izan kultur berpizkundearen bizileku izatea baino etorkizun loriatsuagorik"¹³.

(13) Krutwig Sagredo, F., *La Nueva Vasconia*, Ediciones Vascas, Donostia, 1979, IIIor.

Horrela, liburu honetan lan politikoari utzi eta aurrerantzean bere ahalegin osoa literatur kreazioari zuzenduko ziola azaldu zuen. Izan ere, ordurako Federikok argi zuen mundu euskalduna Europari begira, isolatetik atera beharra zegoela: mundu euskaldunak, bere burua babestu arren, europar kulturaren beharra du bere gainbizitza bermatzeko eta europar kulturari ireki behar zaio, hartan edan dezan eta haren elementu sustagilea izan dadin. Baina proiektu ambizioso hau burutzeko beharrezko tresnak falta zitzaizkion. Honelako proiektua burutzeko literatura ezinbestekotzat jotzen zuen. Honek bultzaturik eman zion hasiera, 1979an, *Belatzen Baratza* izenez eza-gutzero eman zuen roman-bildumari. Roman-bilduma bai, eta ez nobela-bilduma. Argi utzi nahi izan zuen hau: "Roman-a fondo filosofikoa duen istorioa da"¹⁴. Jakin aldizkariak egindako elkarrizketan aitortu zuenez, roman hauek lehenik gaztelera idatzi zituen, eta ondoren euskarara itzuli. Bere emazte belgikarra Lovainako Unibertsitatean irakasle, roman-aren historian espezialista, berak ulertzeko aurrena gaztelera idatzi behar izan zuen *Belatzen Baratza*. Baina gaztelera egin ondoren, euskarara itzultzen hasi zenean ohar-tu omen zen euskarak ez dituela hizkuntza mailak; honela dio *Jakin* aldizkarian: "Bi pertsona elkarrizketan ari direla, berdin bata piramide sozialean golan egon edo behean egon. Hizkuntza klasikoetan, hizkuntza kultoetan, lengoala mailak daude: era ezberdinean mintzo dira bataren edo bestearen klase sozialaren arabera. Orduan erran nuen: euskaraz sortu egingo ditut lengoala mailak"¹⁵. Saiatu bederen, saiatu zen 1979 eta 1983 bitartean argitaratutako roman-etan: *Belatzen Baratza*. *Mikelditarrak*. *Euskal errankari hamaika irazkietan eta bederatzi ilbetan*, Ediciones Vascas, Donostia, 1979; *Ekhaitza*, Luis Haranburu, Donostia, 1980; *Igibarziaren Iphuinak*, Luis Haranburu, Donostia, 1980; *Jakintza Baitha*, Luis Haranburu, Donostia, 1982; *Otsoaren bidea*, Luis Haranburu, Donostia, 1982; *Erroten Burgiko Misterioa*, Luis Haranburu, Donostia, 1982; *Mystagintza Zaharra*, Luis Haranburu, Donostia, 1983; *Ortziren Zaldiak*, Luis Haran-

(14) Murua Uria, I., "Federiko Krutwigi elkarrizketa", *Jakin* 101, 1997 uztaila-abuztua, 100or.

(15) Murua Uria, I., "Federiko Krutwigi elkarrizketa", *Jakin* 101, 1997 uztaila-abuztua, 101or.

buru, Donostia, 1983; *Garaziko Oihanaren Thuma*, Luis Haranburu, Donostia, 1983; *Sua ez da hiltzen*, Luis Haranburu, Donostia, 1983.

Geroago, onartu ere onartu zuen porrot egin zuela, oraindik existitzen ez zen eta ez den euskal gizarte batentzat aritu baitzen idazten. Duela ia bi urte *Jakin* aldizkarian zioenez: "Baliteke inoiz existitzea, baina gaur ez da existitzen. Euskara beheko klaseen hizkuntza da"¹⁶.

1984. urtean argitaratu zuen bere azken liburua: *Computer Shock. Vasconia. Año 2001* salo-liburua. XX. mende hondarrean Euskal Herriak daukan erronka informatikoari buruz idatzi zuen liburu honetan. Izan ere, Krutwigen iritziz, aro berri batean sartu gara: zibernetikaren aroan. Eta zibernetikaren aro honetan, gauzak aldatu egin dira. Orain arte, aberastasunen sorreraren oinarrian teknika eta energiaren kontsumoa egon dira. Beti. Baina orain, zibernetikaren aroan, duela 10-15 urtetik, aberastasun handiena informazio berriaren oinarritik dator. Eta informazioa burmuinean sortzen da. Horregatik, robotikaren morroi ez bilakatzeko, pentsatzen duen jendea, asmatzen dakien jendea prestatu behar dela zioen.

Krutwigek gizarte hierarkizatu batean sinisten zuen. Berak zioenez, "gizarte bakoitzak bere mailaketa dauka". Goian jenoak, adimen inteligenteko pertsonak genituzke; hau da, lehendik ezarritako bi teoriatik abiatuta, berri bat asmatzeko gai direnak: gizarteko ehun mila lagunetik bakarra. Gutxiengoa, beraz, baina gizateriaren garapena beralen esku dago. Beralek asmatzen, pentsatzen dituzte aurreapidea ekarriko duten gauza berriak, eta beralek irakasten dizkiete gainontzeko guztiak. Hortaz, erdiko mailan izango genuke gehiengoa: jenoiek asmatutakoa erabiltzen ikasi eta abian jartzen dutenak. Gai nontzekoak, gizartean egokitu ez eta baztertuak izan behar dira, gizateriaren garapenerako oztopo baizik ez baitira. Alde honetatik, gogor kritikatzan du Kristautasuna batetik, eta marxismoa bestetik. Kristautasunaren kontra, jadanik 1952an, Luis Villasantek Euskaltzaindian sartzen zela eta, egin sarrera hitzaldiari emandako erantzunean egin zuen. Baina oraingoan salaketaren oinarria bestelakoa zen: gizartean egokitu ez eta desagertzera jo beharko luketen

(16) Murua Uria, I., "Federiko Krutwigi elkarrizketa", *Jakin* 101, 1997 uztaila-abuztua, 101or.

horiei, gizateriaren garapenerako oztopo diren horiei babesa ematea leporatzen zion. Krutwigek gizateriaren eboluzioan indartsuenaren legeak funtzionatzen duela zioen, Kristautasunaren miseriak kaltea baizik ez duela ekarri. Alde horretatik marxismoa Kristautasunaren sasikume jotzen zuen. Marxismoari, Kristautasunaren bidetik, berdintasuna azpimarratzea leporatzen zion. Krutwigek zioenez, "denak ez gara berdinak. Denak berdinak bagina, ez legoke aurrerapiderik". Ideia hauek jarraituz, gizateria hondamendirako bidean zekusan.

Horixe izan zen, Krutwigen iritziz, Euskal Herrian gertatutakoaren eragile. *Vasconia* idatzi zuen garaian, jeltzaleak "apaiz andana" izendatu zituen; beraien kristautasunari egozten zion garai hartako nazionalismoaren egoera kaskarra. Oraingoan, ordea, ETA eta HB zituen ikusmiran, kritika gogorra eginaz: marxismoa erroetaraino sartua zuten. Federikok *Vasconia*-n argi esan zuen nazio baten oinarria kultura zela. ETAk, hasiera batean, horri eutsi zion. Hasiera hartan, adin eta jatorri ezberdineko jendea baturik zegoen, nazio dinamika positiboa sortuz. Baina gero, politika eta kultura fronteak maila intelektual txiki baino txikiagokoen esku geratu omen ziren eta hauek dena hankaz gora ezarri zuten, kultura alderdi politiko eta militarren menpe ipiniz. Honela dio Federikok: "Zenbat eta gehiago usurpatu ideologia marxistak *Vasconia*-ko ideologia, gehiago ahultzen da euskararen auziaren indarra"¹⁷.

Federikok *Vasconia*-n marxismoa behin baino gehiagotan hartu zuen eredu. Baita anarkismoa ere. Baina *Jakin* aldizkariari adierazi zionez: "Ni egiazko marxista ez naiz izan. Nazionalista euskalduna nintzen. Prest nengoen euskal kausarentzat onak ziren ideologia guztiak onartzeko, baita faxismoa ere. VI. Asanbleakoak alderantziz, soil-soilik marxistak ziren, eta hauek enplegatzen zuten euskal nazionalismoa beren helburu marxistarentzat. Guk, aldiz, gauza guztiak enplegatzen genituen euskal nazionalismoaren finean. Tresna bat zen marxismoa"¹⁸.

Kritika honen ondoren, eta aro berri honek informazioari, bur-

(17) Krutwig Sagredo, F., *Computer Shock. Vasconia. Año2001*, Lizarran, 1984, 208or.

(18) Murua Uria, I., "Federiko Krutwigi elkarrizketa", *Jakin* 101, 1997 uztaila-abuztua, 94or.

muinari, adimen intelektualari gero eta garrantzi gehiago eman behar diola kontuan hartuz, Federikok gure kultura, euskal kultura goratu beharra ikusten zuen. Ez da kontu berria bere proposamena: gure kultura zaindu behar dugula zioen, baina bereziki, Grezia klasi-koko kultura berreskuratzea proposatzen zuen. Zergatik Greziakoa ? Federikok liburu honetan azpimarratzen zuenez, mundu osoan hiru kultura handi ezberdin bereiz daitezke: grekoa (Europar), sanskritoa (Indian, Indotxinan...) eta txinarra (Txinan). Alde horretatik, gu, euskaldunok mendebaldeko Europaren parte garenez geroztik, kultura greko horri gagozkiola zioen. Beraz, bertatik jaso behar dugula goi mailara igoko gaituen aberastasuna.

Horretarako, Federikok euskal gizartea ziklo kultural greko-euro-par handi horren barruan egituratzea proposatzen zuen. Honela, Euskal Herriari maila kultural sortzailea ekarriko dion iraultza aurrera eramanez, gure hizkuntza eta tradizio kultural grekoa elkarriz lotzen asmatuz, alde batetik etnikoki euskaldunak, baina bestetik kulturalki grekoak garela, eta bata bestea bezainbesteko garrantzia duela barneratuz, mundu europarrean Euskal Herriarentzat posizio aurreratu bat antolatu ahal izango dugu.

Alde honetatik, Espainia Europatik kanpo uzten zuen. Bere esanetan, Europak ekialdean Bigarren Munduarekin egiten du muga eta hegoaldean kultura islamikodun herrialdeekin. Iberiar Penintsulak, Ebro ibailetik hegoaldera (hau da, Espainiar Estatua, Euskal Herria eta Kataluniarik gabe, baina Portugal erantsiz) tarteko zonaldea osatzen du, Hirugarren Munduko herrialdeekiko oso hurbila, bereziki pentsakerari dagokionean. Dena den, hurbiltasun hori hain omen da handia, ezen batzutan espainiarrak Hirugarren Mundukotzat jotzen baitziztuen. Hori dela eta, europartasuna kontserbatzeko, ez soil-soilik euskaldunentzat, europar guztientzat baizik, Espainia Europatik atuztea beharrezko ikusten zuen. Espainia Europar sartzea oso arriskutsua litzateke Federikoren ustez, bere mentalitatea kutsatuko bailuke.

Garai honetan, beraz, euskal kultura eta hizkuntza aberasteko grina areagotu zitzaion. Euskara literarioaren beharra azpimarratzen jarraitu zuen. Oinarri gisa, lapurtera klasikoa proposatzen jarraitu zuen, erbestean egon bitartean Euskaltzaindiak beste bide bat hartu bazuen ere. Izan ere, bere usteak tinko zirauen: literatur hizkuntza bat, idatz-hizkuntza bat behar genuela, eta lapurtera klasikoak behar

zuela izan oinarri, hau baita dugun eredurik zaharrena eta landuena. Baina horrekin ez omen zen nahiko. Euskal kultura eta hizkuntza bera aberastu, mailaz goratu beharra zegoen. Roman-bilduma gazteleraz idatzi eta euskarara itzultzen hasi zenean, hizkuntza-mailarik ez duela ohartu zen. Gabezia hau oso larritzat jotzen zuen Federikok. Berak bi gauza argi zituen: bata, gizarte edo herri oro egituratuta dagoela, eta beraz, mailakatuta; bestea, mailaketa hau hizkuntzan islatzen dela, hizkuntza-mailen bitartez. Horrela, Krutwigen arabera, hizkuntza bakoitzak maila ezberdinak ditu. Euskaraz, ordea, ez dago halakorik. Izan ere, hizkuntza-mailak literatur tradizioaren bidez taxutzen dira. Hala zioen *Argia* aldizkariak hil baino gutxi lehenago egindako elkarrizketan: "Hemen mundu guztia oso demokratikoa da, baina horrek ez du ezertarako balio. Herriak ez dira demokratikak. Hizkuntzak finkatzen du gizonaren lekua gizartean: bakoitza bere hizkeraren arabera leku batean dago kokatuta gizartean. Eta noski, denek nahi dute gorantz egin. Euskarak, aldiz, ez du balio euskaldun bakoitzaren egoera soziala finkatzeko. Horren froga garbia baserritarrena da: erdaraz hitz egiten hasten da azkenean, gizarte-mailan gora egin ahal izateko"¹⁹. Euskal Herriak Europan posizio goratu bat lortu nahi bazuen, kultura grekoa kontuan hartu beharra zegoen. Euskarak, hortaz, lapurtera klasikoa oinarri, greko klasikotik edan beharra zuen.

Grekoaren garrantziaz ohartarazteko 1986an Jakintza Baitha elkarteak sortu zuen, beste zenbait lagunekin batera: Manu Erzilla, Alfontso Irigoien, Josu Lavin, Juan Luis Goikoetxea, Michael Morris eta Federiko Krutwig bera izan ziren sortzaileak. Euskal Herrian goi kultura sartu nahi zuten, euskara grekoaren bitartez goratu.

Bere bizitzako azken urteetan, Federikok ez zuen etsi. Bazuen proiektu bat buruan, jadanik *Computer Shock. Vasconia. Año2001* salo-liburuan aurkeztua: "Sophopoli" bat eralkitzea. Zeri deitzen zion Federikok "Sophopoli"? Jakintsuen hiriarri. Jakintsuen hiria eralkitzea zuen helburu, kultura klasikoaren bitartez batxiler humanista ikasteko zentrua. Greko klasikoaren irakaskuntzan oinarritutako batxiler europeista litzateke, gero karrera generalista bat sortzeko. Federikok

---

(19) Zuberogiltia, A., "Federiko Krutwig", *Argia*, 1998ko azaroak 1, 28or.

azaltzen zuenez, "Sophopoli"-an ikasiko luketen bigarren ama hizkuntza greko klasikoa litzateke, aurrena norberaren hizkuntza ba-bestuz. Helburua gizon Inteligenteen kasta bat sortzea litzateke, elite paneuropeista sortzea.

Ilusio eta esperantza apur batekin joan zitzaigun, bada, Federiko Krutwig 1998ko azaroaren 15ean, 77 urte zituela. Egun batzuk lehenago *Argia* aldizkariak argitaratutako elkarrizketan etorkizun hurbilerako bere planak, Jakintza Baitha elkartearen planak aipatzen zituen: "Heldu den urtean Europari buruzko jardunaldi batzuk antolatuko ditugu, jendea apur bat itzar dadin"²⁰.

Laburbilduz

Federiko Krutwigen bizitza, lanak eta bere ideologiaren garapena kronologikoki ezagutu ondoren, bere pentsamoldearen sintesia eginez bukatu nahi nuke. Federikok iturri askotatik edan zuen, asko irakurri zuen bere bizitzan zehar, eta guzti horretatik bere ideologia propioa sortu zuen.

Abiapuntu estatu / nazio artean egiten zuen bereizketa hartuko dut. Krutwigen arabera, estatua egitura politiko hutsa den bitartean, nazioa bizi den entitate kultural bat da. Nazioa ez dute, inondik inora, konkista edo menperatze bidez ezarritako muga politikoez zehazten, etnia batek baizik. Alde honetatik, esaten zuen Espainian ez dakitela estatua eta nazioa bereizten: "Gauza bat da estatua eta beste bat nazioa. Espainia (konstituzio espainiarrak esan dezakeena gorabehera) ez da nazio bat, estatu bat baizik. Euskaldunok, ordea, nazio bat gara"²¹. Nazioa zenbait faktorek biltzen duten giza taldea da. Faktore hauek, faktore etniko edo nazional deltuak, etniaren kideak batzen ditu, baina aldi berean, auzokoengandik bereizten ditu. Federikoren arabera, faktore etnikoak honakoak dira: lehena hizkuntza; ondoren, hizkuntzaren erabileraren ondorio, pentsamoldea eta kultu-

(20) Zuberogoltia, A., "Federiko Krutwig", *Argia*, 1998ko azaroak 1, 28or.

(21) Zuberogoltia, A., "Federiko Krutwig", *Argia*, 1998ko azaroak 1, 29or.

ra. Baina, beste mota bateko faktoreak ere badira, hala nola arraza, interes espiritualak, edo ekonomia eta interes ekonomikoak, azken hauek jada garrantzi gutxiak.

Federikoren ustetan, Europan estatuak desagertu egingo dira, baina nazioek bizirik jarraituko dute. Horien artean, noski, Euskal Herriak. Euskal Herria, beraz, Europaren baitan ikusten zuen. Europarzaletasun hori gazte-gaztetandik erakutsi zuen eta hori buruan zuela joan zitzaigun mundu honetatik. Zertan datza europarzaletasun hori? Zerk batzen gaitu europarrok? Kultura grekoa ikusten zuen Federikok guztion bateratzaille.

Hiru kultura handi bereizten zituen mundu osoan: grekoa (Europan), sanskritoak (Indian, Indotxinan) eta txinarra (Txinan). Hauen artean, txinarrari intuizio falta egotziko dio, eta indiarri arrazionalizazio falta. Kultura grekoak, ordea, ez du ezeren beharrik, bai intuizioa bai arrazionalizazioa orekan baititu. Kultura grekoa izango da Krutwigentzat gorena, perfektuena.

Euskal Herria, beraz, Europan sartuta dagoenez, etnikoki euskalduna bada ere, kulturalki grekoa da. Alde honetatik, euskaldun orok bere hizkuntza nazionala menperatu behar du. Baina, baita grekoa, greko klasikoa ere. Aldiz; Espainia Europatik kanpo ikusten du. Iberiar Penintsulari dagokionez, Ebro mugatzat hartzen du. Ebro ibaiaren iparraldean gelditzen denak (Euskal Herriak eta Kataluniak) Europaren baitan egoteko hainako maila du; hegoaldean gelditzen denak, ordea, ez. Iberiar Penintsulako eremu honi Europan sartzeko bidea emateak kaltea ekarriko liguke, ez soilik euskaldunoi, baita galnontzeko europar herriei ere.

Euskaldunok garelara eta ez garelara, Federikok argi du etnia bezalako, nazio bezalako batzen gaituen lehen baldintza euskara dela. Berak abizen euskaldunak ez izateak, bera odol euskaldunekoak ez izateak ez du esan nahi euskalduna ez zenik. Aitzitik, berak euskaraz zekien unetik, euskaldun jotzen zuen bere burua. Eta bere ondoan, euskal abizenak izanik ere, euskara erabat baztertuta zutenei kritika gogorra egin zien.

Hizkuntza nazioa osatzeko faktorerik garrantzitsuena izanik, euskara indartu beharra ikusten zuen Federikok. Alde horretatik, euskara literarioa ezinbestekotzat jotzen zuen. Izan ere, honen bitartez, herriaren beraren maila goratzea lortuko litzateke, herriak euska-

ra hau bereganatuko bailuke batetik; bestetik, gure herria, gure etnia tribu huts izatetik nazio izaterako bidean asko lagunduko luke. Horretarako lapurtera klasikoa proposatzen zuen oinarri. Bere ustez, lapurtera klasikoa zen euskal herriaren helburu politiko-kultural horretarako, izaera kultural independentea eta ondorioz politikoa lortzeko biderik egokiena.

Federikok argi zuen euskara literarioaren batasuna lortzeko gehien idazten zen euskalkia hartu behar zela oinarri, ez gehien mintzatzen zena, literatur hizkuntza batuak lehenik eta behin irakurtzeko baitira. Honela, gure literaturaren hizkuntza tradizionala proposatzen zuen, eta hau, bere esanetan, Leizarraga, Axular, Gazteluzar, Etxeberri, Haranederrengandik guganaino etorri den literatur lapurterra zen.

Berak gaztetan, bizkaiera sabindarrean idatzi zuen. Baina berehala ohartu omen zen oker ari zela, eta lapurterako tradizioa ikeritzeari ekin zion: Axularren maila herrikoiko hizkuntza batetik, eta Leizarragaren maila goragoko hizkuntza bestetik.

Beraz, literatur euskara bateratuaren oinarri lapurtera klasikoa proposatu zuen. Baina, Federikoren asmoak ez ziren hor amaitzen. Izan ere, euskara bateratzeaz gain, modernizatzea ere helburu zuen. Zenbaitek euskarari kultur hitzik ez izatea leporatu izanari honela erantzun izan zion Federikok: "Baina BERPizkunde aurreko Europa guztiko herrien hizkuntzetatik, zein hizkuntza bizik zeuzkan? Eta gero hartutako hitzak ez ote dira hizkuntza guztientzakoak, eta ez batenak ez beste hizkuntza batenak? Zer egin zuten hizkuntzek orduan? Arbasoen kultur jarauntsia beretzakotu zuten eta latineko eta grekoko kultur hitzak erabili zituzten, Erromako eta Greziako kultur-eme bidezkoak ziren eta"²². Beraz, gu ere kultura horren seme bagara, guk ere klasikoen kultura ondoren dezakegu, European bizi baikara, ez baikara Afrikan bizi. Honela bada, euskara edozein gauzatarako izan dadin, guk ere latinetik eta grekotik hartuko ditugu kultur terminoak. Izan ere, betidanik edonongo hizkuntza bere kultur terminoak bere kultur harrobitik hartu izan ditu.

Garbizaleen kontra egin zuen, alemanek ere grekoko eta lati-

---

(22) Krutwig Sagredo, F., "Hirur hitzaldi eta izkribu bat", *Egan* 3-4, 1986, 19or.

neko hitz asko dutela argudiatuz. Orain arte euskarak, beste hizkuntzek bezala, latin eta grekotik hitz asko mailegatzen zituen, eta baldin orain ez bada kanpoko elikaduraz elikatzen tamalgarria litzateke, elikadura ez asimilatzea agoniaren ezagupidea baita.

Bestalde, maileguak espainoletik (frantsesa ez du inoiz aipatzen) hartzeari ez zeritzon egoki. Aitzitik, joera gure hizkuntza eta ondorioz nazioaren galera ekar zezakeen.

Federikoren iritziz, kultur hitzek tinko eta sendoak behar dute izan, ororentzat berdinak, edonungo jakintsuek erraz uler ditzaten. Euskaldunek, baldin bere hizkuntza kultur bidea izan dadin nahi badute, euskarak dagozkion kultur hitzak hartu beharko ditu.

Dena den, Federikorengan garapena soma daiteke alderdi honi dagokionean. Izan ere, hasiera batean Erromako eta Greziako kultura jotzen zuen kultur harrobi. Urteak pasa ahal, ordea, hizkuntza eta kultura grekoarekiko grina nabarmenki areagotu zitzaion. Bere azkeneko saio-liburuan argi bereizi zituen Erroma eta Atenas, azkeneko hau alderdi guztietatik goraiapatuz. Argi utzi zuen euskarak lexikoaren %25a berea, preindoeuroparra badu, gainontzekoa, %75a latinetik jasotakoa dela. Eta modernizatzeke, goratzeko hizkuntza grekotik behar zuela edan.

Horrela, euskara literarioa lortuz gero, euskara bateratu eta modernizatua, euskal hezkuntzan erabiltzeaz gain, euskal herriaren intelektual eta jakintsuak irabazi beharra ikusten zuen. Izan ere, Federikorentzat elitea zen herri bat aurrera eramaten zuena. Hizkuntza bat bere mugetan atzeratu arren, herriak erdararen bat ikasi eta erabili arren, baldin herri baten gizarteko kulturdunek beren hizkuntza nazionala onartu eta goratuko balute, lehen jende arruntarena balizik ez zen hizkuntza, nazionalitatearen sinbolotzat herri guztia- ren bihotzetan altxatuko balitz, hizkuntza hau salbaturik legoke. Modu honetan, batetik euskara literarioa herri osora zabaltzea lortuko genuke, eta bestetik nazionalitatearen sinbolo bilakatuz, nazioa osatuko genuke.

Javier Marías idazlearen uste ustela

Juan SAN MARTIN

El Diario Vasco egunkariak *El Correo* talderekin batean astero eskaintzen duen *El Semanal* (766. alean), 2000. urteko malatzaren 14-20koan, Javier Marías jaunak argitaratu duen "Dolches" deritzan artikuluak benetan txunditurik utzi nau bertan agertzen dituen oinarriak gabeko uste, hain ustelak, edukiz gabe astakeriz beterik azaldu duena irakurtzean.

Hasieran zioenez: Institut d'Estudis Catalans, Real Academia Galega eta Euskaltzaindikoei: "*pésimos lingüistas y no tener ni noción del funcionamiento de las lenguas y hablas*". Nonbait ez daki, holako gai batean besteol eritziak ematera sartu baino lehen, hizkuntzalari izateaz gainera beste hiruron hizkuntzak ezagutu beharrezkoak direla eta, hori ez ezik, alpatzen dituen erakundeon arautegiak ere, nonki, ezagutu beharrezkoak direla. Horrela jakingo zuen erakundeon zereginetan behartasunak zertan diren.

Horregatik galde niezaioke: lehenik, zergatik ez ditu begiratu besteon arautegiak zertan oinarritzen diren? Euskaltzaindiarena, adibidez, 1920. urtean Araba, Bizkaia, Gipuzkoa eta Nafarroako Diputazioek onartua zen, Eta hor daude bere egitekoak Iker eta Jagon sailek orokorki zertan oinarritzen diren.

Euskaltzain ohorezko genituen Ramón Menéndez Pidal eta Antonio Tovarrek ez zuten holakorik esango, zeren hauek beti izan baitzituzten Euskaltzaindiarekin eta euskaltzainkideekin harreman estu bezain onak. Gainera, Antonio Tovar zenari hamalka aldiz entzuna nioen, munduko sei hizkuntzalari hobereenen artean jartzekoa zela

gure Koldo Mitxelena zena. Eta Javier Marías-ek gutxien dakiena da, Euskaltzaindiko en artean badirela zenbait Mitxelenaren ikasle izanak eta Unibertsitateetan irakasle direlak.

Baina, ezta ere ez daki aipatu dudan 1920ko arautegi hura Espainiako Ministerio de Educación y Ciencias delakoak onartu zuenik. Ba, ikus eta irakur beza DECRETO 573/1976, de 26 de febrero, Euskaltzaindia bere arautegiaz onartu zueneko eta horri errege Juan Carlos jaunak egin zion onespenezko sarrerakoan honako hitz hauekin argi eta garbi zioena: *“La Academia viene laborando ininter-rumpidamente en los fines para los que fue creada, fomentando la unidad de una lengua que hablan muchos españoles y que es un elemento importante de la cultura y del acervo nacional. Por ello, nada mejor para la tutela e investigación de la lengua vasca que el reconocimiento por el Estado de la labor de esta Academia que Su Majestad el Rey Carlos I quiere hacer patente, de acuerdo con las memorables palabras de su egregio abuelo”*.

Gainera, Ministerio de Educación y Ciencias berberak liburu apain eta berezi bat argitaratu zuen, *Sobre la Real Academia de la Lengua Vasca - Euskaltzaindia* izenburuz, 1976. urtean, non datozen erregeren sarrerako hitzak eta erakundearen arautegia. Ondotik Euskaltzaindiaren historia labur bat gazteleraz eta euskaraz jarria, argazkiz eta irudiz ongi horniturik.

Ez dut gogoko inor lotsagabetzekiro epaitzea, baina une hone-tan Javier Marías delakoak ez du besterik merezi. Eta lotsagabe horren “Dolches” artikulua erantzun beharrezkoa iruditu zait. Zeren hizkuntzalari izateaz gainera euskara eta hemen bertako historia ere ezagutu beharrezkoak baitira. Ez baita alperrik gure hizkuntza Espai-nia eta Frantziako mintzairarik zaharrena.

Akademiek ez dutela normarik eman behar? Baina, Real Acade-mia de la Lengua-k ere ez ote du hori egiten? Testu zaharrak ikusi besterik ez du zer nolako aldakuntzak nabari diren Real Acemiaren eraginez. Azken mendeotan ortografiaz eman dituen arauak ikusi besterik ez dugu, zer nolako aldakuntzak behartu dituen jakiteko. Adibidez, hemeretzigarren mendera arte edozein hitzetan **y** greke-razkoa erabiltzetik ez ote zuen ba **i** latinerara pasatu? Lehendik gaur arte, bere hiztegi-tan holako adibideak maiztasunez aurki ditzakegu.

Guri erakutsi behar ote digu euskarazko grafiak nola behar

duen? Jakin beza Azkoltia eta Barakaldo k-rekin erabili ala ez Euskaltzaindiari dagokiola. Eta lanak nola burutzen ditugun jakiteko, gure ikerketen adierazgarri hor ditugu *Onomasticon Vasconiae* sailleko hainbeste liburu eta herrien eskariz eman diren agiriak *Euskera* agerkarian azalduak, eta jatorrak nola behar duen, beti lekukotasunekin agertuz.

Euskal Herriko errepedeetan jarri behar diren rotulazioak guk gure aburuz jarri beharrezkoak ditugu, zeren Javier Marías-en artikulua azkenaldean agertzen diren hitzak, nahiz Alemanian edo nahiz Italian, bertako hizkuntzetan irarriak daude. Legez hala behar delako, bai Espainiako Estatuaren aldetik eta bereziki Euskal Herriko Autonomi Elkargoetatik. Beraz, ez du eskubiderik, "*aducir como argumento la manera en que los vecinos de una población la llamen, es otro rasgo de asombrosa ignorancia*" esateko. Ez ote daki Espainiako hizkuntzarik zaharrena euskara dela? Ez ote du ezagutzen Euskaltzaindiaren arautegia? Egia esan, ezetz esango nuke.

Nik, eibartar bezala esan nezake gure herriaren izena, bertakoen eskariz Espainiako errege Alonso XI.ak 1346. urtean lehen herriska zena hiri sortzean *Villanueva de San Andrés* bezala izendatu zuela. Hala ere, bertakoentzat beti Eibar izan da, hiria sorerria baino lehenagotik ere, gutienez XII. mendetik hala zenez. Kanpoko erdal-dunek, ordea, jakin behar lukete beraiek agiri zaharretan: Heybar, Heivar, Ehibar, Eybar eta abar idatziz erabili dutela. Gaur bertan oraindik, Madriletik Eibar bezala idazten dute eta bertako gaztelazale batzuk ere bai. Beraz, bertakoa ezagutu gabe eta euskararik jakin gabe ezinezkoa da eritzi egokia eskaintzea. Hori da Javier Marías lelo horri ere gertatzen zaiona.

Bere artikulua horretan esaten dituen astakeria horiek aski ez direlarik gaineratzen du: "*ignorantes académicos al servicio no de la ciencia, sino de los políticos. De sus políticos locales, para mayor oprobio*". Alderantziz, hori berori esan genezake guk, bai berari eta beste askori ere, zeren inperialista izateari oraindik ez baltiozte utzi eta beraien menpekotasunean hartu nahi gaituzte.

Politikaren ekintzan ez garela ari jakiteko, berriz diot, Euskaltzaindiaren arautegi irakurri baizik ez duela. Euskaltzaindia eritzi askotariko pertsonen osatzen da, baina guztion gainetik jartzen dugu erakundeari dagokion arautegia. Hortarako sortua baitzen.

Han eta hemen, asko dira *Hondarribia* izena onartzen ez dutenak ere, beren ustez *Fuenterrabia* jatorra delakoan. Ez dira ohartzen, edo ez dute ohartzerik nahi, antzinatik hemengo ahoskatu ezinez f idazten hasi zirenak gaskoinak izan zirela eta hortik aldatu zela gazte-lerara. Nafarroako errege Santxo Jakitunak 1180. urtean Donostiari eman zion foru berezi hartan Undarribia jartzen zuen eta Joseph Moret historiagileak *Anales del Reyno de Navarra* (1766) hartan, garai batean erresuma hortakoa zenez, Hodarribia zekarren. Baina baita ere Martin Hoyarزابalek 1717an argitara eman zuen *Liburu hau da Itxasoko nabigacioneoa* zeritzan hartan, itsasoz nondik nora ibili eta portuetako sarrerak nola hartu behar ziren jakiteko.

Hemengo politikarien zerbitzura guttiz ez gaudela jakiteko, adibide pertsonal bar jartzeko, esan nezake, nik neuk Eusko Jauriaritzako IVAP delakoari aditzera emana dudala autoel ikuspena eman behar zaien ITV - IAT bulegoetan, revisión hitzaren itzulpenez *ikusketaketa* jartzea gaizki dagoela, izatekotan ere *ikusketaketa* behar duela, baina alperrik.

Garai batean Koldo Mitxelena zenak eta gero Euskaltzaindia be-
rak esana du: Orereta ez dela hiriaren izen zuzena Erreterria baizik. Lehena toki batena zen baina ez hiriarena. Erreterria bai, bertako seme ziren Xenpelar bertsolariak eta Luis Jauregi "Jautarkol" idazleak erabili zuten bezla. Eta gai hontaz bertako Udalean egin genuen batzar batean azaldu genituen gure arrazoizko eritziak. Zinegotzi guztiek onartu zuten, HB-koek ezik. Hauek berean jarraitzen dute setati, errepideetako rotuloel Rentería edo Erreterria borratu eta gainean Orereta jarriz.

Arabako *Billerle* eman genuen era jatortzat, zeren Legutiano auzo bat besterik ez zelako, baina hor ere ez ziguten Jaramonik egin. Azken urteotan ahoskeraz erabili izan den *Abadiño* ere, agiri zaharren arabera osatu genuen txostenean egokiago iruditu zitzaigun *Abadia-no* era jatorragoa itzultzea, baina alperrik izan zen. Egia esan, Udal bakoitzak du bere azken hitza eta gure gomendioa ez zuten onartu.

Adibide horietatik ikus daiteke bertako politikari batzuk ez digu-
tela Jaramon askorik egiten. Gainera, Jauriaritzako kontseilari batek aspaldi izendatu zuen *Txingudi* erreserba, antzinako *Bidasoa* behar zuen leku berean. Ikus Euskaltzaindiaren Euskera agerkaria (1998-XLIII, 221-227. orrialdeetan).

Argi dago Euskaltzaindia erakunde bezala bertako politikarien esanetara balego ez zela horrelakorik gertatuko. Hala ere, ez dut uste Javier Marías Idazleak hori ulertzerik nahiko duenik, zeren inor politizaturik egotekotan bera egon go balta.

Gainera, hiriburuen sarreretako errotulazioetan Donostia-San Sebastián, Vitoria-Gasteiz, Iruña-Pamplona jartzearen aurka ez gauden, zeren erderazkoa aspalditik hain zabaldua denez gero bidallariak nahastu besterik ez genuke egingo. Baina Azkoitia eta Baracaldo kerekin jartzeak ez dakar inolako nahasmendurik.

J.M. Setien apezpiku jaunaren gizatasuna eta zintzotasuna

Juan SAN MARTIN

Jose María Setien jaunak Gipuzkoako apezpikutzan uztean, era askotariko eritzak jaso ditugu. Baina nik ere badut berari buruz zerbait esatekorik.

Bizi garen une hauetan ez da erraza politikarekin nahasi gabe irtetzea. Behin eta berriz esango dut, berrogei urtetako diktadurak guztiok utzi gaituela zerbait ikuterik. Iragana batzuk erraz ahaztu dute, baina beste batzuentzat ez da izan hain erraza, bereziki hurbildik familian ondoren txarrak utzi dizkigunean eta zenbait gertakari oroitzean.

Lehen beste era batera pentsatzen zutenek diote orain Eliza ez dela politizatu behar. Nire ustez guztion nahian dago Ebanjeliotan oinarriturik ibili behar dela. Baina analarteko gerra hainbeste hilketa-rekin ekarri, berrogei urtez inori beste era batera pentsatzen utzi ez eta gainera erantzule nagusia izan behar zuen "Generalísimo" hura pallopean ikusteaz, guretzat zerri bedeinkatua balitz bezala. Zer pentsa genezake? Garaiko propagandaren arabera, "Cruzada" egin omen zuen, baina moroak bere alde zituela.

Bi aldeetatik egin ziren gehiegikeriak, analarteko gerretan ohi den bezala. Baina ez legoke gaizki Juan Iturraldearen *El Catolicismo y la Cruzada de Franco. Quiénes y con qué fines prepararon la guerra* (Editorial Egui-Indarra - 1955) liburuari begiratu bat ematea.

Gasteizen hiru probintzietako Apezpikutzaren arduradun zen Mateo Mujika jauna, hain gizon ona eta herriak maitatua izanik, nork

bidali zuen mugaz bestaldera? Hari eman zitzaion tratu txarra ez zen zilegi kristautasunaren izenean.

Bestalde, zenbat apez afusilatu zituzten? Haletariko gehienek pekatu bakarra herri euskaldunarentzat euskaraz idatzi eta euskaraz predikatzea izan zen.

Gertakariok bai zirela Elizaren politizatzea.

Azken urte hauek edozein erakunderentzat izan dira nekagarriak. Politikoei elkarren artean gizarte arazoak lasai mintzatuz bideratu beharrean, taldekeria hertsian ari baitira jo.ta.ke elkarren aurka. Horrela ez dugu etorkizunean gauza onik.

Ni neu, haurtzarotik irakurle porrokatua eta gaztetxotatik sinesenez kezkatu ibili direnetakoa naiz. J.M. Barandiaran jakitunaren lagunmina izatez gainera, bere lan guztiak irakurtzen nituen. Baina baita ere gogoz jarraitu R. Alberdi, G.R. Yurre eta J.M. Setien jaunaren idazlanak. Eta harriturik ez ezik, izaturik utzi naute zenbait politikari axolagabek edo zentzugabeek Setien jaunaren aurka esan eta idatzi dituzten neurririk gabeko astakeriek. Zergatik ez bere lanak lasai irakurri eta gogoetak eginaz behar bezalako kritika bideratu? Baina, hortarako ere zentzua behar.

Inork uka ezinezkoa da, Setien jaunak beti jator jokatu duela giza-eskubide eta bakearen alde eta gainera beti kondenatu dituela hilketak eta indarkeriak.

Arte zaletasunak eraman ninduen Elbarren eliz arte balioen zenbait katalogatze egitera. Horregatik bertako parroko jaunaren eskariz, obretako batzordekide nintzen eta edozein aldakuntza egin baino lehen eritzia eskatzen zidaten. Han behin, berrikuntza batzuk zirela eta, Setien apezpiku jaunarekin izan genuen bilera. Orduan ezagutu nuen pertsonalki eta bere hitz zuzenak entzuteaz oroitzen nintzen berak idazten zituen lanetaz.

Holako gizon batek ez du nire laudorioen premiarik. Arartekotzan nengoela, berarekin zenbait arazogatik izan nituen harremanak ere oroigarri ditut. Zein apal eta modu onez bideratu genituen arazo haiek. Izan ere, Legebiltzarra toki egokia da gizonak ezagu-tzeko eta politikari gutxi ezagutu ditut arazoak hain era onean bideratu ahal izateko.

Setien jaunaren gizatasuna, zintzotasuna eta zuzentasuna ez dira erraz neurtzekoak. Bere bezalako asko behar genituzke gizartearen

onerako. Egungo politikariak horrelakoak baitira, herriaren onerako, beste txori batek kantatuko liguke.

Horregatik, bat nator Eibarko egotaldi luze hartan hain adiskide egin nuen eta orain Seminarioko erretora den Jesus Mari Arrieta-ekin, honek Javier Meaurio kazetariarekin izan zuen elkarrizkan zioenarekin, nola ez bat etorri? Ikus otsaileko 17.ko *El Diario Vasco* egunkarian agertua.

Setien jaunak guztion gogoia betearazteko ez du izan garai egokia. Baina ez da izan bere erruagatik, ezta ere Elizarenagatik, politikari bihurrien jokaera maltzur eta hertsilagatik baizik. Setien jaunak, gutik bezala, eraman du Ebanjelioen mezua gizartera. Kristoren bukaera bera ere ez zen izan egokia, baina denborak eman zion ondo merezia zuen ohorea. Setien jaunari buruz ere, ondorengoak oroituko dira bere jarrera zintzo bezain zuzenaz.

Zorionez, bere ordezeko jartzen den Juan Maria Uriarte jauna ere egokia zaigula iruditzen zait eta Apezpikuegia ez da asko urrunduko markaturik doan bidetik.

Nire aldetik agur bihotzekorik gartsuena Jose Mari Setien jaunari.

Joxinixio Etxeberria bertsolari gudaria

Mikel ATXAGA

Laurogeita zortzi urteko Patxi Etxeberria jesulagunarekin hitz aspertu bat egiteko zoria izan nuen Loiolan. Eguna astekarirako elkarrizketatu nuen, 1988ko ekainean. Berrogeita hamaika urte geroago ere ahaztu gabe zeukan bere anaia Joxinixioren hilketa. Ez baitzuen uste gerran halabeharrez hila zenik, norbaitek mendekuz hila baizik.

Geroztik, Loiolako liburutegian dauden Patxi Etxeberriaren pape-rak arakatzen ari naizela, bere gutun eta bertsoetan, bere anaia honen heriotza, hilketa hark etxean utzitako zuloa eta gurasoen eta senideen bihotzetan sortutako samina askotan aipatzen dituela ohar-tu naiz.

Nor da, ordea, halako hutsunea eta samina utzi dituen Joxini-xio? Ez zen Merdillegi baserriko zutabea, maiorazkoa, Jomari baitzen baserri-rako izendatua. Joxinixio, senideetan boskarrena, Zentral Aun-di izeneko argietxean ari zen lanean. Maitagarria eta beharrezkoa egiten zuen beste zerbait zuen, beraz, Joxinixiok: gutxi bezain zin-tzoa eta leiala zen, batetik; bestetik, berriz, bertsolaria eta euskaltza-lea. Patxi Etxeberriaren irudi berbera.

Sorozabal eta Mendiluze arte Andoainek ez duela itxurazko bertsolaririk izan usteko du gaurko gazte askok. Baina oso oker dago. 1936an egin zen Bertsolarien Txapelketan harriturik utzi zituen bertsozaleak Merdillegik. Inguruko 18 bertsolari neurtu ziren Andoa-inen 1936ko ekainaren 11n, Korpus egunez, *El Día* egunkariak dioe-nez. Aitzol, Joxe Zubimendi, Juan Aranguren eta Domingo Olano ziren epaimahaiko. Entzuleetan han dago Iñaki Alkain Urnietako

bertsolari gaztea ere. "Merdillegi horrek behar dik hemen txapeldun" erabaki zuen Alkainek, berekiko. Eta halaxe gertatu zen, epalmahala-ren Iritziz ere: Joxinixio Etxeberria "Merdillegi" txapeldun.

Ordurako erakutsia zuen Joxinixiok bere gaitasuna. Hain zuzen, 1935eko azken Igandean Tolosan jokatu zen saloan. Bederatzi neur-tu ziren, Txirrita buru zutela. Lujanblo errenteriarra eta Etxeberria andoaindarra geratu ziren bigarren, pare-parean. Hauxe dio *Ya-kintza* aldizkariak, gaurko idazkerara aldaturik: "Lau salo mota egin ziren. Lehenengoan aske ziren bertsolariak, bai neurritz, puntuz eta zer-esanetan. Lehenengo maila honetan agertu zitzaigun bertsolari berri on bat, Andoaingoa bera: Etxeberria gaztea".

Eta, jakina, San Sebastian bezperan Donostiako Victoria Eugenia antzokian Txirrita eta Uztapide bezalako bertsolari haundien artean jokatu zen Txapelketa Nagusirako txartela eskuratu zuen. Besteak beste, ahotan zebilen gerra izan zuten kanta gai.. Gogoan geratu zen Txirritak kantatua:

Zenbat errezo egin izan det
nere denboran elizan,
ta pozik nago ikusirikan
pakian nola gabiltzan.
Ni naizen bezin kobarderikan
iñor ezin leike izan
semeak gerra ez joateatik
mutil zar gelditu nitzan.

Baina Etxeberria gazteak ezin zezakeen horrelakorik kantatu: bete-bete harrapatuko baitzuen gerrak. Honela kantatzen dio on-dorio latzak eta larriak izango litzuzkeen gerra gorrotagarriari:

Une onetan jarri gaituzte
gu aurrez-aurre gerrari,
gorrotorikan izan ezkeroz
bear genioke ari.
Andik etorri ziran kalteak
ezaguturik ugari,
galde bestela seme kutunak
palta dituzten amari,
sendletako gauza ituna
beti izaten da ori.

Eta beldur izatekoa zena heldu zitzairen: gerra. Eta hilabete lehenago lagun egin ziren Joxinixio Etxeberria eta Iñaki Alkain, Urnietako batzokian elkarriz hitzeman bezala, gudari abiatzen dira, bakoitza bere bidetik. Eta Berriatua eta Markina inguru horietan egiten dute topo. Eta "Urdiña" deitzen zioten tolosarra buru zutela *Euskalduna* konpainia sortzen, Basalgo mendira joateko. Honela kontatzen du Iñaki Alkainek *Gerrateko ibillerak* liburuan (Auspoa 148,149,150): "Etxeberria eta ni sarjento izendatu ginduan. Konpainia hortan denok gipuzkoarrak ginen: andoaindar, tolosar, urnietar, ernaniar eta abar". Gerora, Urdiña hil zenean alegia, *Itxarkundia* batallolarekin batu ziren.

Bi lagun banaezinok, tiro eta bonba jaurtiketan jarduteaz gainera, bazuten bestelako eginkizunik agintariengandik hartua: lxpitza edo zelataritza. Etsaia non zegoen, zer armamentu zeukan, zer asmo eta abar ikusi behar izaten zuten etsaiaren eremuetaraino sartuta? Hona, oraingo idazkerara aldaturik, Alkainen hitzak:

"Etxeberria eta biok han ibiltzen ginen, batzutan beste hiru edo lau lagun hartuta, egunez mendigainak ezagutzen. Eta, gauez, askotan izaten genuen alde batetik bestera igaro eta zerbaiten egin beharra. Batean errexa eta hurrengoan zaila. Estado Mayorretik horrelako aginduak etortzen zitzaizkion Etxeberriari. Hamalaka ibilaldi txar egin genuen. Arrisku ederrak ibiltzen genituen" (*Auspoa, Gerrateko ibillerak*).

Eta beti Joxe deitzen dion Merdillegiko Joxinixiori buruz zer dio Iñaki Alkain berritxu eta jostalariak

"Etxeberria hori etzen gorputz haundikoa. Hobeto esateko, txiki-koa zen. Bainan hankaz eta buruaz oso pizkorra ematen zuen. Sudur-luze xamarra zen, eta aurpegiz extua, lilez, gaztain-kolorekoa. Begiak etzituen txikiak, haundiak ere ez, bainan halek ere gaztain-kolore antzekoak. Begi horietan oso begirapen apala zuen, bainan denbora berean oso argia".

Itxura hori hartu zion Alkainek Andoaingo bertso saioan ezagutu zuen Joxinixiori.

Sena eta adore haundiko gudaria

Baina estuasunetan ezagutzen omen da laguna ondoen. Zer dio andoaindarraren izaera eta jokabideei buruz?

"Hain zen apala eta xantua. (...) Gutxi hitzegina, baina hitz egiten zuen hura, bai pina eta atsegina. (...) Etxeberriak etzuen hala ere konfiantza galtzen. Motellak, sinismen haundikoa zen benetan gizajoa. (...) Nere lagunak, hain zen siniskorra eta ona, etzuen sekulan ere txarrikan pentsatzen. (...) Hain zen abertzale pina".

Eta ixpitzan eta etsaiaren eraso nondik zetorkeen igertzeko zer-nolako begia zuen?

"Etxeberriak, garai bateko artzainek bezala, aizkora txiki-txiki bat, txorrotx-txorrotxa, gerrian ibiltzen zuen. Eta, han edo hemen, berehala bi xardango egingo zituen, gure teleskopioa jartzeko. (...) Nik baino mila aldiz gehiago ezagutzen zuen mendia. (...) Etxeberria horrek izugarrizko sena zuen. Ni ezertaz konturatu baino lehenago, harek gizon bat sentitu eta ikusi egin zuen ibaiaren ertzean. Beharbada usaina adituko zion, mendiko piztiek bezala. (...) Hura etzen, ni bezala, berriketan jardungo. Harek, bere doal berezia oharle izatea zuen. (...) Nere lagun Etxeberria harek tontotik ilerik ez zuen. (...) Militar estudiatu izan balu, halako jeneralik etzen".

Gerran ere izaten dira atsedenaldiak eta jolasgurak. Inaki bezalako bertsozale eta jostailuaren ondoan gehiago. Bertsotan ere jarduten zuten, jakina.

"Etxeberriak, bertsotan egin behar genuenean, hasiera nerl uzten zidan, eta bat edo beste takigrafiarekin beti hartu ere bai, gero gogoan izatearren. Ordurako ikasia baitzeukan takigrafia hori, eta bai abaila ederrean gainera harek. Harek tontotik etzuen ilerik ere".

Artxandako herioa

Begoñara eraman zuten Itxarkundia gudarostea, hemendik Artxandara Igo zedin. Mendira abiatu aurretik, Inaki Alkainek dioenez, Etxeberriak eta beste askok otoltz egin zioten Begoñako Amabiljinari, "Artxandak azken juizioa" baitzirudien.

"Etxeberriak esan bezala, hasi dira abloiak eten gabe bonbak tira eta tira. (...) Halako infernuri izan liteke, baina zalla izango da berriro ikustea. Hura zen Artxandako mendia dardarra!"

Hala ere, Joxinixio Etxeberria ez dago etsitzeko: "Iñaki, han goiko kamio ondoko lur-zulo hartara joan behar diagu biok. Batzuek edo gehienek alde egin ditek, baina hala ere bazeudek gureak, eta goazemak".

Iñaki Alkainek nahiago luke handik azkar alde egitea, hiltzeko gogorik ez duenez. Biak horrela ari direla, Etxeberria "ziplanean jo du bala batek masailan". Hala ere ez du atzera egin nahi. Iñakik ere aurrera egiten du orduan. Sartu dira hiru bakarrik geratzen ziren lubakian. Halako batean, Alkainek hor ikusten du atzetik, ustekabean, hurbildu zalela etsala. Eta, Etxeberria arrastaka harturik, ihesi abiatzen da. Baina Etxeberria, bere lagunari "kobarde" deltu eta, berriro trintxerara itzultzen da. Alkainek, larri, atzera begiratu zue-nean, bere begiekin ikusi zuen "Etxeberriari nola sartzen zioten sabel saihetsetik baloneta". 1937ko ekaina zen. Eguna, hemezortzia izan zitekeen.

Iñakik ihes egin zuen lagunetara, baina haiekin Destu aldera joateko ordeaz, bere atsekabe eta amorruan, Etxeberria "nondik edo handik agertuko" zitzaioalakoan, han dabil Artxanda gaineko kamioan, ardi galdua bezala. Horrela dabilela, Francoren aldeko bi tankerekin topo, "eta tiro bat ere tira ez nerl. Oso harrituta gelditu nintzen une eta momentu hartan. Eta inork ere etzidan aurrera joaten galerazi".

Brunete, Burgos, Medina de Ríoseco eta abarretan derrigo- rrezko lanetan ibili ondoren, Lleidan jakingo du zergatik ez zioten tirorik bota. Hango taberna batean biltzen ziren euskaldunak, ahal zutenean, afaltzera eta bertsoak kantatzera. Egun haletako batean han azaldu zitzaion beste urnietar bat, txikitako lagun bat, Joxe Joakin Albizu. Batbatean hala galdetzen dio:

Aizak, Iñaki, zer nola ibili hintzan Bilbaoko Artxanda mendigaietan?"

Motell, Joxe Joakin, oso gaizki! Lagunik haundiena balonetaz hil zidateken; eta gero, hura hilda, han ibili ninduan atzera eta aurrera, zer egiten nuen ez nekiela, bi tankeren tartean. Baina zergatik gal- detzen didak hori?

Zergatik galdetuko diat, bada, Iñaki. Aurreneko tankean ni nintzelako, eta, hi ezagutu eta nola enbilen ikusita, atzeko tankeari

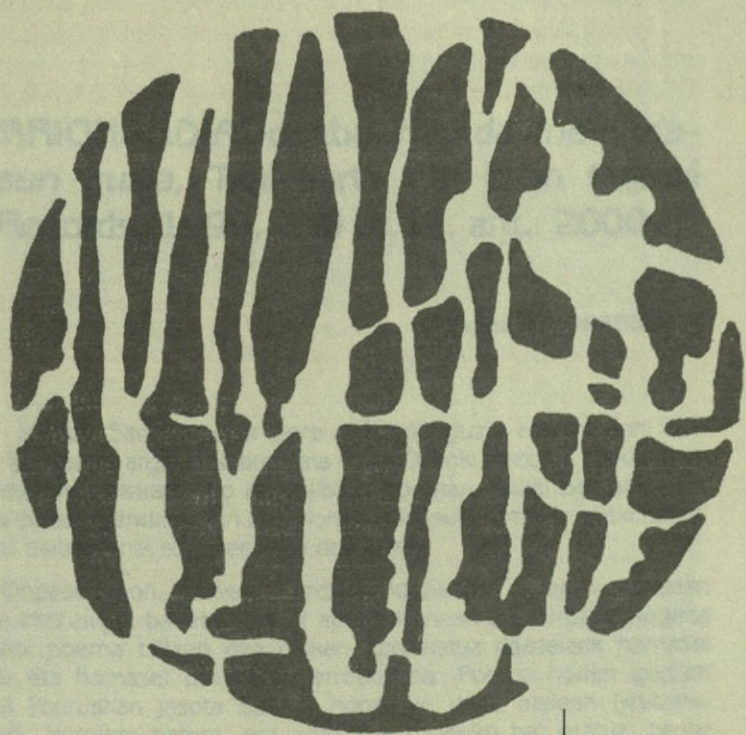
nik abixatu nitxioken hiri ez tiratzeko tirorik, nere oso laguna hintzela eta. Horregatik egon ginduan han geldituta, hik zer egiteko asmo huan. Gero, zauritu bat bizkarrean huala eta beste lagun batekin, pake-pakean pasatzen utzi zindutegun. Gaur horregatik diat nik sekulan izan dudan pozik haundiena, hi hemen bizirik eta kantari aurkituta.

Gerrak alde banatara banandu aurretik agindua zioten Joxe Joakin Albizu eta Iñaki Alkainek, nonbait, "gerra hontan elkarren aurrean gertatzen bagara etziogu elkarri tirorik botako".

Joxinixio Etxeberriak ez zuen Iñaki Alkainen zoririk izan, ez baitzuen Joxe Joakin bezalako lagunik aurkitu Artxandako lubakian, kupidarik gabe sailhetsetik baioneta sartuko zion etsai bihozgabea balzik. Patxi Etxeberriak badu, agian, Joxinixio ezagunen batek mendekuz hil zuela pentsatzeko arrazoirik.

Dena den, Patxi Etxeberriaren mendeurren honetan, merezi zuen Joxinixio euskaltzale, bertsolari eta gudari fin hark oroitzapenik, goraipurik eta ohorerik.

KRITIKAK ETA
ERRESEINAK

SARRIONANDIA Joseba, *Hau da ene ondasun guzia*, Txalaparta eta Esan Ozenki Records, 1999, 239 or. [2. arg.: 2000-I].

Aitzpea AZKORBEBEITIA

Joseba Sarrionandiak bere *ondasun guzia* eskaini nahi izan digu Txalaparta argitaletxearen eta Esan Ozenki Records diskaetxearen eskutik plazaratutako diska-liburu honetan, eukal poetarik handiena bezala izendatu izan den honen ondasuna orrialde gutxi batzutan bil daltekeenik sinesten zalla den arren.

Ondasun hori, gainera, lurretako idazlearen beraren ahotsean jarrita iritsi zaigu, bai eta hainbat abeslarirenean ere. Orotara hogeieta hamabi poema biltzen dira diskan, tartekatuz doazelarik hamasel kantua eta hamasel poemaren errezitazioa. Poema horien guztien hitzak liburuskan jasota daude, horrelaxe deitu atalean («Hitzak», alegia). Horrekin batera, eta antologia moduko bat eratuz, beste zortzi poema ere eskaintzen zaizkigu «Beste poema batzuk» atalean.

Guztira, beraz, berrogei poema, baldin eta lehenengo argitalpenari bagagozkio. Izan ere, bigarrenengo beste bost poema gehitu dira atalak banatuz (hortaz, antologiatik beretik nolabait kanpo geratzen dira). Poemok eskuz idatzita ageri dira, Sarrionandiaren eskuak idatzirik ziurrenik.

Antologia hori lagunduz, gure idazlearen ibilbide bibliografikoa ere eskaintzen du liburuskak. Honela, Sarrionandiaren liburu guztien gaineko erreseina laburrak aurkituko ditugu bertan, liburu bakoitzaren azalaren erreproduzioarekin batera. E.M.k sinatutako erreseina hauetan bada informazio esanguratsurik, *izkiriatu* aurkitu ditudan ene poemak eta *Hezurrezko xirulak* bildumetan zehar barreiatu apokrifoen gainekoa adibidez (aurrenekoaren barruan Mohammed Al-Kall eta Apollinaire Babiok apokrifokoak direla iradokitzen du erresel-

na-egileak eta berdin Gudröf Haaleg, Martin Murua eta Jeronymo Oliveira da Verdade ere bigarrenari dagokionez).

Bibliografia ez ezik, idazlearen biografia labur bat ere jasotzen da liburuan, beroni hasiera emanez hain zuzen. Bizitza-zertzelada horien ondoren, Ruper Ordorikak idatzitako atarikoak irakur dezakegu. Eta azkenik, eta lehen alpatutako atalen atzetik («Hitzak», «Beste poema batzuk» eta «Liburuak»), erreseina honen egileak idatzitako epilogoak.

Hori guztia —epilogoak eta bigarren argitalpenean eskuz idatzitako poemak salbu— euskaraz ez ezik, baita beste lau hizkuntzatan ere aurkezten zaigu (gaztelera, frantsesez, ingelesez eta alemanez). Izan ere, eta Txalaparta argitaletxeko arduradun den Gari Berasaluzeren esanetan¹, horixe zen proiektu hau aurrera eramateko orduan gogoan izandako helburuetako bat, hots, Sarrionandia gure mugetatik at ere ezagutzera ematea.

Liburu hertsia atautak eta liburu irekiak itsasuntziak direla idatzi zuen ez hain aspaldi gure idazleak. Eskuartean daukagun hau ere ireki eta barnera galtezen, hortaz, poemek osatu antologian. Sarrionandiaren irakurleari ezagunak egingo zaizkio poemak, guztiak beraren aurreko bildumetan ageri ziren-eta, Fermin Muguruzak abestutako «Eguraldi lainotsua hiriburuan» izan ezik. Zentzu honetan, diska-liburu honetan ezer berririk ez dagoela pentsa lezake batek edo bestek. Baina proiektu honen oinarrian Sarrionandiak berak egindako hautaketa-lan bat dagoen une beretik, bestelako begiez begiratu behar diogulakoan nago, sormen-lan baten aurrean gaudelakoan, bestela esanda, Gari Berasaluzek adierazitakoarekin bat eginez².

Hautaketa hori egiteko orduan Sarrionandiak *Gartzelako poemak* eta *Hnuy illa nyha majah yahoo* bildumetara jo duela esan genezake, bi kasutan ezik (*Izkiriaturik aurkitu ditudan ene poemak* liburuan jasotako «Amodioa (Firàq)» eta «Irlandar abiadoreak bere heriotza Igarri du» poemak kasuan, biak ala biak abeslari banaren hautuaren emaitza). Egia osoa esanda, poema horietatik batzuk

(1) Ikus J. Eskisabel, «Joseba Sarrionandiaren ahotsa entzun daiteke lehen aldiz disko-liburu batean», *Egunkaria*, 1999-XII-1, 41. or. nahiz I. Arozena, «Sarrionandiaren ondasunen bilduma bikaina kaleratu dute Txalapartak eta Esan Ozenkik», *Gara*, 1999-XII-1, 39. or.

(2) «Sarri (...) prozesu guztiaren gaian egon da erabat. Berak erabaki du zelan ziren sartu beharreko poemak eta kantuak, esan daiteke, beraz, bere sormen lana izan dela» in U. Abarzuza, «Inondik Igorria», *Gara*, 1999-XII-2, 12-13. or.

lehenago ere *Marinel zaharrak* lanean irakurri ahal izan genituen («Gartzelako poemak» saillean gerora *Gartzelako poemak* liburuan berriro agertuko zirenak eta «Tren luze eta bustiak» izenekoan beranduago *Hnuy illa nyha majah yahoo* bilduman jasoko zirenak). Baina *Hau da ene ondasun guzia* atontzeko orduan azken bertsioa nagusitu da. Horrela gertatzen da, besteak beste, «Tren luzea» eta «Hilarri izkribua» poemen kasuan. Antza denez, gaztelerazko itzulpenak egiterakoan Maite Mujika itzultzaileak ere irizpide berari eutsi dio (adibide bat hautatzearen, Mikel Errazkinek abestutako eta *Marinel zaharrak*-eko bertsioari jarraitzen zalon «Ene begiek» hura “estos ojos nuestros” bihurtuko da gazteleraz, Sarrionandiak *Gartzelako poemak* liburuan poema berriro jasotzerakoan erabilitako “gure begiek” hari lotuz hain zuzen ere).

Abeslari nahiz taldeek nork bere kantua egiteko aukeratu dituzten poemak albo batera utzi eta lurretako idazleak bere antologia pertsonal hau egiteko aukeratutakoetara mugatzen bagara (hots, berak errezitatutako hamaseiak eta «Beste poema batzuk» sailleko zortziak hartzen baditugu aintzat, bigarren argitalpenean erantsitako bost poemak ahanzteke), modu are nabarmenagoan ageri da *Hnuy illa nyha majah yahoo* lanaren nagusitasuna. Bertakoak dira eskaintzen zaizkigun poemak, *Gartzelako poemak*-eko bospaseirekin batera (eta bilduma bietan agertuz gero, *Hnuy illa nyha majah yahoo* -ko bertsioa aurkeztuko zaigu, «Lagun presoel gutuna» poemarekin gertatu legez, esaterako).

Hautaketa honetan begibistakoa da, hasteko, *Izuen gordelekue-tan barrena* lanaren bazterketa. Bertako poemarik ez dugu inon kausituko lehenengo argitalpena eskuarte hartuz gero; bai, ordea, bigarrenean, baina oraingoan gehitutako «Sustraiak han dituen» eta «Hegazti errariak» poemak «Hitzak» zein «Beste poema batzuk» atale-tatik kanpo geratzen dira (antologiatik nolabait kanpo, beraz, gorago ere iradoki dugunez). Honen guztiaren aurrean agian bati baino gehiagori burura etorriko zaito Sarrionandiak bere lehen poesia-lan haren sarreran egindako aitormena; alegia, horrelako poesia berriro egingo ez zuelako promesa. Gerora irakurleok ikusi ahal izan genuenez, idazleak bere hitza bete zuen ondorengo liburuetan, oso bestelako ildoetatik abiatuz, hitzen zentzu garbiagoen bilaketatik poesia tolesgabe eta biluziagora iritsiz, urrun erretolika eta apainduretatik (“bihotz dekoratiboak / eta amour eta toujours lako / errimak zaborrerara” bota ditu poetak: ikus 156. or.). Oraingoan, diska-liburu hau prestatzeko bere hainbat lanetako poemak berriro gogora ekartzeko orduan, Sarrionandiak berretsi egin du zein urrun geratzen zalon hamazortzi urte ingururekin idatzitako lehen poesia-lan hura.

Arestian esandakora itzultziz, antologia honekin Joseba Sarrionandiak *Gartzelako poemak* eta *Hnuy illa nyha majah yahoo* bildumetara itzuli dizkigu begiak. Bestela esanda, gartzelako esperientzia eta erbestearena 'ondasun honen guziaren' munean agertuko zaizkigu, egoera batean nahiz bestean idazlearen baitan ernarazitako sentsazio, sentimen eta gogoetak diska-liburu honen orrialdeetan zehar barreiatzen direlarik.

Honela, eta bilduma zabaltzen duen «Não es tu facultade de sentir» samurraren ondoren, gure herriaren desintegrazioaren inguruko eta nazioaren idearen inguruko gogoeta planteatzen digu idazleak («Harriak eta Herriak»), baina dogmatismoetatik urrun geratzen den eran; hots, era irekian, bukaerako galderaren bidez irekirik geratzen baita poema, irakurle bakoitzak bere erantzuna bila dezan. Izan ere, Sarrionandiak askotan aldarrikatu izan du pentsamendu kritikoa beharra (eta hain zuzen, hori bultzatzera bideratu ditu bere testu asko eta asko). Horren orde, alabaina, "betiko otoitzak" dira nagusi (hurrengo poeman esaten zaigunez): ez du jendeak oroimenaren korapiloa deslotu nahi, ez du jendeak koblakaririk behar.

Eta hori jakinda ere eta tinta ikustezinez ari dela jakinda ere, idaztea maite duela aitortuko digu gure poetak hurrengo poeman; guzia galduko bada ere, biderdian zitroi urez izkiriartzea maite duela, estartak eta miruen askatasuna laket zaizkion bezainbeste.

Askatasuna, baina, galdu egin zuen Joseba Sarrionandiak 1980.eko irailean espetxean sartu zutenean. Berarentzat orduantxe hasi zen bizitza (bizitza?: "funtzionarioen begi kliskadek / mirilan igartzean bakarrik / ohartzen naiz bizirik nagoela", 38. or.), alegia giza talde zabal baten esperientzia latza plasmatzera datoz diska-liburu honetan jasotako hurrengo bederatzai poemak. Bakardadea eta isiltasuna bihurtuko dira orduan jabego bakar, gabezia gailenduko da, denboraren barea jasanezin bilakatuko. Euskara izango da orduan territorio libre bakarra "hurrin deritzan aberria" beti gogoan daramaten presoontzat. Eta horren erdian ez da malkoentzako lekurik izango, bai ordea amodioarentzat.

Bada, gartzelako bakardade eta gabezia horrek gerora ere (gartzelatik at, poema-sail horretatik at) inguratuko gaitu. Izan ere, giza-kiongan berezkoa da bakardadea eta babes gabezia, idazleak hurrengo poeman gogorarazi legez («Iluntasuna nehurtzen»). Eta bizi-izen ikasiko badugu, hori onartu beharko dugu, presoak bere kondena bezala, betirako kondena berea ere (ikus hurrengo poema).

«Tren luzea» da jarraian datorren poema (hain era ilunean

bukatzen den poema: "trena infernurantza doa beti") eta ondoren Euskal Herriaren inguruko poema-sorta datorrela esan liteke: bertako hipokresia, estatu tekniko hutsal baten abantailak baino gehiago desabantailak, egungo sasoi makalak eta egoera gatazkatsua, jarra 'bandozale' itxiak ("batak bestea hil genuen / (...) amore eman orduko", 106. or.), eta abar. Eta horren guztiaren aurrean Sarrionandiak jarrera heroikoa eta borrokaren mitifikazioa bultzatzen duela pentsatzen duenik balego, irakur bitza jarraian datozen bi poemak. Izan ere, Sarrionandiari inoiz baino gehiagotan atxiki zaion irudi horixe deusestatzerga datoz, hain zuzen ere, «Irlandar abiadoreak bere heriotza igarri du»³ eta «Heriotza» poemak.

Euskal Herritik mundu zabalera jauzi egingo dugu hurrengo poema-andanaren eskutik: poliziak inguraturiko hiri lainotsuko karriketara, gainezka dauden zaborrontziz betetako hirira, narotasunaren gizartera ("bestaldekoak gosez egarriz eta euliz / hiltzen diren bitartean", 123. or.), "bakerik gabe, treguarik gabe, / ia etenik gabe" dirauten gerlek han-hemenka kolpatutako mundura (131. or.).

Arroztasun-sentimena nagusituko da orduan, maila ezberdinetan kokatuko den erro-gabeziaren sentimena: gabezia herri legez ("ez den herrialdean sortu ginen", 134. or.) eta baita gizaki legez ere ("ez garena gara", ib.), «Ez diren gauzak» poemak ohartarazi bezala. Mundua bera ere "zabala eta arrotza" egingo zaio poetari. Eta mundu zabal horretan, hor nonbait, "sorlekutik hurrin" hilgo dela ere gaztigatuko digu bukaeran, munduak, bitartean, berdin jarraituko duelarik ("gure aitaren etxeak zutik iraunen du / gu gabe", 146. or.). Izan ere, hauskorak dira oso munduari nahiz bizitzari lotzen gaituzten hariak (erro finkorik ez dugu maila honetan ere ez).

«Hitzak» atalen barrera eginiko ibilbide horren ondoren, gatozen «Beste poema batzuk» deitutakora. Bertan jasotako poemek gai eta sentimen ezberdin bezain ugariak jorratzen dituzte: haurtzaroaren oroitzapena eta harek suposatutakoaren galera, euskal poetel zuzendutako proposamena, literatura eta iraultzaren arteko harremana edo harremanik eza, «Kiromantxidxe» bezalako poema eder eta zintzoa, amodioa, lagun presoen gogorapena, justiziaren "eginbide sakratua" eta, bukatzeko, etorkizunaren gaineko gogoeta eszeptikoa.

(3) Poema hau izan, ez da Sarrionandiarena zentzu hertsian. W.B. Yeats-ek idatzi zuen eta Joseba Sarrionandiak itzuli. Edozelan ere, *Izkiriaturik aurkitu ditudan ene poemak* itzulpen-libururako poema horixe hautatzea esanguratsua da ene aburuz.

Gure soa bigarren argitalpenera zuzenduz gero, atal horri he-riotzaren gaineko poema batek ematen diola amaiera ikusiko dugu, «Hilari izkribua»k hain zuzen. Gogoratu argitalpen honetan alpatu berri dugun poema horrekin batera beste lau gehitu direla atalak banatuz. Hasieran jasotako bi poemek sorterrria utzi duenaren astu-rua gogorarazten digute eta, bukaerakoek, itzuleraren ezintasuna eta noraeza.

Ondasun itzela, beraz, Sarrionandiak eskura jarri diguna; hamai-ka gai, sentimen eta gogoeta, era ezin samurragoan eta zintzoagoan azaleratuta. Gizatasunez blai egindako poemok, gainera, irekitasuna daukate oinarri-oinarrian, egilearen jarrera antidogmatiko, heterodo-xo eta irekiaren isla eta emaitza logikoa bestalde. Horrela, zalantza-ren erreferentzia somatuko dugu bertso askoren itzalean eta, berau areagotzeko, galderak nonahi, ironia-zitadak eta paradoxak (esate- rako, "kanta diezalogun sehaska kanta bat gure aberriaren / sehaska hutsari", 157. or.). Irakurlearekiko solasa bilatzen duen lanaren au- rrean gaude, gure gogoeta bultzatu nahi duen poesia dialogikoaren aurrean.

Hori guztia gutxi balitz, diska-liburu honen ekarpena ere bada testuen itzulpenak eskaintzea. Gaztelerazkoetara etorritz, inoiz baino gehiagotan egon badago aldaketarik euskerazko bertsioarekiko. Batzuetan zenbait bertsoren zentzua aldatu aurkituko dugu Maite Mujikaren itzulpenean («Lagun presoel gutuna» poemako "gure jen- dea", adibidez, "otros" bihurtu da gazteleraz; adibide gehiagotarako ikus, besteak beste, «Harriak eta herriak», «Besamotzaren besoa», «Territorio librea» eta «Poesiaren gauza galdua»); beste batzuetan, berriz, bertsoren bat desagertu da («Linguae vasconum primitiae» eta «Geografia» poemetan, kasu) edo bertsoren batzuk (ikus «Mun- dua zabala eta arrotza da»).

Itzulpen-akatsen bat edo beste ere izan da tartean, baina horre- lakoak zuzenduta daude bigarren argitalpenean. Argitalpen batetik bestera itzulpenetan egindako aldaketekin batera, inoiz euskerazko testuetan bertan badago aldaketarik (ikus, esaterako, «Mundua zaba- la eta arrotza da» poemako 21. bertsoa). Gogoratu, bestalde, bost poema gehitu direla argitalpen berria txukuntzeko orduan eta baita Sarrionandiaren txikitako hainbat argazki ere.

Erreseina honekin bukatzeko diska-liburu honek izandako harre- ra ezin hobea azpimarratu beharrean gaude. Izan ere, 1999.eko abenduan ospatutako Durangoko Diska eta Liburu Azokan salgai jarri eta izugarria izan zen salmenta, "azokako errege" bihurtuz⁴.

Ezbairik gabe, hainbat dira arrakasta horren eragileak. Hasteko,

eta poesia genero gero eta marginalagoa bihurtzen ari den garal honetan, musikak lagundu egin du marginalitate hori gainditzen, poesiarako bidea erraztuz. Horrekin batera, Joseba Sarrionandiaren beraren abotsa entzun ahal izateak makina bat irakurle —edota entzule— erakarri duelakoan nago; erakargarria gertatu da eta baita delgarria ere “erreak erraiteko —eggeak eggaiteko— bere era aldrebes bezain jostari hori”, Hasier Etxeberriaren hitzetan⁵. Horrez gain, itzulpenek ere Sarrionandiaren testuetarako ateak ireki dizkiote hainbat irakurleri baita gure artean ere. Eta hori guztia edizio zinez ederrean eskainia izan zaigula kontuan hartuz (formato zaindua, irudi eta argazkiak, etab.), opari baten aurrean gaudela esango nuke.

Edozelan ere, *Hau da ene ondasun guzia* lanaren arrakasta testuinguru zabalago baten barnean ulertu behar da ene iritziz, Sarrionandiaren aurreko lanek —*Hnuy illa nyha majah yahoo* eta *Hitzen ondoeza*— izandako harrera zabalaren ildotik. Harrera ‘hartu’tik badator, Sarrionandiak berak irakurleok ‘hartuta’ edo ‘harrapatuta’ gauzkala esango nuke, badela nolabaiteko lotura berarekiko, afektibitate-hari ikustezinek ehundutako lotura eta bere lanaren kalitateak eta bere lana irakurtzea den plazerrak ardazkatua.

Horren guztiaren erakusle da, preseski, Sarrionandia euskal idazlerik musikatuena izatea, hainbat eta hainbat taldek eta abeslarik —baita gazteenek ere— bere testuetara jotzea eta berauek hautatzea. Diska-liburu honen aurkezpenean Imanol Ubedak aitortu zue-nez, “idazle kutunen artean kutunena da Sarri, inspirazio iturri nagusia izan da guretzat”⁶.

Hizpide dugun lan honen arrakastak ere beste horrenbeste erakusten du eta erakutsi ere egiten du —edota Sarrionandiari erakutsi beharko lloke— ez dela “lagun artean edo ia bakardadean” ari⁷. Ezta gutxiago ere.

(4) Horrelaxe izan zen alpatua, kontuan hartuz 3.500 ale inguru saldu zirela eta, hortan, azokak azken urteetan izandako lanik arrakastatsuena bihurtu zela (Ik. A. Errasti, «Sarrionandia azokako errege», *Egunkaria*, 1999-XII-9).

(5) H. Etxeberria, «Sagglionaldiari esan», *Gara*, 1999-XII-12.

(6) Ik. J. Eskisabel, ib. nahiz I. Arozena, ib.

(7) *Marinel zaharrak* lanaren sarreran aitortzen zuen idazleak sentsazio hori: “gure egunetako marinelentzat ere halabeharrezkoa da kondatzea eta kantatzea, soinuarekin edo soinurik gabe, lagun artean edo ia bakardadean” (Elkar, 1988, 8. or.).

MEABE Miren Agur, *Azalaren kodea*, Susa, 2000.

Ana URKIZA

Nigan bizi nadin

Azala, haragia, larrua, gorputza... sinonimoak ote?

Azalaren gaineko irudiaren erabilpen bikaina egiten digu Miren Agur Meabek, barrutik ikusten eta sentitzen duguna kanpora ateratzen denean edo "beste azal batekin" harremanetan jartzean, Nla nola kokatzen den ezagutarazteko eta Nltasunari buruz gogoeta egiteko.

Azala da, Nla eta ZUa bereizten dituen; azala, Nla eta ZUa elkartzen dituen; azala, Nlari eta ZUari ulertarazten diona; azala, Nla eta ZUa urrunarazten dituen... azala da, mundua ulertzeko kodea.

Miren Agur Meabek, bere azken poesia liburuan, mundua ulertzeko kode ezberdinak sailkatu eta dekodetu ditu, eta atal ezberdinetan barrena aipatu munduaren miseriak ezagutu dituenean, bere baitangoan duen esku-izkribuaren irakurketa aldarrikatuko du.

Azalaren kodea, lexiko aberats eta egitura zaindu bat baino gehiago da. Idazlea, liburu honetan, bere barrua husterat datorkigu, zalantzak planteatu eta erantzunaren bilaketan zeharo biluztera.

Poesia liburu honek erakusten digun barne mundua barrutik sentitua bai baina kanpotik begiratua da. Meabek, egileak bizitako esperientziak eta espero dituen ametsak, bere baitatik kanpora atereaz azaltzen ditu. Eta benetan desio duena bere barnean dagoela ulertzen duenean, berriro bere baitara bueltatzen da. Nla aldarrikatzera.

Kode bila

Lau atalek osatzen dute liburua: Oharrak, Orbainak, Tatuajeak eta Kontrazeinuak. Lehenengo atalean, egileak liburuan zehar agertuz joango diren zalantzak, esperientziak, orbain eta tatuajeen aurkezpena egiten du. *Orbainak* delako atalean, iraganeko esperientziek, ikusitakoek eta batez ere sentitutakoek beregan izandako eraginaz mintzatuko zaigu: faltsukeria, gezurra, irudikeria eta ZUaren bilaketa, besteak beste. Hirugarren atalean, orainean kokatuko gaitu, etorkizunaren aurreko beldurra eta hitza isiltasunaren aurkako antidotoa bezala iragarri. Azken atala, ostera, geroa izanen da, itxaropenaren gela, bere buruaren bilaketa eta ezagupena.

Atal guztietan amankomuna dena, egileak idazketa prozesuarekin duen harreman ia-ia obsesiboa da: lehenengo atalean papere-ratzen duena apunteak izango dira; bigarrenean, Mla eta hitza parekatuko ditu; hirugarrenean, hitza lasaitasunaren sinonimotzat hartuko du; eta laugarrenean, kode berri baten aldarrikapena eginen digu.

Azala eta haragia

Meabek zalantza asko planteatzen ditu; baita zalantzen gainean bizitako iraganak utzitako orbain edo zauriak agertzen. Maisuki jazten ditu bizikizun horiek guztiak azal ezberdinez, maisuki pintatzen ditu kolore distiratsuz, eta maisuki parekatzen animalia ezberdinen jokatibideekin...

Ikaste prozesu osoa gorputzak duen espresio biderik naturale-nean azaltzen du, sexuaren eta gorputz atalen deskribapenaren bidez.

M. A. Meabek, liburu honetan, edukiak dakarkizkigu; ez da poesiaren estilistikarekin, musikalitatearekin edo erritmoarekin konformatzen. Esan nahia eta esan beharra dauka, eta bere kanporatze horretan, gogorregia ere suertatzen da, erabiltzen dituen ballabide estilistiko gehienak bere hitz jarioa krudeltzera doazelarik.

Hitzari eta azalari eginiko etengabeko alpamenak ditu babes egileak: hitza, arerio zaizkion munstro, pizti eta mamu guztiak uxatzeko (horregatik ortografia, mezua, off ahotsa, esku-izkribua, eta

antzerakoen txertatzea), eta azala, Miren Agurrek aldarrikatzen dituen gardentasuna, egitasuna, naturaltasuna, handitasuna eta etorkizunaren irudi delako.

Poesia oso sentsoriala dakarkigu Miren Agurrek: bisuala koloreen erabilera etengabeari dagokionean, poemak argazkiak bailliran irakurtzera gonbidatzen duelarik irakurlea; ukimenari zuzendua, gorputz atalen deskribapen zehatz eta errekkurrenteei esker, hainbeste gorapatzen duen gorputza ia-ia ukitzera eta berotasuna sentitzera bultzatzen gaituelarik; eta animalia eta fruituen alpamenak, dastamena eta usaimena pizten dizkio irakurleari, azal ezberdinen arteko hurbiltasun eta urruntasun arazoak salatuz.

Kodearen aurkikuntza

Azalaren kodea oso Intimoa da; Intimoa eta emakumearen begitik azaldua. Egunerokotasunari egiten dizkion erreferentziak, gorputza erakusteko eta sentitzeko moduak eta amatasunari egiten zaizkion alpamenak, sentsibillitate handiko emakume heldua erakusten dute.

Liburua erraz irakurtzen da, ordea; bizkorregi beharbada. Irakurleak berehala antzematen baitu azkenean mezu igorketa bat egon behar duela, egileak ondorioen batera heldu eta haren berri eman behar diola. Begi zorrotz eta kritikoz bere barne mundua agertuz, aztertuz eta ZUari eskainiz doan liburu hau, bigarrenaz irakurtzeko gogoz gelditzen da irakurlea, lehenengo poematik harrapatu eta azken mezuraino nola erakarri duen jakiteko irrikaz. Mezua, ustekabea askotan, lerro artean gordeta kausitzen da, irakurlearen barne kontzientziak bakarrik antzematen duelarik.

Lan biribila, zalantzarik gabe, mamitsua eta sakona. Indar biziko obra.

GABIRIA Julen, *Connemara gure bihotzetan*, Igartza Saria 1998, Elkarlanean, 2000

Ana URKIZA

Oroimen hautsia

1998. urteko Igartza Sariaren irabazle da, eta merezimenduz, Julen Gabiriaren "Connemara gure bihotzetan". Zortzi kapituluk (argazkiz apaindua) eta beste zortzi ipulnek osatzen duten eleberri honetan, Julenek estilo gazte eta freskoa eskaintzen du, gaurkoa alegia, egungo gazteen maitasunaren gaineko eta maitasunaren ingurukoel buruzko kezak, zalantzak, jokaerak, sinesmenak, eta abar luze baten jabe egiteko irakurlea.

Memoriaren bila

Txemak, bere neska laguna zen Eider auto istripu batean galdu ondoren, azken honek urtebete lehenago Irlandara egindako bidala errepikatzea erabakitzen du, Eiderren gelan "Eire" jartzen zuen disketea aurkitu ondoren. Eleberrian zehar, lehenik Eiderrek eta gero Txemak Irlandan zehar egiten duten ibilbidea deskribatzeaz gain, Eiderren egunerokoa izango den disketeko edukiaren berri ematen joango zailo irakurleari. Eguneroko honetan, Txemak' espero ez zuen hainbat egia aurkituko du, eleberriarren hasieran azaltzen diren korapilo guztiak askatuz, baina ez preseski, Txemak espero zezakeen bezala.

Txemak memoria edo oroimenaren puska bat nahi du: Eiderrek

maite zuela esango dion "zerbait", eta "zerbait" horri esker, kontzientzia garbitu ondoren, ahaztutzen ikasi eta zerotik berriz hasi.

Elderrengandik ez du, ostera, espero zuen mezurik jasoko; aitzitik, ezin dela iragana ezabatu eta berriz zerotik hasi ulertuko du; oroimenarekin bizitzen ikasi behar dela, alegia, eta ahazturak ez duela existitzen. Txemari, hainbeste landutako oroimen idealizatua hausten zailo.

Pertsonaien jokabideari erreparatuz, biktimaren sujetua aldatu edo irauli egiten dela esan liteke. Hasieran, Eider baita hildakoa eta Txema sufritzen duena. Eta azkenean ulertzen baita, Eider zela sufritzen ari zena eta Txema hilda zegoena.

Gabiriak maisuki erabiltzen duen ballabidea da iraulketarena, efektu bera pairatuko baitute eleberrian zehar memoria, askatasuna, engainua eta heriotzaren ideiek ere.

Eleberriaren giltzak

Eleberriaren giltza nagusia sekretua da; sekretuaren edo susmoaren inguruko jakinmina: Txema gabe Eiderrek Irlandara egindako bidaian gertaturikoen berri jakin nahia, Eiderren benetako sentimenduak aurkitu beharra, disketearen edukia ezagutzeko premia...

Eleberri borobila da, bai istorioaren kontaketari dagokionean, bai idazleak detallerik txikiena ere azaltzeko eta arrazoitzeko duen eran. Kapituluaren amaieran, kapitulu bakoitzean landutako gaiaren laburpen gisako bat aurkituko du irakurleak. Baina alpagarriena, kapitulu bakoitzaren ondoren Gabiriak txertatzen dituen ipuinak dira. Kapitulu osoa sinbolizatzen duten kontakizunak dira, eleberriaren maila literarioa igoko dutelarik. Aipatu ipuinok, istorio nagusiaren barrena eten bat egiteko balio dute, arnasa emateko irakurleari. Ipuinak dekodifikatu egin behar dira ordea, kapituluaren barrena azterturikoaren berri hausnartu eta azalpenaren arrazoiak idoro; ideiekin jolas egitea izango da idazleak bilatu nahi duena eta bikainki lortzen duena.

Egiaren alderdi biak

Eleberria, ez zailo bat ere arrotz egingo noizbait bakarrik bidaiatu

duenari. Bertan, momenturen batean edo bestean, bidalari orori bururatu ohi zaizkion zalantzak, ziurtasun gabeziak, galderak eta jokatibideak aurkituko baititu.

Memoria, denbora, engainua, bakardadea, maitasuna, ziurtasuna, askatasuna, konfidantza eza, inmentsitatea, ezereza, heriotza eta bengantza dira idazleak landuko dituen galak eta bakoltzari tratamendu bikoitza ematen dio. Horretarako, Julenek hiru ahots erabiliko ditu nagusiki eleberrian: narratzailearena, Eiderrena eta Txemarena. Eleberriaren hasieran Txemaren ahotsa izango du lagun irakurleak, apurka-apurka, Eiderrenean sartzen joateko. Eleberrian barrena Txemaren begi eta pentsamendu izatetik, Txemaren ikuspegitik abiatzetik, Eiderrenera jauzi egitera helduko da irakurlea. Eiderren larrupean ondo mugitzen da Julen eta hizkerari dagokionean, sexuen arteko bereizketarik ez du egiten, gaurko belaunaldien errealtatearen ispilu.

Emakumearen rola, beharbada, euskal literaturan ohikoa ez den bezala, oso aktiboa da. Eleberriko pertsonala nagusia dela esan daiteke, nahiz eta bere tratamendua zeharkakoa izan.

Ahots berri baten jabe

Erraz irakurtzen den eleberria da "Connemara gure bihotzetan"; borobila eta aldi berean arina, mamitsua, osoa, eta momentu gutxi tentzioa mantentzen duena.

Gaien tratamendua oso sakonekoa da, azterketa heldu baten fruitu, egiazko esperientziaren parera jasoko duen metaforen ikutuaz azaldua.

Julen Gabiria ahots berri baten jabe da eta trebetasun handiz landu ditu bere lehen eleberri honetan, pertsonala eta gal ezberdinen joan-etorriak, hirugarren zein lehen pertsonaren ikuspuntuak, eta argazkiaren zein ipuinaren estilistika eleberriaren barrena.

ARANA Aitor. *Ipuin-entzulea*. Euskaltzain- dia, BBK Fundazioa, 2000, 132 or.

Luis Mari MUJICA

Arana idazle ezagunaren eleberri honek 1999.koTx.Agirre saria jaso zuen. Arana ezaguna da lehendik narraziogintzan duen produzio zabalagatik, eta, batez ere, ipuingintzan bere *Ipuin lizunak* (1994) eta *Ipuin ilunak* (1995), besteen artean ahantzi gabe.

Egungo euskal literaturaren, gero esanen dugunez, makurrera garbia dago haur eta gazteen literaturaren esparruko edozein sorkuntza haizeatu eta laguntzeko, eta hesi horrek egungo produkzioara muga kualitatibo bereziak ezartzen dizkio, maiz. Ikastoletan lehen ikasaldietako (ez hainbeste ESO eta BUP etapetako) produzioa hedatzen eta potentziatzen da, eta, geroz eta gehiago salhesten eta abandonatzen da literatura egituratuago bat, euskal sorkuntzaren ikuspegia alde horretatik hertsia gertatzen delarik. Adin nagusietako irakurlea ez da behar bezala zaintzen, eta gure literaturaren malla alde horretatik, sarritan errazkeria eta txabakanismoaren esparrutan mugitzen da.

Aranaren eleberriak, hots, *Ipuin-entzulea* delakoa, literatura on baten eremutan sartzen da, nahiz eta, batzuetan, barneko ipuin batzuen nexoa eta garadura irregularra izan. Gure ustetan eleberri honen berrikuntza alpagarriena nobela bera sartzeko moldea da. Hots, protagonista bien mundua (Itziar -Idazlea- eta Fermin -entzulearena-) lau edo bost ipuinen ingurumarian eraikitzen da. Itziarrek bere ipuin-kontaktetan biltzen du Ferminen entzun-gogo berezia. Entzulearen miresmeak geroz eta eskabide zorrotzagoak ditu, ordea, eta horregatik ipuin batetik besterako ekimen-segida. Itziarrek ihes egin nahiko luke halako sareetatik, baina ez du lortuko erremate

etiko batera iritsi arte. Itziarrek asmatuko du, azkenean, entzuleak eskatzen dion ipuin esanguratsua jalgitzea, zinetan Fermin bahitzaleak jarrera pertsonalen isladak atzemanen dituen. Eleberriak, bada, barneko ipuinetatik kanpo hedadura urri du, eskematismo batean mugitzen da, eta ipuinen arabera ematen dira pasarte-aldaketak, pertsonaien erreakzioak, eta eleberri osoaren errematea ere.

Aranaren estiloa zuzena eta sotila da; normalean ez da galtzen deskribapenetan, ezta karakterizazioetan —barrokismo askorik gabe erabiltzen du, tramoen sarea—, eta hortik bere idaz-tankeraren soltasuna. Estilo ulerterraz eta zuzena darabil, gehienbat. Tramari dago-kionez, ordea, eleberri honetan, zehazki, emaniko ipuinen artean —(autoreak errelatoari ezarri bide dion Ironi-puntuaz aparte) alde asko dago ipuin batetik bestera originalite, saredura tematiko eta dialogoaren bizitasunaren aldetik. “Jainkoaren odola” eta “Konkorra” deituko ipuinetatik “Alarguna” deritzonera gainbehera asko dago. Gure gustorako, original eta kuriosoena, behar bada, lehenengoa da, hau da, “Jainkoaren odola” deritzona; “Sasi-sendagilearena” ere aski lortuta dago. Lehenengoan, adibidez, Kristo han-hemen kalean, autobusaren geralekuan, moja batekin hizketan, ata abar azaltzen zaigu, „eta Jainkorik baden galdetzen du; hartzen dituen erantzunak txokanteak gertatzen dira maiz... Azkeneko ipuinak badu bere irakaspidea —eta ardatza— eleberri osoaren traman. Hain zuzen, Fermin ipuin-entzuleak ipuinik ederrena jalgitzera gonbitatzen du Itziar idazlea. Banan-bana prozesua segidazko ipuinetan askatzen da azken kasurarte. Tartean, ordea, ipuin zenbait eraikitzerakoan, formula lasakak biltzen ditu tramak, pasarte aski sinestezinak edo inberosimilak, plano ez hain esanguratsuak, eta eleberriaren eraikuntza ipuin-kontakteta baten inguruan ardatzen da, aski originala gertatuz nobela eraikitzeko moldea. Eleberriaren erremateak badu zerikusia, bada, azken ipuin-kontaktarekin, hau da, Karlosen eritasuna Fermin ipuin-entzulearen jarrerekin inplikatzean.

Aranaren narrazioak gairatzen du bertan egun, askotan, haur eta gateentzat argitaratzen den euskal sorkuntzaren maila eskasa. Zenbat ipuin, kontatiburu, narrazio gelbera eta originalitate eskaseko liburu ez da argitaratu euskaraz azken urteotan! *Kutxidazu bidea*, *Ixabel* izeneko liburu eskax batek halako arrakasta lortzea, (hamazazpi birredizio baino gehiago...) gure ikastoletako eta euskalduntze-ikastegietako literatur eskasia eta irakasleen defizita argitan uzten

du. Beraz, ezin dugu onartu gure liburu apaletan hainbat liburu bikain inolako begiramenik gabe geratzea —egungo kritikaren erraz-bidea edo eza kontutan izanik—, eta, aldiz, haur eta gazteentzat literatura elementala (eta maiz funtsik gabea) irizpide merkatalen mesedetan bultzatzea. Literatura altua gurean abandonatua dago —gutxienez, literatura egituratu baten eremua—; apenas irakurtzen eta laguntzen den helduagoen literatura irakur-tailerretan (hamasei urtetatik gorako irakur-nahia gehienera betiko santoi batzuen —Atxaga, Saizarbitoria, Lertxundi...— esparrura mugatzen da eta beste gehieni kokagunerik urri eta larratzena eskaintzen zaie, paisaje hits baten ikuspegia baino ez eskainiz. Hainbat literatura on aintzakotzat hartu gabe, eta editorial batzuen jokabide monopolistak kontutan izanik, kritiko kamutsen eskuetan igeri geratzen da euskaraz ematen den literatura on zenbait. Bestalde, telebistaren kontrajoera merke eta erosoetan arnas handirik hartzen ez duen ibilbide nabarretan itotzen da egun euskal produzio bikain zenbait.

Bada ordua euskaran beste eleberrigintza askoz egituratu, konplexu eta prestuagoak lekua har dezan. Egoera honetan ez du merezi jarraitzea. Euskara ez da, soilik, literatura xalo, elemental —eskax —eta maiz txabakano baten— erreinua... Eta kurioski, santokie idazten duten oro —errekurtso kritiko gutxi duen jarrera editorialisten arabera— *oso ona, primerakoa* edo *bikaina* da, nahitaez, eta horrela gure letren esparruak noraezean darral, hein batean. Gure ortuan azaltzen den produzio on askok —sare batzuen baldintzak betetzen ez baditu— jai dauka atuoreagandik irakurleaganako bide hori korritzeko unean. Hautamenetan halako eta halako adiskideen musajeak azalduko dira, beti loria erosoan lainoetan bilduta.

Gure iritzian, literatura primario eta elementaletik atera behar ginateke, euskararen esparruan atentzio gehiago jarriz beste argitalpen konplexuagoetan ere. Erraztasuna, bapatekotasuna bilatu nahia narrazio inozo, gelbera eta txabakanoen gorazarrea dakar, eta, ondorioz, bidean ahalegin literario egiten dutenen afan asko antzu geratzen da. Justizia gehiago behar luke gure ortuan egiten den bete literatura batek ere.

Aitor Aranaren eleberrira itzuliz, eleberraren meriturik handiena, esan dugunez, bere egituraketan dago, alegia, protagonisten egitekoa ipuin zenbaiten kontu-entzueran garatzen dela, eta ildo horretatik bilatzen duela eleberririk bere erremate bitxia. Dena den —eta

hau beste auzia da—, zenbateko hedadura ukanen du BBK gisako euskal produkzio ofizial batek euskal liburuen merkatal sarean? Zoriturrez, euskal sariak antolatzen dituzten erakundeak ez dira salatzen asko euren produkzioen salmenta hedatzen. Horrelako erakundeek, behar bada, hobe lukete originalak editore lialoagoen eskuetan uztea, dena hiru edo lau liburudenden apaletan gera ez dadin. Esanak esan, Aitor Aranaren eleberriari ongietorria ematen diogu bihotzez.

**BALZA, Jon. *Un escorpión en la madri-
guera (indoeuropeo y euskara: mito e
identidad)*. Edit. Hiria, 2000, 228 or.**

Luis Mari MUJKA

Jon Balzak liburu bitxi honetan egiten duen bidalak oiartzun oso bereziak ditu. Bera ez da sartzen hizkuntzaren baitan morfologiaren aldetik azterketak sakonak egiteko asmo eta lehiaz; aldiz, aurrerago-ko —edo lehenagoko— arazoetara hurbiltzen da, mito eta deixis arteko auzia nola egin saiaturaz, mitolinguistikaren esparru sugerigarrian beti. Inoiz baino egokiago esan daiteke hizkuntza baten barrun-degiak miatzea dela liburu berezi honen egitekoa. Beraz, Balzak gramatikalarri baten rola gainditzen du, eta euskararen inguruko kulturetan —eta aintzin kultura indoeuropar zabalean— emaniko mito, adimen-prozesu, mundu fisikoaren hurbiltze-kategoriak sakonetik ukitzen ditu. Gure autoreak, lehenik, sarrera astitsua dagi orri luzetan indoeuropar areako hizkuntz adierazpenez, hizketa eta mitoaz, mito eta aldiaz (edo *denboraz*, latin malleguari gurean eutsiz). Orobat ukitzen ditu Atman delakoa, mitodeixia tao-txinar ingurumarian, eta berririo indoeuropar hizkuntzei dagokienez polaritateaz, polaritate hautsiaz, izanaz, aldiaz, ohituraz eta "es" delakoaren inguruko zehar-mehar diskurtsiboez (oso maiz hizkuntza-berezien erro zenbaiten azterketara abiatuz...) garatzen da liburu kiaren mamia.. Jon Balzaren liburu a euskaldunaren (edo eta euskarari loturiko gizabanakoaren) munduaren errozko originalitatea inferitzen lehiatzen da, hots, gure identitate-eza, euskaldunen gizarte iherarkia urria (edozein eskema sozial eta poliko egituratuegiri desjoera (edo arbuioa) dioena).

Beraz, liburuakiaren lehen eta bigarren zatian indoeuropar (eta txinarr munduarekiko) hizkera eta mito-oinarriak aztertzen dira. Euren

barne erlazio eta inplikazioak sakontzen. Indoeuropeoaren baitan emaniko *identitate/nortasuna, existentzia (izatea), aldia* gisako kontzeptuak ukitzen dira, bai hizkera eta bai mitoaren aldetik. Liburuaren hirugarren zatian, berriz, euskararen esparruan emaniko mundu mitiko berezia sakontzen da; hizkuntza beraren aditz-formula anitz abordatzen da euskaldunak nortasun pertsonalari (bere buruarekiko munduari) hizkuntza eta deixis eraikuntzan biltzen dituen kontzeptualizazioak aski bereziak direla argitan uzteko. Behin eta berriz, Jon Balza gizona mintzo den munduAZ (*mundo DE que se habla*) eta bat bizi den munduAN (*mundo EN que se vive*) delako bereizkuntza formalaz ari zaigu, euskal pentsaera mitikolinguistikoa eta geroztiko indoeuroparraren diferentziak nabarmen utziz. Beraz, euskaldunaren baitan "nortasuna", "nia", "aldia" bezalako arazoak ez dira jartzen, ala modu aski bestelakoan ematen dira. Egileak taxatiboki dio: *"Tanto en el plano morfosintáctico como en el uso de ciertos índices deícticos, así como, correspondientemente, en la estructuración mito-simbólica, se observa que conceptos indoeuropeos como "sujeto", "identidad", "Tiempo", "existencia", no sólo no son aplicables, sino que ni siquiera podrían desarrollarse, ni pueden, de hecho, hacerlo" (14 or.)*

Golan aipaturiko DE eta EN delakoetan (euskaraz -Z eta -N deklinabide-morfemez baliu gintezke) ematen da bi munduen bereizketa nagusia. Euskarari atxikitako mundu mitosinbolikoan izakiak EN (eusk.*munduAN*) horretan ematen dira sollik, eta -N marka duen munduan ez dago erlaziorik, ez eta entitate semantikorik, *hizkuntz-puntu soilak* baino. Euskarari dagokio EN delakoan (*munduAN*) jardutea, bertan idelak, adierazpenak, deixiak eta orde semantikoen erlazioak gabeziazoak direlarik. -N horretan (*EN el mundo*) ez legoke ez egun eta ez gaurik, ez ongi eta ez gaitzik, ezaldi ez eta gunerik (*ni tiempo ni espacio*). Berak, identitatea norberarekin (nork bere buruarekin), gauzen diferentziak ematen diren gune deiktikoak falta dira, bertan mundu mitiko lehendiko eta elementala -indoeuropeoaren esparrutik aurretikoa- ematen baita. -N marka duen mundua ezin da murriztu adierazpen deiktiko eta erlazioetara, baizik *mintza-puntu* halako eta halakoetara, hau da, "orain", "hau", "hemen" gisako elementu ez-murriztagarrietara sollik. -Z marka duen mundua (mundu DE) adierazpenen (*significados*) baitan higitzen da; aldiz, -N marka duena (mundo EN) zentzuen esparruan (*sentidos*).

Azken mundu honetan "ni-a" ez da nor berezia, "hemen" delakoa ere ez da toki zehatz bat, ezta ere "hau" delakoa mintzo zaionari hurbileko zerbait.

Indoeuropar pentsaeraren baitan ematen den zenbait kategoria, hala nola, *senar-emaztearen* dualitatea —eta senarraren nagusitasuna—, *pater* delakoarena *diéus* (Indoeuropar jainkoaren) kontzeptuetan sakontzen du autoreak, urrunketak eta bereizketa formalak ezarri euskal pentsamendurekiko. Kontzeptu askoren politaritate eskemak falta zaizkio euskaldunari (hots, euskarari atxikitako) munduari. Beraz, indoeuropeoan polaritate nagusia *pater* delakoak du, hau da, patrialtasunak, eta matrialtasuna haren mende geratzen da; eraberean, argiak iluna du kontrakoa, egunak gaua, eguzkiak ilargia. Bide horretatik "ni-aren" inguruko kontzeptualizazio desberdina atzeman bide du Balzak indoeuropar eta euskaldunaren arteko esparru mito-adierazletan, bereziki "sí-mismo" eta *pater* bezalako adierazpen-eremuetan. Antzeko burutzioak —eta esanguratsuagoak gure ustetan— *ser* indoeuroparra eta gure *izanaren* arteko diferentziak aipatzerakoan. Bere ustetan *ser* delakoa, batez ere, arazo indoeuropar bat da deixiaren aldetik —metafisikari atxikia dagoen zerbait—, eta *-ñ* marka duten esparruko kontzeptuek bestelako irtenbideak dituzte. Dena den, eta liburu hau irakurtzerakoan beharrezkoa da galdera bat egitea, alegia, egungo euskaldunak (beti euskara hizkuntzari atxikia dagoen subjektuak) zenbaiteraino ez dituen bereganatu bere inguruko herri eta gizabanakoen indoeuropear kategoria deiktitiboak mundu kontzeptual bat eraikitzerakon? Zenbaiteraino da egia Balzak gurean atzeman bide duen *munduañ* (*mundo EN*) hori erabat Z-taz gabea dela (*sin referencia al mundo DE*)? Gure aldetik galdera gehiago zehaztuz: *-Munduañ* (hots, *-ñ* delakoan) diharduen euskaldunak ez al du irteerarik *munduaZ* mintzo den (*mundo DE que se habla*) delakora bere adimen-ekimenetan, bere jarduera diektitikoetan? Bi mundu horien hesiak hain garbiak geratu ote dira egungo euskaldunaren baitan mitohizkuntzaren esparrua dela eta?

Balzak antzeko distantziak atzeman bide ditu *denborari* dagokionez —Indoeuropar eta euskal tipologiazko jardueren artean—. Dena den, liburuaren hirugarren zatian ematen ditu egileak bere proba hertsienak goiko arazoel buruz. Gure helburu nagusia hemen liburuaren lehen hurbilketa baino ez da, hau da, erreseina hutsa egitea, beste baterako utziz bestalako galdera eta sakonketak.

Mitologiazko zehar-mehar gehienetan Balzak Ortiz-Osés Irakaslearen mitologi-hildoak kontutan edukitu ditu, bereziki, *Mari* eta *Lurra-Jainkoa* bezalako adierazpen psiko eta mito-lingustikoetan. Balzak —euskalduna izaki-euskal aditzaren morfologiaren sekretuak ongi ezagutzen ditu. Besteen artean, euskal aditzaren eremuan sartuz indoeuropar hizkutzen ergatibotasun-eza nabarmentzen du. Aditz aktiboetan —iragankorretan— subjetuak, gurean, -k marka du, eta hori ez da ematen indoeuropar beste hizkuntzetan. Baita diferentziak markatzen ditu *k/n* kasuetan hitanoko bigarren pertsona dela eta, emakumezko edo gizonezkoen trataeretan ere. Orobat garbi uzten du subjeto-lexemen markak aditz iragangaitz (intransitibo) eta iragankorretan desbedina direla, gutienez, orainaldian, hots, batak *ni/hi (n-h)* lexemak dituela aurrekaldean (*H-aiz, H-aiz*), eta gibelean, berriz, aditz iragankorretan, -t, -k (*du-t, du-k, ditu-k*). Joanaldian, aldiz, trantsitiboetan subjetuaren marka aurrera dator (*n-ekarren, h-enkarren, gen-ituen*). Hizkuntza indoeuroparretan, berriz, bai iragangaitzak eta bai iragankorrak berdín markatzen dira, nominatiboaren markaz, objektu zuzenaren kontrakarrean.

Beste diferentzia nabarmenak —edo eta euskararen hutsune bereziak— erreflexiboaren eremukoak dira. “*Me veo, te ves, se ven...*” delako formuletan euskarak perifrasietara jo bide du beste tresna egokirik ez balluan. Makuluetara jotzen du, “*me, se...*” delakoen ordaina “*bere burua hil zuen*” gisako formula perifrastikoez balliatuz. Hor euskaldunaren identitate-ezaren (edo identitate ez markatuaren) inferentziak atzeman bide ditu gure autoreak, eta egia, esan, beti harritu gaitu euskal aditzaren egitura hain konplexu eta aberats batek erreflexiboen kontzeptuetan hain elbarri (*norbere burua...* gisako makulu batez) balliatu beharrean aurkitzeak. Indikatzaile horiek, hain zuzen, urriak edo probreak egiaztatzen dira gurean.

Deboraz edo *aldiaz* jardutean, Balza *ni-aren* aktualitateaz eta *ni-aren* ez-aktualitateaz mintzo zaigu. Honela, adizkera aktiboaren oraintasunaz dihardu, eta bete adizkera aktiboaren ez-oraintasunaz. Era berean ez-ekile diren adizkeretan. Orainaldiko formula ekile edo aktiboetan -t eta *k/n* markak ditugu. Baina euskaraz aktualitatea /ez-aktualitatea ez dira bereizten “*oraina*” eta “*iraganaren*” artean, “*oraina*” eta “*ebentualaren*” artean baino. Balzaren ustetan indoeuropeoak jarraitasun identitarioa dager aktuala/ez-aktualaren arten (*oraina* eta *iraganaren* ildoetan), eta jarraitasun horrekin *izan/aldiaren*

kontzeptuak lotzen ditu. Euskaraz, aldiz, ez, ez dago segida identitariorik aktuala/ ez-aktualaren artean. *"En vascuence no se manifiesta continuidad identitaria entre no actual y lo actual y por tanto no hay (no puede haberla) sustantivación de relación identitaria ninguna, y así resulta que en vascuence no hay concepto similar a ser/Tiempo"*(156 or.). Oraina eta ebentualaren arteko aldeotasunak, hots, aktuala/ez-aktuala arteko diferentziak, menderatu bide ditu euskaldunaren ikuspegi mitolinguistikoak Balzaren ustetan (dena mintzo den munduaN (al mundo EN que se habla) delakoari bideratua). Autoreak dioenez, euskal aditz-protoerak aktualak dira, eta oraina eta enbetualaren diferentziak hasieran adizkera aktiboetan emanen zen, eta gerora sortuko zen aktuala/ez aktualaren bereizketa ez-aktiboetan (ez-ekileetan). Hizkuntza indoeuoparren eremuan aldiaren aurkezpen tenporal-sutantiboa ematen zen. Euskararen eremuan, berriz, ez da aldirik propioki, ez eta norberatasunaren adierazle zuzenik. *"En el ámbito éuscaro no hay Tiempo, ni ser, ni hay indicadores de la Identidad de uno consigo mismo, de la mismidad"*(162 or.).

Behin eta berriz, argudiatu nahi du autoreak euskaldunaren mundu mitolinguistikoan munduaN (mundo EN que se habla) delakoaren lehentasuna, eta -N edo EN horretan ez dagoela ez aldirik, ez eta izan-ik (tiempo/ser); soilik, mintzabide baten lldoak duade, -t, -k/n bezala, idelarik edo plataforma kontzeptual nagusirik gabeko eremua. Balza ankorizazio deiktikoaz mintzo zaigu, mintzatzaila munduaN (mundo EN que se habla) delakoan tinkatzen den eremu mitolinguistiko horretaz. Eta hortik, berriro, euskararen esparruan ematen den norberaren buruarekiko identitate-eza (indóropar gu-nean konstatagarri den kontzepzio identitario-sustantiboari kontra-jarriz (171 or.).

Gero Balzak da aditzaren hirugarren pertsonako formularen inguruan egiten ditu gogoeta bereziak, epistemologia mitolinguistikoaren ertzetik. Da horretan desagertzen da izan aditzaren erroa, nolabait, kopulazko funtzio bat, izenordezko baten funtzioa, beraganatuz hala-nola. Da-ren abstraktutasunak berriro lehendikoen erreferentzian jartzen gaitu. *"Pues bien, estimo que el da que se toma como formando parte del paradigma del verbo izan "ser" no es otro que el índice -da que señala a aquel que está hablando, el "yo" activo-actual, índice que apunta al mundo en que se habla"* (176).

Da hori kopula eta subjeto-objetuaren (*él/ella* eta *ello*-ren) funtziotan ezartzen da, nolabait.

179 orrian, zehazki, *orain* (ahora) delakoaren etimologiaz auto-reak esanikoekin ez gatoz osoro bat, ezen eta berak proposaturiko *ora-en baten etimologia ordez, lat. *horam* biano ez dagoela uste dugu, ezen eta fonetikoki mallebu latinoetan, besterik gabe, sudurkari ezpainkari baten aurretiko bokaleak diptongazioa pairatu ohi du, maiz, adibidez, lat. *ancoran* eusk. *aingura*, *angelum* eusk. *aingeru*. Eta amaieretan -antroponimiako -*ain* atzizkiak ere— emaitza bera izan dute akusatiboko -*anum* batetik (*Paternianum* > *Paternain*, *Aurentianum* > *Orendain*, *Valerianum* > *Ballarain* izenetan bezala). *Orain* delakoa, beraz, besterik gabe lat. *horam*-etik datot, *ora-en batetik abiatu gabe.

Hemen amaitzen da gure erreseina Jon Balzaren liburuarekiko. Gure asmoa, funtsean, berak esanak atzematea (eta ez behar bezala, agian...) izan da. Ezin ukatu, liburuaren helburuak garrantzia eta erakargarritasuna duela. Arazo nagusia, ordea, hurrengo galderan gauzatzen da, alegia, egungo euskaldunak bere hizkuntza faktikoan kategoria ez-indoeuropar horiek *zenbatean* jasotzen dituen gardenatasunez, bera azken bi mila urteotan albokide zaizkion beste indoeuropar mentalitatezko herrien erdian bizi baita. Ezin diezaiokegu uka Balza jaunari kontzeptualizazio hauek kalera ateratzeko ukan duen adore eta iaotasuna.

ODRIOZOLA, Jose Manuel. *Nazio-identitate eta eskola*. Euskaltzaindia, BBK Fundazioa, 198 or.

Luis Mari MUJICA

Anitzetan aritu da Odrizola nazio-identitateaz mintzatzen han-hemengo argitalpenetan. *Irun-saria* jaso zuen entseguan, laz, gure idazleak lan honekin. Liburu honetan auzia nazio identitatea eta eskolaren inguruan garatzen da, eta, esan beharrik ez dago, Euskal Herriak jasaten duen kinka politiko larrian bi egitate horien uztardura egiteak bere garrantzia duela. Liburukian nabarmen dira modernitatean ematen den estatu-nazioen ikuspegia; orobat, nazio-identitatearen osagarri zenbait (hizkuntza, kultura; lurraldetasuna), globalizazioaren eragina, erlatibismoa eta unibertsalismoa, eskolaren afera maila anitzetatik, identitatearen dialektika, eta abar.

Arazo horiek guztiak abordatzean, noski, galdera bat egin daiteke ikuspegiaren aldetik. Zelako ikusmiraz egiten die aurre Odrizolak bertako auziei? Egungo Euskal Herrian liburuko gaiak irakurketa historiko eta datual desberdina ukan ohi dute. Alde batetik, Euskal Herriaren errealtate kultural eta historiko berezian sinesten dutenen jarrera dago, eta bestetik unibertsitateari loturiko soziologo eta pentsalari batzuen jarrera askoz erlatibista eta kritikoagoa. Jakina denez, pentsamenduan —eta datuen interpretapenean— ez dela erabateko asepsiarik ematen. Nazio-identitateaz mintzatzeak, bada, egungo kontestuan bere arriskuak ditu. Esan dezagun Odrizola saiatzen dela, lanaren lehen partean, bereziki, han-hemengo teoriak jasotzen. Ikusmira zabal bat ematen digu, baina autorea jakitun da berak ere opzio bat egiten duela datu horien interpretazioan. Odrizolak euskal entitate politiko baten eraikuntzan sinesten du,

konsziente delarik entitate nazional horrek bere garapen nazional, politiko eta kulturalean (eta alde hori *eskolari* atxikirikiko formulaziotan ere isladatzen da) jarrera desberdinak dituela; bere ikuspegia herri eta egitate zapaldu baten ikusmiratik ematen zaigu, eta egungo kultura eta gizartearen baitan unibertsalistentik (eta kultura hegemonikoetatik) datozen baldintzapenak kritikatzeko ditu.

Liburuan zehar, dena den, ez dira postura zeharo gotorrak hartzen, nahiz nabaria izan opzio abertzale baten aldeko adierazpena. Euskal Herria, entitate politiko txiki bezala, egungo plaza politikoa kontrajoera hegemonizatzaileen erdian aurkitzen da. Berak diotsa: "Gurea bezalako herri ukatueta, berriz, zer esanik ez: burujabetza-ren kemenik gabe murrizten erasanak ez du gupidarik izaten Indarraren eta legearen hegemonia menderatzailea zilegiztatua dagoenean. Interdependentzia dugu, beraz, egungo egoeraren bereizgarri" (9 or.).

Interdependentzia, erlatibismoa, globalizazioa, kultura-aniztasuna, eta abar —lanaren giltzarri bezala— bide kritizista batez ematen saiatzen da autorea. Egungo gatazka politikoa ikusita Odrizolaren azterketa (egitatearen bere irakurketa) abertzalea dela esanen luke edonork. Guk ere ahal uste dugu. Zaila da, noski, goian aipaturiko adierazpen soziologikoen sareduran oreka non dagoen esatea. Euskaldun bati —berak mende eta urtetan jasaniko egitate kontrolatu eta menderatzaile baten hesitik— zer den egitate soziala esatea gaitza gertatzen da; orobat, gaitz bilakatzen da interdependentziaz, globalizazioaz, kultura ireki eta unibertsal baten onuraz jardutea baitako errealtate politikoa luzaroan inguruko bi kultura hegemonikoen pean egon denean.

Odrizola euskal errealtate historikoaren murriztaren jakitun da, eta, noski, berea eta Savater baten ikuspegiak ez datoz bat liburuak ukitzen dituen auzi anitzetan. Batzuek gure herri zapalduen eskubideez jarduten dute, besteek aniztasunean —kulturaren interdependentzia guztizkoan— jarriko dute ahotza. Batzuentzat baldintza horiek emateko egoera normalizatu batera allegatu behar da, lehenik. Herri-nortasuna, identitatea, eskola irekia, sozializazioa eta abar fetitxe huts gerta ez daitezzen herri baten egitate sozial eta bilakaera historikoan oinarritu behar dira. Horregatik, Odrizolak ematen digun ikuspegitik —(hainbat teoria sozialen leihora erakartzen gaitu posizio desberdinak gogoratzuz)— halakoak onar daitezke —eta besteak ar-

bulatu— norberaren jarrera politikoaren arabera. Odrizolak berak aukera egiten du, zuzen eta zeharka, jarrera abertzale baten aldeak ispilatuz. Jarrera horren argudiotan zilegitasun osoa dago, —eta Savaterrek asepsiaz jokatzeko duela uste badu ere— edozein da jakitun nazio-identitatea eta eskola bezalako gaien zehar-mehar ideologi-koen hautamena egin ohi dela. Arazoa interpretapen horietan erabiltzen den aniztasun irekian datza. Zehazki, nazio-identitateaz *in situ* jardutea —aurretikoa jarrera hegemonikoez mintzatu gabe (edo eta liburukiaren bigarren aldean jotzen duen *eskolaz* aritzea)— gerta daiteke hain intelektual ez den jokabide zitala. Gure inguruan abertzaletasunaz intelektual zenbaitek ez du axalean baino egin, kritika aurretiko geruza hegemonikoen auzia alhora utiziz. Zoritxarrez, gaur, gure berean nazioaz, kulturaz, historiaz (eta zer esanik ez lurraldetasunaz...) jarrera oso kontrastatuak daude, eta hori gure egoera politikoaren isplu da.

Dudarik ez, edozein kontestutan globalizazioaz, interdependentziaz, aniztasunaz jardutea beharrezkoa dela. Auzia, ordea, nondik abiatzen den bat diskurtso hori egiterakoan datza. Adibidez, euskarak kondairan jasan duen morrontzaren egia onartu gabe —eta bere ondorioetan hurbilago behar bezala begiak jarri gabe— aniztasun kulturalaz jardutea sasi-asimilaziozko bidea izan daiteke. Ezin da ukatu, —eta datuak hor daude— gure herriaren ibilbide historikoan bere nortasun kulturalak eraso asko pairatu dituela, eta berrikitan, XIX-XX. mendetan, kanpotiko eratorrinen multzoak haurtuta suposatu izan duela aurretiko oreka linguistikoan (batez ere, Gipuzkoan eta Bizkaiko euskaldunen demografian).

Odrizolak, eskolaren trataera aurkeztean, gorabehera horiek behar bezala kontutan edukitzen ditu. Ezin da ihes egin, bada, morrontza kultural baten radiografiatik; prozesu guzti horiek behar bezala egin gabe aniztasuna, globalizazioa, interdependentzia eta beste zenbait aportazio *asimilaziozko* diskurtso gerta daitezke gurea bezalako herri tipi eta ahul baten baitan (eta hori garbi edukitzea ez da intelektual zenbaitek mantentzen duen "biktimismoaren sasi-kultura nazionalista" garatzea, salaketa horretan kultura hegemoniko ahaltsuen kritika falta baita maiz...).

Liburuan eskolari buruz esaten direnak taluz enfokatuta ageri dira, gehienbat, kulturaren aniztasuna eta interdependentziazko baldintzak gogoratzen direlako. Eta eskola aipatu dugunez, komeni izanen litzateke liburuan gure giroko hainbat datu soziologiko oroitaraztea. Egungo egitate soziologikoak azaltzen digu hurrengo belau-

naldietan Euskal Herriaren euskalduntze-prozesua modu ez-traumatikoan eman daitekeela egungo D eta B ereduak gotortzen diren heinean. Eskolak —eta ikastolak— dira, beraz, biderik normalenak —ez-traumatikoenak— Euskal Herriak bere aspaldiko hizkuntza lurralde gehienez —asaldapen sozialarik sortu gabe— errekupe-ratzeko. Hain zuzen, XIX-XX. mendetan, bereziki, euskarak jasan dituen desagertze-prozesuak gainditzeko erarik xuabeena —beti ere inguruko kulturari, hots, gaztelania, frantsesa eta ingelesari irekita— egungo belaunaldi euskaldunduen ildoena da. Nafarroa batean dato-rren ikastaroan, adibidez, %33-ak D ereduan ikasiko du lehen aldiz irakaskuntzara hurbildutako haurren artean, eta komunitate auto-nomoan D eta B ereduen kopurua ia %89-era arrimatzen da. Esan daiteke, eskolak eta ikastolak izanen direla —Israelen kibutz eta eskolekin gertatu zen bezala— elementu normal eta ez-traumati-koenak euskalduntze-prozesua biderik egokienaz aurrera erama-teko.

Odrozolaren liburua —esaniko ildoan esparrutik— ongi dator, bada, herri txiki baten koordinada soziologiak sakontzeko. Bere hizpidea abertzalea da konszienteki, baina muga edo frontierako auziak— hala nola, globalizazioa, interdependentzia kulturala, anizta-suna, eta abar— beti kondairak gure herriari ezarriko ibilbidea gaitzaren ikuspegia kontutan izanik abordatzen ditu. Aportazio ona suertatzen da,ba da, gure gizarte korapilotsua ulertzeko anean.

Egunkaria

azala
eta mamia.

Egunkaria Harpidetza Txartela

Izen/deiturak .....

Helbidea .....

Posta kodea ..... Herria .....

Telefonoa .....

Euskaldunon Egunkaria.
Gudarien Etorbidea z/g. 20140 Andoain

Zientzia eta Teknikaz goza dezazun

OSASUNA

Eguberrietako "tripakadak"
Gatz iodatua, biziltzaren gatz

ASTRONOMIA

Ilargiko izotzaren bila
NASAK 40 urte

INFORMATIKA

Ordenadoreen gaitza: BIRUSA

ZIENTZIA

F.J. Ayala: "Gizakiak klonazio
bidez sortzea astakeria litzateke"

NATURA eta INGURUGIROA

Klimaren inguruko
Gailurren gezur eta egiaz

Gainera, harpidedun bazara % 20ko beherapena izango duzu
Elhuyarreko produktuetan eta etxean jasoko dituzu.

egin zaitez harpidedun

Izen-deiturak _____
Helbidea _____
Hiria _____ Posta-kodea _____
Probintzia _____ Jaiotze-urtea _____
IFZ/ENA zk. _____ Telefonoa _____
Ikasketak _____
Lanbidea _____

Ordainketa-era:

Banku edo aurrezki-kutxa _____

Kontu korrantea/libreta* _____

Entitatea Sukurtsala K.D. Kontu-zenbakia _____

* 20 digitoak ipini, arren.

1999ko harpidetza-arra (11. ale)
Euzko Herria eta Espainia
6.000 pag. • 240 pb. • 15.747 Euro
Gaztako Herrietan
9.000 pag. • 160 pb. • 51.620 Euro

Elhuyar
ZIENTZIA ETIA TEKNIKAZ

Asteasuain poligonoa, 14. pabilloia, Txikierdier auzoa, 20170 Usurbil (Gipuzkoa).
Tel. 943 36 30 40 / 943 36 30 41. Fax-zk. 943 36 31 44. E-mail: elhuyar@jalgi.com
<http://www.jalgi.com/elhuyar>

UZTARO

giza eta gizarte-zientzien aldizkaria

UZTARO aldizkaria jaso nahi dut.

Izena _____

Helbidea _____

Herria _____ Posta-kodea _____

Telefonoa _____

N.A./I.F.K.: _____

Ordainketa:

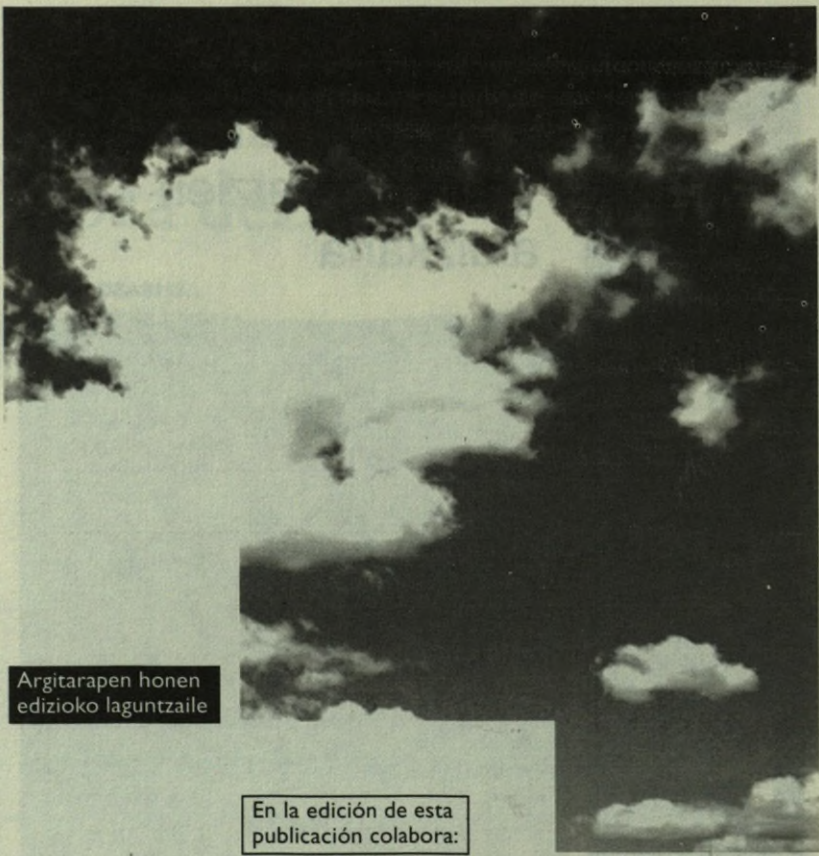
Kontu korrontearen zenbakia (20 digitoak):
_____

Bankua _____

2.000. urterako harpidetza (4 zenbaki): 2.800 pta.

Harpidetza-txartela:

UDAKO EUSKAL UNIBERTSITATEA
Concha Jenerala 25, 4. 48010 BILBO
Telefonoa eta Faxa: (94) 4217145/4214679
e-mail: bulegoa@ueu.org

Argitarapen honen
edizioko laguntzaile

En la edición de esta
publicación colabora:

fundazioa
fundación

EGAN

1995-1

EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteko
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

EDUKIAK

- 1.- Azterketa literarioak
- 2.- Sorkuntza: poesia, antzerkia, kontakizunak
- 3.- Ahozko tradizioa
- 4.- Itzulpenak. Autore unibertsalen itzulpenak
- 5.- Adabakiak: Euskara eta literatur inguruko berrien komentarioak.
- 6.- Kritikak eta erresinak: euskal eta erdal liburuak

Harpidetu zaitez: Urteko harpidetza: ..... 2.500 pezta.
                                  Atzerrian: ..... 2.800 pezta.
                                  Dendan ale bakoitza: ..... 2.000 pezta.
                                  Ale atzeratuak: ..... 2.500 pezta.

Informazio gehiago nahi baduzu, eskatu konpromisorik gabe.

Gure helbidea: **EGAN**

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte

Peña y Goñi, 5. 2gn. ezk.

Postakutxatilla 3.263 - 20080 - DONOSTIA

HARPIDE TXARTELA

Izen deiturak _____

Helbidea _____

Herria _____ Posta-kodea _____ tel. _____

Banku edo Kutxa _____

Kontu zkia.: _____

EGAN bilduma

- 1.- LANDART, Daniel: *Ama* (antzerkia)
- 2.- UGALDE, Mikel: *Añarberen bila* (antzerkia)
- 3.- ALBISU, Anastasio: *Santa Cruz apaiza gerralari* (antzerkia)
- 4.- ETXEBERRIA, Gillermo: *Orixeren metrikaz* (salakera)
- 5.- KORTAZAR, Jon: *Pastoralak* (antzerkia)
- 6.- LEKUONA, Andoni: *Euskal kantagintzan urrats berri* (musika)
- 7.- URKIZA, Ana: *Afrikako ahozko literatura, memoria kolektibotik kritika sozialera* (salakera)
- 8.- LEKUONA, Julen: *Hautsi ez dadin Katea* (musika)
- 9.- ASKOREN ARTEAN: *Atxaga Baionan*
- 10.- ASKOREN ARTEAN: *Lan hautatuak D. Nemesio Etxaniz*

Salneurri bereziak denetzat. Bibliotekak eskaintza berezia.
Harpide zailtezte eta eskatu doan (agortu arte)

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

Aitzpea AZKORBEBETIA, Hau da ene ondasun guzia (Joseba Sarrionandia)	201
Ana URKIZA, Azalaren kodea (Miren Agur Meabe)	208
Ana URKIZA, Connemara gure bihotzetan (Julen Gabiria).....	211
Luis Mari Mujika, Ipuin-entzulea (Aitor Arana)	214
Luis Mari Mujika, Un escorpión en la madri-guera (Indoeuropeo y euskera: mito e identidad), (Jon Balza).....	218
Luis Mari Mujika, Nazio-identitatea eta esko-la, (Jose Manuel Odriozola)	224

EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkartea
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

Urteko harpidetza	2.500 pta.
Atzerrian	2.800 pta.
Dendan ale bakoitza	2.000 pta.

BOLETIN

De la Real Sociedad Bascongada
de los Amigos del País

Suscripción anual	3.000 ptas.
Número suelto	2.000 ptas.

**EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA**

Idazkaritza: Euzko Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Salla
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA